

Lapszámunkat 1848–49-es emlékművek és a Terror Háza Múzeum homlokzatán látható, Hősök falán szereplő 1956-os kivégzett hősök arcképeivel illusztráltuk. A felvételeket Oláh Katalin Kinga és Molnár István készítette.

SZEMHATÁR

- 3 | Erős Kinga: *A szabadság iránytűjén*
- 4 | Szálinger Balázs: *Boldogságérzet hajnalonta*
- 5 | Simon Adri: *Covid-rendezvény a Dózsa György úton*
- 6 | Marosi Gyula: *Az ifjúság tört szárnyú madara (1. rész)*
- 14 | Kürti László: *ida napja*
- 15 | Reisinger Attila: *Helyszíni szemle*
- 19 | Lajtós Nóra: *anyagok, elemek*
- 20 | Mára Zálite: *Az őrnagy és a bonbon*
- 25 | Miklya Zsolt: *Ha kútba néztem...;*
- 26 | *Radnóti szönyomon; Súrló*
- 27 | Cs. Varga István: *Az üldözött sorsválasza*
- 29 | Fecske Csaba: *Neve a hiánynak*
- 30 | Kovács István: *Megrendültség és bizalom*
- 31 | Arató György: *Két hazára ítélve*
- 32 | Füzesi Magda: *Zárszámadás*
- 34 | D. Molnár István–Rácz Tibor: *Márai Sándor és a lengyelek*
- 41 | Wisława Szymborska: *Lehetőségek*
- 42 | Alföldy Jenő: *Létköltészet a nemzet szolgálatában*
- 47 | Forgács Ildikó: *„A száműzetésben élő író gyakrabban van kétségeknek kitéve”. Interjú Dušan Šimkóval*
- 49 | Petőcz András: *Vissza az időben*
- 50 | Zalán Tibor: *Nagyherceg-dal; Angyalok dala*

NYITOTT MŰHELY

- 51 | Kürti László: *„...én lettem nemzedékem és az irányzatok árulója”
Beszélgetés Zalán Tiborral*

KÖNYVSZEMLE

- 60 | Szakály Sándor: *Futball, politika, állambiztonság*
Borsi-Kálmán Béla: Az Aranycsapat és ami utána következik
- 63 | Árkossy István: *A zajdulás és önvád ikonográfiája*
Szilágyi István: Messze túl a láthatáron
- 66 | Deák-Sárosi László: *Védőoltás-humor*
Fehér Béla: Banánliget
- 68 | Bolla Eszter: *Szendrey Júlia alakja gyerekszemmel*
Gyimesi Emese: Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában
- 71 | Bakonyi István: *Egy trilógia második kötete*
Gáspár Ferenc: Galeotto

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető

a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/store/>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSÁK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívtér: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Máttyás László**

A címlapon: **Zalán Tibor**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

A szabadság iránytűjén

Erős Kinga

(1977, Brassó) kritikus, szerkesztő,
a Magyar Írószövetség elnöke,
József Attila-díjas

2016-ban, amikor az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulóját ünnepeltük, Csontos János íróval és Szabó Mihály rendező-operatőrrel *Hazatérők* címmel dokumentumfilmet készítettünk olyan emigráns írókról, akik részt vettek a forradalomban, majd csupán a rendszerváltás után tértek vissza Magyarországra, vagyis idegenben váltak magyar íróvá, s hozták létre jelentős életművüket. Ez a munka hozzájárult ahhoz a felismerésemhez, hogy a széles köztudatban mennyire felszínesen van jelen az írók és az Írószövetség szerepe az 1956-os forradalomban. Később sikerült tizenhárom íróval személyesen is találkoznom, akik hosszú beszélgetésekben megosztották velem az emlékeiket. Mindannyian életük egyik legnagyobb, legmeghatározóbb eseményeként emlékeztek vissza a forradalomra. A többség hangsúlyozta, hogy igazságosabb társadalmat akartak, azt, hogy senki ne kerüljön börtönbe a véleményéért. Az is egységes elbeszélésükben, ahogyan a forradalom hangulatára, a felszabadultság eksztatikus élményére emlékeznek. Makkai Ádám így: „lelki születésnap volt”. Kiemelték az emberek közti egyetértést, melyet életük folyamán akkor tapasztaltak meg igazán, és sokuknak mai napig fáj a hiánya. Többen megfogalmazták azt, amit Ferdinandy György

is: „Egyik pillanatról a másikra hirtelen mindenki minden fontos dologban egyetértett.”

Mivel kamaszként magam is átéltem egy forradalmat, tudom, hogy egy ilyen eseménysor természetéből adódóan a maga idejében rendkívül kusza, s az emlékeinkre óhatatlanul ráülepszik a jelenünk kontextusa, valamint az elbeszélésükkor meglevő tudásunk és élettapasztalatunk. A forradalmat átélt írók emlékezéseiben nem az a fontos, hogy valóban és pontosan úgy történt-e minden apró esemény, ahogy elmesélik, hanem az, hogy az emlékeik összessége miként ágyazódik bele abba az eseménysorba, amit mi, az utókor, a történelemkönyvek lapjairól ismerünk. S mivel írókról van szó, érdemes megvizsgálni életművüket is, melyet mégiscsak 1956 terelt egy mederbe. Mai napig úgy tekintünk Gérecz Attilára – főhajtással és elismeréssel költői teljesítménye iránt –, mint a forradalom egyetlen mártír költőjére. Azonban érdemes megfigyelnünk azt is, hogy a forradalmat és szabadságharcot át- és túlélő írók, költők miként hordozzák műveikben a szabadság élményét, amely jelentősen meghatározta írói életútjuk alakulását is. Olvassuk őket!

Erős Kinga

Szálinger Balázs

Boldogságérzet hajnalonta

Szálinger Balázs

(1978, Keszthely) költő,
drámaíró, Budapesten él,
József Attila-díjas

Körbelépkedni gyanakodva,
Fejlesztéseihez türelmet kérni,
Tájékozódni,
Kávéba cukrot,
És várni.

Akár rozzant és megtapadt tudósok,
Mikor jön egy megváltó vélemény,
Tragikusan forradalmi sugár
Az ablakrésen át, ami máshogy esik:
Nem lelkesedni, várni.

Ne dobjuk ki mindjárt kétezer év
Szakértelmét, jogát iróniához,
Hivatkozásrendszert, vitakultúrát:
Amint jön valami új, gyanakodj.

Komisz állapotsor ez a boldogság,
Reggeli után már felszárítja a Nap,
Mint a harmatot. Olyan észrevétlen
Szerencse, ahogy az emberi kézben
Kipattan a tavasz.

Eszetlenül mennybe emelni soha és
Semmit. De vizsgálódní nem bűn,
Nézd félős bizalommal,
Szemed sarkából,
Tudományosan.

Idén **Léka Géza** író, költő, folyóiratszerkesztő nyerte el a Nagy Gáspár Irodalmi és Művészeti Díjat, amelyet 2020. szeptember 19-én vehetett át a budakeszi Nagy Gáspár Városi Könyvtárban. Gratulálunk a szerzőnek!

Simon Adri

(1974, Szeged) költő, kritikus,
szerkesztő, Budapesten él,
Bella István-díjas

Simon Adri

Covid-rendezvény a Dózsa György úton

„Baljós július” – gondoltam a kapun kilépve.
Úgy tört rám az érzés, mint ósklausztrófóbia
valami elhagyott senkiföldjén éjféلكor,
ki tudja, miért és meddig veszteglő vonaton.
A fekvőrendőrön lassan áttekerve,
a Városligeti fasor szűk szervizútján
a kiegészített utcalámpák alatt kerülgetni kellett
szétrobbant üvegek veszélyes csapdáit
(sunyi ellenségei minden kétkerekűnek).
A Dózsa György útra kanyarodva olyan
jelenést láttam, amelyet eddig soha:
először csak a különös csend tűnt föl,
a megszokott szombat esti utcazaj hiánya.
Szinte temetői némaság, sehol egy autó, se busz.
Néhány foszforeszkáló háromszög jelezte
és pár forgalomirányító egyenruhás:
futóverseny tanúja vagyok, K&H maratoné.
Láttam már futóversenyt korábban is:
lelkes drukkerok biztatása a kordonok mögül,
délelőtt volt vagy kora délután, többnyire
tűző nap. Itt, e szokatlan csend-futásban csak a
cipők surrogtak a négysávós aszfalton
a késő esti, gyérülő mesterséges fényben,
mint vonuló madárraj szelet hasító szárnyai,
mint hadifoglyok baljós talp-nesze
vagonok közt veszteglő pályaudvaron.
Sokáig álltam, fülelve a surrogó cipőket,
nézve a sötét, néma versenyt, akár gyűrött
dokuszalagról – éltem itt egykor, bár
mostanában csak vendégként járok a rég kihalt,
egykor talpaktól derengő Dózsa György úton.

Marosi Gyula

Az ifjúság tört szárnyú madara

Marosi Gyula
(1941, Budapest)
író, József Attila-díjas

1. rész

Az általános iskola elvégzése nem került erőfeszitésembe. Ha néha ugyan unatkoztam is, általában figyeltem az órákon, megcsináltam a házi feladataimat, a tankönyveket még az évek elején, pusztán kíváncsiságból végigolvastam, bejelentett dolgozatírások előtt végigfuttattam az anyagot, ennyi nagyjából elegendő is volt, hogy jeles tanuló legyek. Bőven maradt időm focizni a Klauzál téren, téli időkben minden elérhető könyvet elolvasni. Tízéves korom táján tört rám az olvasási mánia, ami rám parancsolt, hogy minden kezem ügyébe kerülő, nyomtatott szöveget elolvassak, s mivel csakhamar a történelmi témájú könyvek és az útleírások lettek kedvenc olvasmányaim, az ezekből szerzett tudásmorzsák is hozzájárultak jó tanulóságomhoz.

De valójában nem is kívántak tőlünk túl sokat. Akkoriban, az ötvenes évek elején, a tömegoktatás legfőbb célja nem a meghatározott tudásanyag elsajátíttatása, hanem a „szocialista embertípus” megteremtése volt. Időnként marxista filozófusok, pártideológusok bizonyára alkotó jellegű, elvtársi vitákban határozták meg, milyen is az új, „szocialista embertípus” – nekünk ezekről nem kellett tudnunk, elegendő volt megfelelni az ott elfogadott téziseknek. Amit viszont feltétlenül tudnunk kellett, hogy ha egy percet sem tévóváza, hűségesen menetelünk a lángeszű vezéreink és nagy tanítómestereink által kijelölt úton, nem túl sokára, még a mi életünkben, elérkezünk a kommunizmusba. Ahol nem létezik az ember ember általi kizsákmányolása, megszűnik a pénz, mindenki képességei szerint dolgozik, és szükségletei szerint fogyaszt,

ahol minden ember egyenlő, „bár a bőre barna vagy fehér”. Természetes állapot lesz az egészség és a boldogság. A klerikális reakció által a népek ópiumaként hirdetett mennyország a kommunizmushoz képest egy tetves nyomornegyed.

Sokszor betegeskedtünk, egész télen csöpögött a taknyunk, ahogy a gyengén vagy alultápláltak, vitaminhiányban szenvedők közt szokás. Mindennapi eleségünk volt a tömbökbe préselt disznózsírral megkent barna, kissé savanykás ízű kenyér hagymakarikákkal, a szeszkrumpliból készült főzelék vagy a tojás nélküli, szétázott tésztafélék. Gyakran kaptunk mindenféle oltásokat, talán a háború ideje alatt elmaradottakat is akkor. Ezekről, vagy az alig fűtött tanyák és otthonok miatt, gyakran belázasodtunk. Időnként az iskolában, az orvosi szoba előtt sorban állva, be kellett nyelnünk egy nagykanálnyi, nyugati segélycsomagból származó csukamájolajat – undorító volt, öklendeztünk tőle. A rítushoz kirendelt tornatanár pofon vágta, aki ki merte köpni. Hideg és sötét téli reggeleken sokszor olyan esettnek éreztem magam, hogy csak sírva tudtam kikecmeregni az ágyból. Az oltások ellenére a bárányhimlő, kanyaró, szamárköhögés sorra végigment rajtunk, amiket túl lehetett élni, de a vissza-visszatérő torokgyík és gyermekbénulási járványok szinte megtizedelték a háború alatt született nemzedéket – már akik túléltek az utcai harcokat, a kíméletlen bombázásokat, az éhhalált, a gettót, az elhurcolásokat, lakosságcseréket, kitelepítéseket.

De valahogy az idő is elcsorgott a komolyabb tanulások alól. A karácsonyi szünet után életbe

lépett a január végéig tartó szénzünet – az iskolák fűtésére már nem jutott szén, majd csak valamikor felső tagozatos koromra oldódik meg a helyzet. Az áprilisi hónap fele elment hazánk felszabadulásának vastag ünneplésére, november fele a Nagy Októberi Szocialista Forradalom dicsőítésére. Megemlékeztünk lángeszű vezéreink és nagy tanítómestereink születésnapjáról – pufogtak a még gyermekként is alig elviselhető, nyálfröcsögő lelkesültséggel előadott közhelyek. Ették az időt a vörös nyakkendős, kötelező úttörő-foglalkozások, az ünnepségek fényét emelő indulók betanulását szolgáló karének. Hát igen: a diktatúra világának propaganda-baromságai hű előképei voltak az immár szabadság szülte, harsogó zenével, tébolyult rikoltozásokkal, fényeffektusokkal és tűzijátékkal dúsított celeb világ baromságainak.

Mikor először léptem át a gimnázium kapuját, úgy gondoltam, majd innen is továbblépek. Merre, hová, erről nem volt határozott elképzelésem, de tizennégy évesen cél a csillagos ég. Annak ellenére is, hogy jól tudtam: egyetemre menni tovább, még esetleges jeles bizonyítvánnyal is, szinte semmi esélyem. Illyés Gyula írja '56-os naplójában, hogy az egyetemekre csak azok juthattak be, akik szinte a hajdani árja törvények szigorához hasonlóan tudták igazolni munkás vagy paraszti származásukat. Mert ne felejtjük – épp Illyés tanítása nyomán: a múltunkat is meg kell alkotni –, hogy az osztálynaplóban minden tanuló neve mellett szerepelnie kellett egy jelnek. Az „m” munkás, a „p” paraszt, az „é” értelmiségi származást jelölt, ebben az értéksorrendben. Ezek alapján volt az „e”, vagyis egyéb – ez voltam én. Bár apám tizenkét órát dolgozott, mégsem lehetett munkás, mert a Klauzál téri vásárca-sarnokban volt egy standja – cukrot, sót, lisztet, diót, mákot, egy tízliteres ballonüvegből ecetet árult –, tehát valaha volt valamennyicske tulajdona – hogyan is lehetett volna öntudatos munkás? A boltocskát ugyan '48-ban szövetkezetbe tömörítés címen államosították, de a rám nyomott szár-

mazási billog megmaradt. A tanároknak ezt a besorolást mindennemű értékelésnél figyelembe kellett venni. Az általánost persze mindenkinek el kellett végeznie, de a bármilyen szintű továbbtanulási szándék esetén a besorolás már döntő jelentőségűvé vált. Hogy jó tanulósgom mellett ezzel a pedigrével bejuthattam a Madáchba, talán annak volt köszönhető, hogy Budapest VII. kerületében kevés volt a munkás- és parasztszármazék. Bár mindezzel tisztában voltam, tizennégy évesen még nem hatolt el a tudatomig, tehát nem is nyomasztott, hogy egész életemben majd azt fogom tenni, amit a hatalom – akkoriban proletárdiktatúrának nevezték – megenged, esetleg megparancsol. Az „e”-nél még rosszabb már csak az „oi” volt, ami osztályidegent jelentett. Számukra nagyjából a segédmunkási karrier lehetősége nyílt meg. A jeleket ceruzával írták be a naplóba, nyilván, ha mondjuk egy kerületi párttitkár beüzent az iskolába, hogy egy ellenséges egyed beférkőzve a Párt bizalmába, „m”-nek adta ki magát, de az állandó éberségnek köszönhetően lelepleződött, mert valójában „oi” – vagy fordítva –, a gyerek bejegyzését ki lehessen radírozni.

Az első héten rá kellett jönnöm: a gimnáziumban nem lesz elég az általánosban nyújtott teljesítmény. Itt bizony rendszeresen és keményen tanulni kell, életkedvet őrlő módon magolni. A Madách akkor még – talán idősebb tanáraink jóvoltából – őrzött valamennyit a klasszikusnak nevezhető gimnáziumi hagyományokból: az előírt politikai lihegések ugyan tessék-lássék megtörténtek, de nem volt jelentőségük. Itt szó se volt szájbarágós magyarázatokról, időnkénti sulykolásszerű ismételtésekről, tempósan haladtunk a tananyaggal, könnyen lehetett hátralékba kerülni. Ha időnként nyafogtunk egy sort, hogy túl sok a házi feladat, vagy túl hosszú a bevágandó memoriter, készen állt a válasz: „középiszkolába nem kötelező járni.” Más volt a tanár–diák viszony is: távolságtartóbb, tiszteletteljesebb. Itt nem fordulhatott elő, hogy egy tanár haveri hangon

beszéljen tanítványaival, majd szükségesnek vélt esetben lekeverjen neki egy fülest. Akkor még nem agyalágyult tesztlapok töltögetésével szereztünk osztályzatokat, hanem időnként dolgozatokat írtunk, és a katedrához kihívva feleltünk – tanárainknak így is pontos képük volt mindenki felkészültségéről és képességeiről.

De nemcsak a magolásra kellett szorítanom magam keserves önfegyelemmel, hanem meg kellett tanulnom beszélni is. A katedrához kihívott feleletek alkalmával tanáraink megkövetelték a kerek, logikusan felépített mondatokkal való előadást. Megszólták a motyogó vagy éneklő hanghordozást, elvárták a magyar nyelv szabályainak megfelelő szóképzést. Egyik, biológiát tanító, középkorú tanár urunk megemmisítő gúnnal fogadta, ha kicsúszott a számon egy szleng szó. Ha kihívtak felelni, iz-zadni kezdtem, és szinte hiába tanultam meg bármit, ha nem tudtam megfelelően előadni. Siettem, kapkodtam, szinte egy szuszra akartam elmondani mindent, ezért aztán el-elakadtam, kifelejtettem lényeges, bár tudott dolgokat – nagyjából közepesre sikerültek produkcióim. Írásban valamivel jobban szerepeltem, de ritka madár volt az áhított jeles.

Meglepett az a felismerés, hogy milyen rosszul beszélek. Az általánosban, de a családban is, kimondottan jó dumás gyereknek számítottam, addig nem észleltem, hogy a közbeszéd mennyire pongyola és szószátyár – definíciók megfogalmazására szinte alkalmatlan. Meg kellett tanulnom tankönyvül beszélnem. Kitaláltam, hogy a tudottnak vélt tananyagot, kivonulva az előszobai nagytükör elé, hangos szóval felmondjam. Ha belesültem egy mondatba, újrakezdttem az egészet. Igyekeztem az arcvonásaimat is fegyelmelni, ha elakadtam vagy belegabalyodtam egy szövegbe, ne látszódjon rajta a kétségbeesés. Ilyen esetekben ráordítottam magamra: „fapofa!” Tulajdonképpen akkor jöttem rá, hogy valójában csak a pontosan megfogalmazott gondolatok maradnak meg az ember

agyában. Vonatkozik ez az esetleges saját felismerésekre is. Akkor kezdett derengeni, hogy a napi élethez szükséges ismeretek és kommunikációs készség más minőségűek, mint a magasabb szintű szellemi tevékenységeket megalapozó, lentről nézve akár feleslegesnek is tűnő tudások.

Délutánonként még nem voltak otthon a szüleim, úgyhogy ezek a tükör előtti szereplések általában majomkodásokkal végződtek. Akkor még nem tudtam, hogy sok neves hittérítő, szónok, népvezér gyakorolta a beszédet tükör előtt – majomkodásaimban tulajdonképpen őket követtem.

Az első hónapban rá kellett jönnöm, hogy osztálytársaim jó része, immár válogatottabb legénység – többségében értelmiségi közegekben felnöve – műveltebb nálam, talán érettebb is. Többet tudnak a világnak nemcsak a jelenben, hanem a régmúltban, közelmúltban, távoli vidékein megesett történéseiről is. Többet zenéről, festészetről, színházról, még történelemből is. Időnként előbukkantak – magunk közti beszélgetésekben persze – a háború előtti, alatti, közvetlen utáni események, amelyekről nem sokat tudtam – esetleg a hatalom propagandája által hirdetett verziót –, olykor bizony szégyellhettem magam. De helyére tették az eszemet a hivatalos ünnepeken lopva bemutatott grimaszok, félhangosan eldörmögött jópofaságok is. Néha kisebbségi érzések gyötörték. Meglehet, tízéves korom táján rám tört olvasási mániám betűhabzsolásban az elsők közé állított volna, de alapvető műveltségem gödreiből nem húzott ki se *Monte Cristo grófia*, se *Nemo kapitány*, se *A három testőr*.

Politikai jellegű tudatlanságom abból eredt, hogy otthon, a nagycsaládban se beszéltünk róla. Apám szerint „az egész egy nagy szar, úgy, ahogy van”, hát minek beszéljünk róla? Nem járatunk újságot, a rádióban, gyakran, ha effélékről kezdtek beszélni, kikapcsoltuk. Bár apám esténként néha belebújt a háború előtti, törpe szupernek nevezett kisrádióba, hogy a sípoló,

recsegő, harákoló zavarások közepette kihalászszon néhány érthető félmondatot a Szabad Európa Rádió adásaiból, de „ők is megérik ám a pénzüket.” A családon kívül alig érintkeztünk idegenekkel, nagy kirándulásokon kívül nem jártunk sehová. Ez a magatartás nem jelentette a helyzet elfogadását, még fásult beletörődést se – a túlélést szolgálta. Két nagyapámat elvitte az első világháború, egyik nagyanyámat a második. Ki tudja, milyen távoli múltban gyökerezett a parancs, és ivódott a génekbe, hogy akárhogy is, de meg kell maradnunk. Őseimre ezt a nem könnyű feladatot rótt a történelem. Ha a ránk mért sorsunkon képtelenek vagyunk ugyan változtatni, de megúszható az agyonlövés vagy az agyonverés, van mit ennünk – még ha nagyrészt tészta és krumplit is –, és még télen se fagyunk meg: kis szerencse segédelmével a történelmi feladat teljesíthető. A hóbörgő pofázás semmire se való. Anyám ugyan időnként dühödten felcsattant ezért-azért, de mérgét kiadva, sérelmét nem ápolgatta tovább. Elképzelték, hogy szüleim azért maguk között beszéltek napi politikai eseményekről, de előttem soha: nem akarhatták, hogy valamilyen tökéletesen idegen, gyűlöletérzettel átítatott világban éljem át a gyermekkoromat. Ahogy nyiladozik majd a szemem, úgyis mindenre magamról rájövök. Afféle „rendszerkritikát” a szinte minden utcasarkon megtalálható kocsmákban és környékükön, bizonytalan küllemű és életvitelű alakoktól lehetett hallani – mi „igazi proliknak” hívtuk őket –: „mocskos komcsik, hogy rohadtak volna az anyjukba!”

Az első év végére, ha nem is dolgoztam le hátrányaimat, de kezdtem beletalálni a közegbe. Hogy némi kétségbeeséssel színezett bizonyítási kényszerrel igyekeztem betörni szanaszét fickándozó agyamat, kezdett megizmosodni: úgy fél év táján vettem észre, hogy kétszeri-háromszori elolvasás után szinte szó szerint vissza tudok mondani hosszú anyagokat. Hogy még a matematika sem csak sajátos aggyal felfogható tudomány. Hogy egyik leckétől a mási-

kig nem felejttem el a tanult francia szavakat – ami az általánosban gyakran megesett az oroszsal –, és még az orosz se. Ez új élmény volt, felfedezés. Hogy vannak képességeim, ami jó tanulásom ellenére az általánosban még nem derülhetett ki. Hogy rendelkezem életajándékkal, amiért hálásnak kell lennem, és elvesztegetése bűn: ezt – a mondhatni: filozófiát – alighanem kedves regényeim hősei plántálták belém. Kezdtém figyelni magam, próbáltam kívülállóként értékelni tetteimet. A tükör előtti gyakorlások javítottak előadói képességemen, ha valamelyik tanárunk az osztálynaplót lapozgatva az én nevemet mondta be felelőnek, már nem izzadtam le. Jelesebb osztálytársaimmal szemben érzett kisebbségi érzéseim is enyhültek, kezdtem úgy érezni, ha műveltebbek is, de nem okosabbak nálam. A kisebbségi érzés ugyan el-elfogott, talán származási vagy genetikai okokból, de már nem a velük való összehasonlításban.

A második évre áttörést terveztem. Felrepenek, mint a madár, megmutatom, ki vagyok én! Gyönyörű röptét mutatok be Isten kék ege alatt, mindenki csak ámulhat majd!

Kezdődött a második év. És alighogy elkezdődött, elérkezett október 23-a.

Déltájt már hozzánk is érkezett a hír, hogy az egyetemisták tüntetésekre készülődnek, valamivel hamarabb hazamehettünk. Otthon lecsaptuk a táskát, és mentünk mi is az utcára, ahol a Nagykörutat és a sugárutakat teljes szélességében betöltő, jelszavakat skandáló, piros-fehér-zöld zászlókat lobogtató, akkor még valóban nagyrészt egyetemistákból álló tömeget találtunk. Életre szóló élménynek bizonyult, hogy ismeretlenek közé sodródva, együtt énekelhettük: „éljen a magyar szabadság, éljen a haza!” Hogy együtt ordíthattuk a forradalom jelszavait, de akár azt is, hogy „a munkásoknak kenyeret, Rákosinak kötelet!” Az egyetemisták munkás- és parasztcsaládokból való, csaknem az árja törvények szigorával való válogatásáról Illyés éppen annak kapcsán beszél, hogy ennek

ellenére szinte egyöntetűen kivonultak tüntetni október 23-án.

Ez meglepte az elvtársakat, és rövid időre el is bizonytalanította. Mert elhitték saját életidegen, zavaros, ellentmondást nem tűrő, öszszességében ideológiának nevezett propagandájukat. Mely szerint, ha valakinek az apja egy gyárban feszített tempójú normában, cincogó bérért esztergál, vagy egy termelőszövetkezetbe kényszerített paraszt – talán épp a valahai saját földjén – nevetséges értékű munkaegység fejében szántvet, gyermeke magáénak vallja az általuk kiépített, hajszállal a nyomorszint feletti életet biztosító, primitív zsarnokságot. Kiáll mellette, megvédi, és talán még szereti is.

Az elvtársi zavartság nem tartott soká: estére a Rádiónál, a tizenkét pontban felsorolt követelések beolvasásáért tüntető tömegbe lelki alkatuknak megfelelően már belelövettek – ezzel megkezdődtek az ezrek életébe kerülő vérengzések. Hogy az addigra már gyári munkásokkal, sorkatonákkal felduzzadt tömeg fegyvert szerzett, és visszalőtt: ezzel megkezdődött az '56-osnak nevezett magyar forradalmat követő szabadságharc.

Másnap, mintha mi sem történt volna, mentünk az iskolába. Tanáraink bár jelen voltak, éppen csak be-benéztek az osztályokba, soros óráik megtartásával nem kísérleteztek. Elsőként, szinte a tantermekbe lépve levertük a katedra feletti főfalon díszelgő rákosista címet: utáltuk ezt a szovjet sablonra készült, ormótlan és ostoba csinálmányt. A búzakoszorúk ölelése feletti, napsugarat sugárzó vörös csillagot, amely fényét egy keresztbe tett sarló–kalapácsra veti: semmi köze nem volt ahhoz az országhoz, amelyben éltünk, őseink éltek. Festett gipszdarabjait egymásnak rugdostuk a hosszú

folyosókon. Levettük a sok helyre kiakasztott Nagy Vezéreink képeit a falról – korábban a képek mennyiségében is Sztálin volt az abszolút uralkodó, de néhány éve, bejelentés vagy magyarázat nélkül, nagyot sumákolva eltávolították –, akkor már Lenin volt az atyaúristen, glória helyett posztó simléderes sapkával a fején. Arkangyalai Marx és Engels, és persze megnyerő tekintetű hazai nagyságaink (brrr!): Rákosi, Gerő, már a bánat se tudja, kicsodák még. A képeket kötegekbe fogva levittük a pincelejárat elé, leszórtuk őket a hosszú betonlépcsőn. Csörögve tört az üveg, reccsentek a vacak léckeretek, derékig torlódva a lenti vasajton. Különösebb lincshangulat nélkül dolgoztunk, mintha ez lett volna a feladatunk.

Másnap reggel zárva találtuk az iskolakapukat.

Valamikor januárban kezdődött újra a tanítás. Mikor a szovjet páncélosok már rapityára lóttek minden, jórészt kézfegyverekkel küzdő ellenállást. Mikor a nem magyar földön alakult Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány már sortüzeket lövetett fegyvertelenül tüntető, jórészt munkás és paraszt tömegekbe. Mivel mindez már jó hatvan évvel ezelőtt történt, ne röstelljük föllapozni a történelemkönyveket: Budapest után Mosonmagyaróváron, Gyómán, Miskolcon, Egerben, Zalaegerszegen, Salgótarjánban. Mikor már sorozatban zajlottak a letartóztatások, és végrehajtották az első kivégzéseket. Mikor már a korábban elzavart párttitkárok közönséges gyilkosságok formájában kielégíthették bosszúvágyukat. Mikor már közel kétszázezer, félelmében, undorában, vagy csak emberi életre vágyó, „ellenséges elem” elmenekült az országból. Mikor már az elvtársak győztesnek tudhatták magukat.

Amikor újra találkozhattunk, végignéztünk a társaságon, megvan-e mindenki? Megvolt, jól van. Különösképpen nem örvendeztünk, hogy újra együtt lehetünk. Nyomott volt a hangulat, afféle kudarcélményekkel teli. Az elmúlt évben valamennyire összekovácsolódott közösség szétesett, darabjaira hullott. Nem beszéltünk róla, ki, mikor merre járt, mit tapasztalt – majd csak évek múlva, barátokkal, négyszemközt. A szokásos ugratások is elmaradtak.

A gimnázium igazgatóját leváltották, és más tanárainkkal együtt áthelyezték. Nem hiszem, hogy bűnöket róhattak fel a terhükre, egyszerűen csak bele kellett kavarni a fennálló helyzetbe. Néhány idősebb tanárunkat nyugdíjazták. Szinte idegen közegbe csöppentünk. Új tanáraink nem hogy távolságtartók voltak, de kimondottan merevek, leadták az óráikat, és sietve húztak el a tanáriba – nyilván nem akartak a meggondolatlan ifjúsággal esetleges kalandokba keveredni.

A forradalom vérbe fojtása légüres térbe helyezett. Józanésszel ugyan fel tudtam fogni, hogy a világot irányító erőknek fikarcnyi kockázatot sem ér a magyar szabadság, de született igazságérzetem ezt nem tudta elfogadni. A másik igazságtételére vágytam.

Úgy éreztem, ezután semmiféle cselekvésnek nincs értelme. Életünk menetét úgyis egy kíméletlen és primitív hatalom határozza meg, mindegy, mit gondolok, érzek, szeretnék, mindegy, milyen vágyaim vannak, ha úgy adódik, úgyis agyonlőnek. Tökéletesen mindegy, tisztában vagyok-e a szögfüggvények rejtelseivel, idegen nyelvű igék rendhagyó ragozásával, ezeknek, ha úgy gondolják, egy senki vagyok, legfeljebb egy megtúrt lény. És egész életemben az is maradok. Tanórák alatt üldögéltem a padban, talán azt se tudtam, matematika- vagy franciaóra van-e. Ha bent maradhattunk tanítás után a tornateremben kosarazni, hazatérve csak lecsaptam a táskámat, aznap ki se nyitottam. Ha sűrű önostorozások után, fel is támadt bennem a kötelességtudat, és nekiálltam, hogy megta-

nuljak valamit, az agyam bezápult, nem jegyzett meg semmit. Akárha egy számomra ismeretlen nyelven olvastam volna érthetetlen szövegeket.

Érdekes módon, váratlanul, időnként mégiscsak fellángolt bennem az év elején érzett, nagyon is erős becsvágy. Az életösztön diktálta így, vagy vágytam arra a korábban megszerzett, önbecsülést adó állapotra, amelyben úgy éreztem, felreppenhetek – nem tudom. Lázasan igyekeztem mindent bepótolni, az elbliccelt házi feladatokat, kölcsönként füzetekből lemásoltam a kihagyott jegyzeteket, képes voltam éjfélig görnyedni a könyvek fölött. Napi huszonöt idegen szó megtanulása volt a norma. Agyam habzsolt, sikongatva lubickolt korlátlanságában, még a korábban olvasott, értelmetlennek ható szövegek is előbukkantak rejtett bugyraiból. Szinte követelőzőtt: még és még! Szégyentelen, stréber módon külön akartam lenni mindenkinél. Eltűnt a külvilág, nyikkanása se hatolt el hozzám, a magam dolgán túl nem érintett meg semmi. Mikor már úgy éreztem, visszataláltam régi önmagamhoz, ismét visszahantam a semmibe.

A zuhanások nem voltak köthetőek a külvilág napi eseményeihez – az újabb és újabb akasztásokról adott hírekhez –, hiszen mániás állapotban megszűnt a külvilág. Ha mégis, nem tetten érhető, közvetlen módon. Ha akkoriban közelembbe került volna egy pszichológus, alighanem a mániás depresszió szindróma fennállását állapította volna meg. Nem tehettem ellene semmit. Agyam követte a psziché parancsait: mániás időszakomban habzsolt, depresszióban meg se moccant.

A színtelen, morcos napok morzsolása közben aztán történt valami. Nem emlékeztem a pontos dátumra, de szerencsére Medveczky Ádám – aki barátom és osztálytársam volt, csak harmadikba ment át a Zeneművészetibe – emlékezett: február 4-én, a szovjet invázió harmadik havi fordulója napján, gyászszalagot tűztünk a ruhánkra. Valaki behozott egy tekerics fekete

szalagot, felvagdosta ruhánkra tűztük darabjait. Békésen üldögéltünk a padokban, tanáraink úgy tettek, mintha észre se vették volna. Úgy tíz óra táján megjelent négy-öt, szedett-vedett egyenruhákba, pufajkába öltözött, derékszíjukon pisztolytáskát viselő, markos férfiú, kihajtottak minket a folyosóra, és üvöltve felszólítottak minket, hogy azonnal vegyük le a szalagot. Aki vonakodott, vagy pimasznak tartották a képét, azt felpofozták. A fél osztályt – én csak egy maradék fél suhintást kaptam, sikerült egy sportos reflexszel hátravetni a fejemet. Az elvtársak vagy húsz perc múlva távoztak – ennyi idejük akadt szaros gimnazisták megregulázására. Mert még sokakat kellett felpofozniuk, nyomorrékká verni, börtönbe hurcolni, felakasztani.

Számunkra így kezdődött a kádári konszolidáció. A pofozást nyilván fenyegetésnek, megfélemlítésnek szánták, de rövidke sunyítás után inkább sajátos öntudatot adott: ha foglalkozniuk kellett velünk, akkor hát mi is vagyunk valakik! És ez a közös élmény kezdte összerázni a korábban kialakult, bár laza közösséget.

Egy hónapra rá megjelent az iskolában egy egyenruhás ember, beült a kistanáriba, és magához rendelt tanulókat. Valószínűleg találmásra: ott feküdtek előtte az asztalon az osztálynaplók, esetleg rá-rábökött egy-egy névre. Deltájban én is sorra kerültem. Míg mentem le a tanáriba, találkoztam már felfelé jövőkkel, akiknek véget ért a kihallgatásuk, egy-egy grimasszal jelezték, nem kell beszarni. Elhatároztam, megjászom a talpig betojt kis hülyét.

Nem tudtam volna megmondani, hogy az asztal mögött ülő emberen rendőri vagy katonai egyenruha volt-e, rangjelzést se láttam a vállán. Karikásak voltak a szemei, és rázta a lábát az asztal alatt. Előtte hamutartó, jó néhány elnyomott csikkel. Hangja kissé rekedtes volt ugyan, de parancsoló.

– Na, mesélj... hol, merre jártál, kikkel találkoztál az ellenforradalom napjaiban?

– Nem jártam semerre... Apám megtiltotta, hogy elhagyjam a házat.

– Nagyon bölcsen tette!

Apám valóban megtiltotta, de ellenőrizni nem tudta, mert mint a Pest megyei Népbolt dolgozója, a közellátás érdekében munkába kellett mennie. Én pedig minden nap csatangoltam egyet a városban. A Rádiónál és a Parlament előtti, elvtársi reflexek diktálta korábbi vérengzések és a szovjet invázió előtti, szinte normális időkben. Jártam a Moszkva téren, a Corvin negyedben, a Köztársaság téren – a Pártház ostroma már befejeződött, nem volt lövöldözés, de az agyonlőtt ávéhások tetemei még ott feküdtek a falak előtt –, elmentem az Akácfa utca torkolatába vonszolt, ledöntött Sztálin-szoborhoz, és lefűrészelttem belőle egy darabot. Ezzel együtt bátran mondhattam, hogy nem jártam semerre, valóban nem találkoztam iskola- vagy osztálytársammal, aki esetleg beköphetett volna. Csak akkor bukhattam volna le, ha feltűnök egy fényképen – mert sokan fényképeztek. Magamhoz véve apám öreg gépét, nekem is szándékomban állt, de már sehol se lehetett filmet kapni bele. Jobb is volt így: a fényképezőket később igyekeztek beazonosítani, hogy kicsikarják belőlük a képeket – ám ez is hosszú, évekig tartó folyamat volt. Akik nem kerültek horogra, pincében, padláson, nyaralóházban jól eldugták a képeiket – majd csak harminc év után, a rendszerváltást követően, esetleg az utódok jóvoltából bukkantak elő.

– Akkor ki se léptél a házból?

– Azért de... Sorban álltam a péknél kenyérrért... – Órákig kellett sorban állni, hogy az ember hozzájusson egy kemencéből frissen kivett, még meleg kenyérhez. – ...Elküldtek a csarnokba krumpliért... ilyenek...

Amikor a csarnokba mentem, a Csányi utca sarkán, a kocsmá előtt kis csődület állt, köztük a térről ismert, nálam idősebb vagány. Amikor megláttak, magukhoz intettek. Némi színpadias körülnézés után szétnyitották a dzsekijüket, lássam, milyen vagányok ők: nadrágszíjukba egy-egy pisztoly volt bedugva. Ha akartam

volna, akkor se tudtam volna beköpní senkit, csak a téri becenevükön ismertem őket. Később már nem találkoztam velük. Nem hiszem, hogy elestek volna a harcok során, alighanem még időben nyugatra szöktek – mert nemcsak vagányok, de dörzsölt vagányok voltak.

– Kik vettek részt a dekorációk eltávolításában?

Mármint az elvtársi képek pincébe dobálásában, az utált gipszcímerek szétrugdosásában...

– Hát... úgy nagyjából mindenki...

– Jó, jó... – mintha valami megértés bujkált volna a hangjában –, de kik voltak a főkolompók?

Addigra már tudtuk, kik hagyták el az országot, akkori szóhasználattal, kik disszidáltak – főleg negyedikesek –, tudtam, hogy az efféle pasasok bukznak a nevekre, hát kinyögtem néhányuk nevét. Ránézett az asztalon fekvő papírjára, biccentett: alighanem valahány előttem járó is volt olyan ravasz, mint én, az említett nevek már fel voltak írva. Hogy sokra nem ment velem, feltette az utolsó, nyilván előírt kérdést:

– Élnek rokonai nyugaton?

– Nem.

És akkor eszembe jutott valami... Még a szovjet invázió előtt, amikor nyitva állt a nyugati határ, egy ismerős kérdezte apámat, hogy egy teherautóval kimennek Ausztriába, van még hely, nem akarunk-e velük menni? Szüleimnek egy délutánjuk meg a konyhában elfröccsözgetve fél éjszakájuk maradt töprengeni a dolgon. A „menni, vagy nem menni” kérdésre ráerősített, hogy apámnak egy régi, csarnokbeli kollégája, barátja is üzent, a címét is megadva, akinek még '48-ban sikerült kimennie Németországba, ha mennénk, ő mindenben segítségünkre lesz. Apám nem beszélt idegen nyelven – anyám ugyan még kisasszony korában tanult valamennyit németül, de ki nem állhatta, ahogy ő mondta: a krautokat. Nem a háborúban tanúsított magatartásuk miatt, ellenszenve koráb-

ban keletkezett: a polgári leányiskolában egy echte Fräulein oktatta a németet, aki a jómódú sváb lányoknak, akik otthonról hoztak valamennyi nyelvismeretet, – ahogy anyám mondta – kinyalta a feneküket, a többieket, így őt is, ungarische Mädchennek szólította. És az ungarische szót úgy ejtette ki, mintha valami alantas, gusztustalan dolgot kellett volna megneveznie – tudjuk, a krautok közt akadnak ilyenek. Németországba tehát semmiképp nem mentünk volna. Ameddig én hallottam beszélgetésüket, szóba került Ausztrália meg Kanada – talán a szocialista Béketábortól való jókora távolságuk, esetleg az ottani életviszonyok akkoriban még teljes ismeretlensége miatt. Biztos voltam benne, hogy nemleges lesz a válaszuk. Szerettük a Király utcai lakást, a jó nagy barna cserépkályhát, amelyik telente finom meleget adott, hogy a Csányi utcára néző második emeleten nyaranta nyitott ablaknál aludhattunk – ahová hétvégeken felszűrődött a szemben lévő Mega étterem kerthelyiségéből a halk hegedűszó. Apámat a valahai, szövetkezesítés címen elrabort boltocskája kapcsán szinte mindenki ismerte a környéken, tudták róla, hogy azért ő a Marosi úr. Negyvenhat évesen a világ akár melyik pontján is nagyjából azt a munkát végezhetné volna, amit itthon, lehetett volna kocsikísérő, húsos ládákat cipelő tróger. Hogy mégis hosszan elmerengtek rajta – a lehetőségnek egyetlenegy vonzó, mondhatnám mesészerű eleme volt: új életet lehetne kezdeni! Egy szabadnak mondott világban! Engem nem vontak be a megbeszélésükbe, mintha csak néhány éves, csatolt részük lennék, ez némiképp bántott, de azért éreztem: ez az ő játékuk. Engem nem villanyozott fel egy új élet kezdésének lehetősége, jobban tartottam az idegenségtől. Amikor másnap rákérdeztem, hogy döntöttek, apám egy lesújtó pillantást vetve rám csak hümögött valamit. Néhány perc múltán tett egy humorosnak szánt, valójában fanyar, önironikus megjegyzést: „a mi fajtánk itthon szokott élni.”

Kürti László

ida napja

ida napja volt és húsvéthétfő, egy vilá járvány közepén kötözésre mentem üres folyosókon át sürgősségi betegellátásra. karantén-szobákban otthon tévezett az ország. adminisztrációs nővérke szájmaszkkal, gumikesztyűvel ült a nőgyógyászatról lecipelt vasasztal mögött. rám volt írva, hogy ráérek, leültetett, vártam az orvost. idára gondoltam, hogy már három éve... fércelem magamban, magamat hozzá, mint álomban, vagy itt, ünneptelen folyosón, varratszedésre várva. olyan a kézfejem, akár egy húsvéti kötözött sonka. kék zsineggel, három az ínban, négy öltés meg damilvégi görcsökkel fogja össze a húst. zsibbadt végtagról, halotról emléket...

jót vagy semmit nem kéne már vele megbeszélnem, de valahogy elfelejtett kivérezni belőlem a nagyanyám. folyékony szappannal fertőtleníti kék gumikesztyűben a nővérke. váltunk pár szót a járvány olaszországi terjedéséről, s hogy lesz-e érettségi, munkahely jövőre. nekem még fáj a tetanusz helye, az elszakadás, az összefércelés. minden gyulladás mögött van valami felelőtlen szeszély. nagyanyám hallgat, az ápolónő fertőtleníti a gumikesztyűt újra. körfűrész hangjára gondolok, meg hogy virágot vinnék neki, és enném a húsvéti sonkáját, ha még élne.

Kürti László

(1976, Vásárosnamény) költő,
szerkesztő, Mátészalkán él,
Bella István-díjas

Reisinger Attila
(1947, Hegyeshalom)
író

Reisinger Attila

Helyszíni szemle

– Sajnálom, Réka, hogy tegnap nem tudott eljönni Mosonmagyaróvárra. Nekem is csak előző este telefonált a főszerkesztő, hogy a Győri Katonai Bíróság november 8-ára tette át a helyszíni szemlét.

Igen, ahhoz a laktanyához kellett menni, ahol ötvenhatban a mézárálás történt. Mint tudja, folyamatban van a volt laktanyaparancsnok, Dudás István ellen az a büntetőeljárás, amit a helybeliek csak sortűzpernek neveznek. Évek óta húzódik már ez a per, de ítélet a mai napig nem született, mert nem sikerült bizonyítani, hogy Dudás adta ki a tűzparancsot. A tegnap lefolytatott eljárás is lényegében egy bizonyítási kísérlet volt: a Katonai Ügyészség rengeteg tanú bevonásával a helyszínen akarta tisztázni, hogy ki adott parancsot a fegyverhasználatra. Képzeld, Réka, még az a három volt határőr is él, akik annak idején a sorozatlövő fegyvereket kezelték. Őket is elhozták a laktanyához. A katonai ügyész először a laktanyán belül, majd a sortűz helyén hallgatta ki őket, de a feltett kérdésekre olyan zavaros és egymásnak ellentmondó válaszokat adtak, hogy a tűzparancsot kiadó tiszt személyét a vallomásuk alapján nem sikerült tisztázni. A fegyverkezelők után az ügyész azt a huszonhat civil tanút hallgatta ki, akik a korábbi vallomásuk szerint az első sorban álltak, amikor megszólaltak a fegyverek. Megmutatták nekik Dudás, Vági, Stefkó és Gyenes határőrtisztek korabeli egyenruhás fotóit, mivel a tisztek közül csak ők tartózkodtak akkor a laktanyában. De a tanúk a negyven évvel ezelőtt készített fényképek alapján nem tudták azonosítani azt a tisztet,

aki a géppuska mellett állt, amikor az megkezdte a tüzelést. Gondolhatja, Réka, hogy a volt parancsnok védője, Dr. Csapó Imre ügyvéd mennyire bizakodó – már ott, a laktanya előtt Dudás felmentéséről beszélt...

Egyébként tegnap szerencsém volt az időjárással. Bár a fővárostól egészen Mosonmagyaróvárig ködfoltok lebegtek az autópályán, de amire a határőrlaktanyához értem, felszállt a pára, és a reggeli, még halovány, mondhatnám így is: híg napsütésben a polaroid fényképezőgéppemmel is viszonylag jó felvételeket készítettem. Húzza közelebb a széket, Réka... Itt van mindjárt az első fotó, amelyiken a szemlebizottság vezetője, Habony hadbíró ezredes látszik; a másik főtitst a katonai ügyész. A mellettük álló fiatalember pedig a bírósági titkár. Ezen a másik képen – a rendőrök gyűrűjében – láthatók a fegyverkezelő határőrök: Bujdosó, Versecki és Fodor. Ők a bizonyítási eljárás alatt végig együtt maradtak, mindenhova együtt mentek, mintha egy láthatatlan kötelék tartotta volna össze őket. Igen, nagyon furcsán viselkedtek: amikor a sortűzre parancsot adó tisztről kérdezték őket, összevissza beszéltek, semmire nem emlékeztek, de azt a helyet viszont pontosan meg tudták mutatni, ahonnan a DP-golyószóró tüzelt, és azt is pontosan tudták, hogy negyvennégy évvel ezelőtt hol volt beásva a Gorjunov-géppuska. Itt van nálam az erről készült vázlat másolata is. Ezeket a papírokat a bírósági titkártól szereztem meg. Őt már rég-ről ismerem; most is nagyon segítőkész volt. Még a laktanya homlokzatáról is kaptam olyan fényképet, ahol meg vannak jelölve azok az

ablakok, ahonnét négy határőr PPS géppisztolyal tüzelt a tüntetőkre. Ez azért fontos információ, mert megtudtam, hogy az áldozatok közül sokan tüdőlövésben haltak meg. Ezt a sérülést valószínűleg akkor szerezték, amikor a géppuskasorozatok elől a földre vetették magukat, így viszont az emeleti ablakokból tüzelő géppisztolyosoknak mutattak könnyű célpontot. Ez a fekete csík pedig, amit a kerítés vonalába húztak, azt a helyet jelöli, ahol azok a határőrök álltak, akik a laktanya udvaráról dobáltak kézi gránátokat a tüntetők közé.

A bírósági titkártól kapott iratmásokból sokat megtudtam Dudás Istvánról is. Ha majd elolvassa ezeket a feljegyzéseket, Réka, látni fogja, hogy a volt laktanyaparancsnok nagyon alacsony sorból jött. Az önéletrajzából kiderül, hogy olyan családban nőtt fel, ahol csak ünnepnap ettek háromszor. Ha rászánja magát, és átfutja a sűrűn gépelt lapokat, sokat meg fog tudni erről az emberről...

Igen, még a szemle megkezdése előtt odaértem a laktanyához, és már a fák alatt parkoltam, amikor Dudás István kiszállt a Katonai Ügyészség gépkocsijából. Ahogy mondtam, az első pillanatban csak egy kövérkés öregembernek tűnt, mégis végigfutott rajtam valami borzongás – de a parkolóban várakozó tanúk és bámészkodók is elcsendesedtek. Ha látta volna Dudás arcát, amikor kiszállt az autóból! Ahogy végignézett az embereken: lebiggyesztett száj, inggallérra lógó toka, kidüllesztett mell... És az a kemény hang, ahogy a jelenlétüknek köszönt, ugyanaz a hang lehetett, amin parancsnokként évtizedeken át beszélt. Nem tudnám utánozni azt a magabiztos, lassú mozdulatot, ahogy az éppen előbukkanó nap fényében összehúzta a pocakján a vászonkabátot, miközben katonás léptekkel elindult a laktanya felé. És ami a legfurcsábbnak tűnt a viselkedésében: mielőtt bement a laktanya udvarára, hirtelen visszafordult, és rámeredt a kapu közelében álldogáló civil tanúkra. Úgy nézett a sortűz túlélőire, mintha keresne közöttük valakit. Leg-

alább egy percig állt így, szemben a tömeggel, némán, súlyos testét előredöntve – mintha farkasszemet nézne velük, mintha éreztetni akarta volna, hogy vele szemben minden gyűlölet tehetetlen.

Pedig ő is megöregedett már. Nézzen erre a fényképre, Réka! Dudáson is látszik a kor... És amikor később az újságírókkal beszélt, az is kiderült, hogy az emlékezete sem a régi: amikor a televízió kamerája előtt állt, kétszer is eltévesztette a sortűz napján vele együtt szolgálatban lévő tisztek nevét. Ha csak tehetne, tömönatokban válaszolt a kérdésekre. Megpróbált határozottnak, magabiztosnak látszani; tekintete embertelenül érzéketlen maradt a riport alatt – csak akkor remegett meg a hangja, amikor a tévériporter azt kérdezte tőle, tudja-e, hogy hány tüntető halt meg ötvenhatban a laktanya előtti téren. Láttam az arcán, hogy ez a kérdés zavarba hozta, de összeszedte magát, és színtelen hangon újra azt bizonygatta, hogy a sortűz eldördülésekor már nem tartózkodott a téren. Újra elmondta azt, ami a bíróságon tett vallomásaiban is olvasható: már az épületben volt, amikor meghallotta a fegyverropogást – ekkor az irodájába rohant, és annak ablakából hangosbeszélőn adott parancsot a tüzelés beszüntetésére. Igen, ezt mondta, ezt ismételtgette, aztán megköszörülte a torkát, és úgy meredt a kamerába, mintha mindent elmondott volna, amit erről a szörnyűségről tudni lehet.

Azt mondja, Réka, hogy engem is látott a Híradóban? Igen, én is láttam azt az adást, valóban feltűntem egy pillanatra, amikor ott álltam a kamera közelében. Végighallgattam az egész riportot; még azt a részét is, amikor a riporter Habony hadbíróval beszélt. Igaz van, sok új dolog nem hangzott el, és a kommentárok is olyan rövidre sikerültek, hogy ha nem lettem volna a helyszínen, még én is csak nehezen jöttem volna rá, hogy a mosonmagyaróvári sortűzperről szól a tudósítás.

De nézzük meg a többi képet is... Ezen a főtón a sortűzet túlélő tanúk egy csoportja látszik.

A sor legelején Schwendner Feri bácsi áll. Nagyon idős már, de azért ide is eljött tanúskodni. Vele már négy évvel ezelőtt is beszéltem. Neki az egyik lábát vágta le a géppuska. A sortűzper megindulásakor az Ötvenhatos Egyesület őt is elvitte Kiskunhalasra, ahol Dudás István jelenleg él. Akkor azért vállalta a hosszú utat, mert azt remélte, hogy legalább a szemébe nézhet a volt parancsnoknak. Ám akkor Dudással nem sikerült találkoznia, ezért Feri bácsi úgy vett elégtételt a nyomorúságban eltöltött évtizedekért, hogy hazafelé jövet a kopott falábat behajította Dudás telkére. Mint a képen is látható, tegnap a rozsdás, átlótt biciklikormányát hozta el a laktanyához, és azt szorongatva állt a kapunál, hogy végre találkozzon a volt parancsnokkal. Itt van róla egy közeli felvétel. Nézze meg jól ezt az öregembert: a ráncokkal barázdált arcon ott van a rokkantként eltöltött negyvennégy év minden gyötrelme, de a szemében nincs már se gyűlölet, se félelem... Igen, ez egy jól sikerült fotó – akkor csináltam, amikor Dudást és a három fegyverkezelőt a laktanyában hallgatta ki a katonai ügyész. Ugyanis a fegyverszobánál és a lőszerraktárnál is szemlét tartottak: itt a vételezett lőszer mennyiségéről faggatták őket. Bár a magas téglafal mögött álltak, de mi, sajtósok tisztán hallottuk a feltejt kérdéseket és az azokra adott válaszokat. Ez már jóval tíz óra után történt; ekkor feletünk ragyogott az alacsony novemberi nap – ez látszik az ekkor készült fotón is: már élesek a kontúrok, tiszták a színek... És képzelje, Réka, a hervadtarany napfényvel áttört párában még annak a volt határőrnek a hangja is megváltozott, aki a kilótt lőszer mennyiségét diktálta jegyzőkönyvbe – úgy beszélt a kerítés mögött, mint egy diák, aki a leckéjét mondja föl...

És ez a kép is nagyon érdekes... Sikerült közelről lefényképeznem Dudást és a három fegyverkezelőt azután, hogy kiléptek a laktanya kapuján. Nézze meg a három volt határőr arcát: látszik a szemükön, hogy Dudás még negyvennégy év elteltével is a parancsnokuk. Ez lehet

az oka, hogy hiába faggatták őket is a riporterek, nem mondtak semmit, mindig csak a volt laktanyaparancsnok nyilatkozott. Igaz, már nem hősként beszélt, de azért beszélt. Csak azért mondta, amit mondott, mert az ügyész erre felszólította; de a riportereknek adott válaszai pusztán arra voltak jók, hogy az együttműködés készségét mutassák...

Képzelje, Réka, már majdnem elkezdték a híradósok Dudás Istvánnal az interjút, amikor megláttam a gyakorlótér felől közeledő Irén nénit. Emlékszik arra a kétoldalas írásomra, amelyik a forradalom negyvenedik évfordulójára jelent meg? Ő az az idős asszony, akivel a riportot készítettem. Meszlényi Istvánnak hívják, de mindenki csak Irén néninek szólítja. Közel lakik a laktanyához; konyhájának az ablaka éppen a gyakorlótérre néz. Négy évvel ezelőtt, amikor a riportot készítettem, kétszer is jártam a lakásán.

Örülök, hogy emlékszik arra a cikkemre... Még most is magam előtt látom az asztalnál ülő Irén nénit, és a hangját is hallom, ahogy a sortűzről beszél. Ha megtalálom azt a régi kazettát, amit a riport készítésekor használtam, behozom a szerkesztőségbe – megrendítő, ahogy akkor elmondta fia halálának körülményeit. Úgy emlékszem, éppen ebédet főzött, amikor a tüntetők a laktanyához értek. Tudta, hogy a fia is ott van a tömegben, mert a gyerek ipari tanuló volt, és az inasok a gyári munkásokkal együtt vettek részt a tüntetésen. A tömeg éppen a *Szózatot* énekelte, amikor megszólalt a géppuska. Ez a ropogás elnyomott minden más hangot – és Irén néni előtt elsötétült a világ... Arra nem emlékezett, hogy mennyi ideig feküdt ajultan a padlón. Amikor magához tért, már csak sikoltozás hallatszott a laktanya felől...

Szóval, már felállították a kamerát, amikor megláttam, hogy Irén néni azon a kavicsos úton gyalogol, ami átvágja a gyakorlótérrel. A kerékpárját maga mellett tolt, de csak támasznak használta. Akkor fényképeztem le először, ami-

kor a laktanya kerítése mellé ért. Látszik a fotón is, hogy azért támaszkodik a kormányra, mert kímélni akarja befáslizott lábait. Emlékszem, már négy évvel ezelőtt is nehezen gyalogolt, tegnap mégis eljött a bizonyítási eljárásra.

Nem, tegnap nem készítettem vele riportot. Úgy alakultak az események, hogy még beszélni se tudtam vele, mert a laktanyaparancsnokkal készült tévéinterjú alatt rosszul lett. Arra emlékszem, hogy amikor Dudás a kamerához jött, Irén néni már a laktanya kapujánál a tanúk között állt. Hogy ezután mi történt, arról nincs tudomásom, mert a tévéfelvételt figyeltem. Schwendner Feri bácsitól tudtam meg, hogy a riporter éppen az utolsó kérdést tette fel Dudásnak, amikor Irén néni megszédült, és

csak a mellette álló férfiről támaszkodva tudott talpon maradni. Ezt látva, az egyik rendőr kihozott egy széket az őrszobáról, és még egy pohár vizet is kapott. Ezt a felvételt akkor készítettem, amikor éppen a vizespohárért nyúlt... Nézze meg az arcát, Réka: egy faág árnyékrácsot vet rá, de így is látni lehet, milyen fájdalmas a tekintete, ahogy a tér felé néz – rá se pillant a vizet hozó emberre. Valószínűleg a széken ülve is a térnek azt a részét nézte, ahol a fia feküdt ötvenhatban. De talán jobb is, hogy nem nézett fel...

Hogy miért mondom ezt? Mint tudja, Réka, Irén néni fia a géppuskatűzben halt meg... És az idős férfi, aki a poharat nyújtja neki, Fodor Lajos, a volt géppuskás.

Lajos Nóra

(1977, Püspökladány)

költő, író, irodalomtörténész,
Debrecenben él

Lajos Nóra

anyagok, elemek

a pszichiátria parkjában
láttalak utoljára, kint ültél
a padon, mert azt mondtad,
elegend van a szobatavaszból,
a nappalokból, az agyadból,
a múltadból, s mindabból,
ami te vagy:
alprazolam, benzodiazepin,
citalopram, dextroam,
fetamin, fluvoxamine,
karbamazepin, klozapin,
lamotrigin, lítium, lorazepam,
metilfenidát, midazolam,
paroxetin, quetiapin,
sertralin, topirama,
valproát, valproinsav
hatóanyag vagy

odafentről a fények soványak
idelentről a sötétre bocsátlak

ősanya szárítja föld pora könnyeit
ősanya issza a víz fakókék cseppjeit
ősanya kavarja a levegőt magára
ősanya a tűzben pernye-dal foszlánya

az életre nagyot üt a halál térdkalapácsa

Māra Zālīte

Az őrnagy és a bonbon

Māra Zālīte
(1952, Krasnojarszk)
lett költő, író, Herder-díjas

*Szabó ül a kúton
frakkját javítgatva.
Arra fut Laura, s a
vizet ráloccsantja.*

Anya énekel, és a térdén ringatja Laurát. Mindennel megpróbálkozik, ne mondassák, hogy nem tesz meg érte mindent. Laura a folytatást élvezi, azt, amikor anya lehalkítja a hangját, és közben hintáztatja.

*Mit tettél, te ostoba lány,
szól a szabó kedveszegetten,
nem mehetek így a templomba,
hisz kabátomból víz cseppen.*

A szabó nagyon mérges. Rettenetesen! Laura kacag. A szabó habókos. Laura úgy kacag, mint ha csiklandoznák. Ha anya csiklandozza, még hangosabban nevet. Leginkább az álla alatt csiklandós. Egy embert meg lehet ölni azzal, hogy csiklandozzák, apa szerint Kínában halálra csiklandozzák a rablókat.

– Hipp és hej és trallala, vonaton utazik Laura! Hipp és hej és trallala, hazautazik Laura!
– Néha apa is próbálkozik, a hónaljánál fogva dobja a levegőbe Laurát, míg bele nem un, és mindenki jóízűen nem nevet. De csak olyankor, ha apa jókedvű. Olyankor, ha anya jókedvű. Így van ez, amikor boldogok. Ám ha Laura már egy fél napja egyfolytában nyafog, apa csupán annyit mond: *dofiga*, most már elég! Megyek, elszívok egy cigarettát.

Részlet a lett író nő kiadónknál újonnan megjelent, *Öt ujj* című regényéből.

Az egyik állomáson a vonatkísérő nyit be az ajtón.

– Parancsoljon, őrnagy elvtárs. Sajnos másutt nincs hely, őrnagy elvtárs – szabadkozik a vonatkísérő bocsánatkérően.

Ma nagyon kicsinosította magát, élénkpirosra festette a száját, bekormozta a szemöldökét, és testhez álló ruhába öltözött.

– Jól van, Nyura – mondja az őrnagy, és rácsap a nő fenekére.

A vonatkísérő egy csöppet sem sértődik meg. Becsukja az ajtót, miután erős hóvirágillatot hagyott maga után, mely izzadságszaggal keveredik.

– Megengedik? – kérdezi az őrnagy, de nem vár feleletet. Leveszi tányérsapkáját, és a fogasra akasztja. Elegáns sapka, a felső része ragyogóan kék. Ez fölülről kitűnően látszik. A haja őszes. Az arca széles és barna, mint a cédrusfenyő toboza. Anya és apa nyugtalanul néznek egymásra. Miért? Laura csak örül az őrnagy érkezésének, legalább történik valami.

– Hová utaznak a fiatalok? – töri meg az őrnagy a csendet rövid hallgatás után.

– Moszkvába – válaszol kurtán apa.

Laura elbújt a felső szinten. A poggyásztartóban. Még gondolkodik, mutatkozzon-e az őrnagy előtt.

– Moszkvába. Igen, Moszkvába. *Da, da* – erősíti meg anya nyájasan, hogy pótolja apa szűkszávását.

Moszkvába? Laura megdermed. Miféle Moszkvába? Mit beszélnek ezek? Hát nem Lettországba utaznak? Lehet, hogy apa és anya becsapták? Oroszul beszélgetnek, és bár Laura jól ért oroszul, a felnőttek néha úgy beszélnek, hogy azt semmilyen nyelven sem tudná megérteni.

– Talán tanulni mennek? Egyetemisták? – kíváncsiskodik az őrnagy.

– Nem, nem! – Apa és anya nincsenek beszédes kedvükben.

– Parancsoljanak! – Az őrnagy egy újságlapot terít szét a kis asztalon, majd egy fél vekni rozskenyeret, főtt tojást, szalonnát és sós uborkát tesz az asztalra.

Laura csalódott, efféle úti-elemőzsiájuk nekik is van. Folyton ugyanaz. Ezért is van Laurának szorulása, ezért fáj a hasa.

Az őrnagy tesz-vesz, vendégszerető házigazdaként egy üveget vesz elő, lecsavarja a kupakját, és kitölti a tartalmát a csillogó teásbögrékbe. Három pohár, az egyik Lauráé! Ő ugyan nem iszik az őrnagy vodkájából!

– Elvtársak! Na, mi lesz? Van harapnivaló, vannak poharak, van vodka, és mindig van valamilyen ok, amire igyunk! Van javaslatuk?

Apa és anya sehogy sem tudja kitalálni, mik volnának a javaslataik. Laura sem tudja, mi az a javaslat.

– Igjunk a fiatalságra, elvtársak! A nagy-szerű szovjet ifúságra. Előttetek, fiatalok, ott van még az egész jövő! Oda vezet el benneteket a Párt! Igjunk a Pártra! Igjunk Önökre! A jövőre! – Az őrnagy egyetlen hajtásra kiissza a poharát, megborzong, és mohón szagolgatni kezdi a kenyeret.

Azért szaglássza, hogy a rozs nem a németektől való-e. Laura ezt is tudja. Ezt is.

Apa megiszik egy fél pohár vodkát, anya csak sietősen a szájához érinti. Laura nem érti, mi-féle fiatalokról beszél ez az őrnagy. Hol vannak itt fiatalok? Csak anya van és apa. Laurát az őrnagy még nem fedezte fel. Vagy mégis?

– Hát maga? Maga is Moszkvába tart? – Apa beszédesebb lett.

– Csak az Urálba. Ez amolyan ismétlődő utazás. *Szluzsba!* Szolgálati út, kiküldetés. Az ellenség nem alszik. De mit keresnek maguk, fiatalok, Moszkvában? Erre még mindig nem kaptam választ.

– Laura nem utazik Moszkvába!
– kiált le fentről Laura.

– Nicsak? Már épp azon tűnődtem, hol lehet a harmadik utas? Hát odafönn! Elbújik, idegen nyelven beszél, még az is lehet, hogy kém! He? Kém, diverzán. De azért neked is van nálam valami.
– Az őrnagy mosolyog, és felnyújt Laurának egy bonbont.

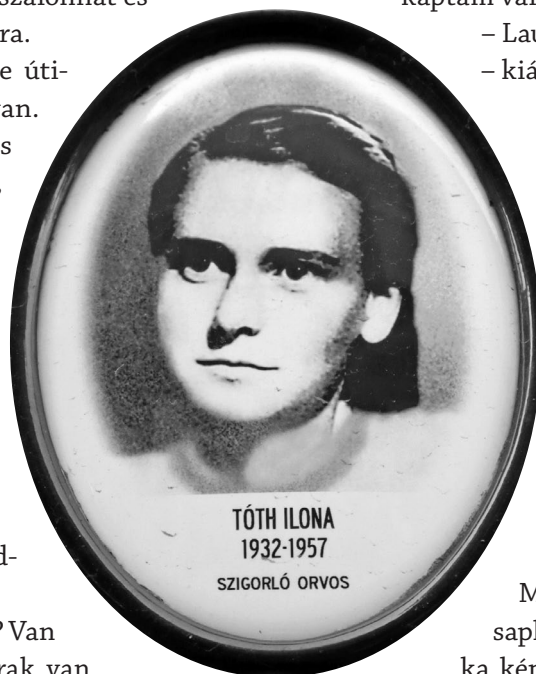
A fényes, kék papírba csomagolt édesség szép. Még szebb, mint a tányérsapka. És nagy! Rajta szép, tarka kép. Két kis medvebocs hempergőzik a fák közt, a harmadik meg nézi őket.

– Mit mondunk ilyenkor?

Laura magától is tudja, mit kell mondania. A legnagyobb kincs a fényes, kék csomagolópapír. Mert azt megtarthatja. A papír vitathatatlan bizonyíték. Enélkül senki se hinné el, hogy kapott egy ilyen bonbont, hogy elmajszolatott egy ilyen édességet!

– Laura Lettországba utazik! – Szándékosan mondja ilyen kategorikusan és fenyegetően. Nem az őrnagy miatt, hanem apa és anya miatt. Laura nem utazik semmilyen Moszkvába! Laura igenis leszáll a vonatról! Utazzanak csak oda, ha akarnak, de ő, Laura nem megy Moszkvába! És ez egyáltalán nem üres beszéd!

– Moszkvából továbbutazunk Lettországba – szólal meg anya, mert mit is tehetne mást.

– Haza. Tizenöt év után – teszi hozzá apa, de rögtön meg is bánja a szavait.

Fenekig üríti a poharat, és anya poharának tartalmát is a sajátjába önti. Anya rosszallóan néz rá. Fél, nehogy apa részeg fejjel kilocsogjon valamit.

– Tallinnba? Jártam ott a háború alatt. Paldiskiben. Hiszen tudják. Nem, nem, maguk ahhoz még túl fiatalok. Ezen kívül szigorúan tilos övezetről van szó! – mondja az őrnagy lelkesen, de hamarosan elhallgat, és töpreng.

Poharába tölti a maradék vodkát, és egyetlen hajtásra kiissza. Meg sem borzong tőle, mint az imént, a kenyeret sem kezdi szaglászni, hiszen egyszer már megszaglászta.

– Nem. Tallinn Észtországban van. Mi Rigába tartunk – magyarázza anya.

– Persze, persze! Számomra ez a Pribaltika kissé zavaros. Lettország, Litvánia, Észtország. Akkor maguk litvánok?

– Nem, lettek – most már anyának kell beszélnie, mert apa elkomorult.

– Hát persze, lettek! Vilis Lácis! Ugye ő írta *A halász fiát*? De miért voltak tizenöt évig távol?

– Az őrnagynak semmi sem kerüli el a fülét.

– Hát, úgy alakult. – Anyát elfogja a félelem. Laura minden sejtjével érzi, mennyire fél az anyja.

– Hány éves vagy, te lány? – kérdezi az őrnagy anyát, de Laura azt hiszi, hogy az ő korára kíváncsi. Mert hát itt nincs más lány.

– Laura ötéves. Nemsokára hat – közli.

– Anda, a feleségem huszonnégy esztendő – mondja apa, és mintha védeni akarná, szorosabban húzza anyát maga mellé.

– És te, fiatalember?

– Ugyanannyi.

– *Vot*, egy egész dedó, mondhatom! Én meg vodkát itatok ezekkel a majdnem kiskorúakkal! – Az őrnagy újabb vodkásüveget tesz az asztalra.

– Laura. Anda. Aha. És neked mi a neved? Hans? Fritz? Jó, jó, csak tréfáltam. De ülj le! Mi a baj? Ülj le! Mondom, hogy tréfáltam csupán,

ostobaság volt, tudom, bocsánatot kérek. – Az őrnagy kezét nyújt apának.

– Jānis – feleli apa. Nem veszi észre az őrnagy feléje nyújtott kezét.

– Alekszandr Ivánovics. Nálatok, a Pribaltikában nem használják az apai nevet, tudom, tudom. Helytelenül, *zrja*, mert az apai név fontos. Ezért voltatok számomra mindjárt olyan furcsák. Belépek, körülnézek, két fiatal ül a fülkében. De hol van bennük a szovjet ifjúság tüze? A szemek ragyogása? Sápadtak és merevek. Félnékek. Azt hittem, rossz időben zavarok, talán szerelmeskednek. Még mit nem! A szerelem gyümölcse felülről kurjongat, nézzenek oda, milyen nagylány, már leér a földre a lába! Fiatalon kezdtétek, jól is tettétek! Fiatalon. Sem mirekellők, ördögfajzatok! Deportáltak! Most utaztok haza? Szabadok vagytok! Boldogok! Hazaárulók? Kulákok? Polgári nacionalisták? A nép ellenségeinek gyerekei és unokái? – forytan fel az őrnagy, és tölt.

– Rehabilitáltak minket. – Apa igyekszik megőrizni a nyugalmát.

Anya ismét megriad. Egész úton attól retteg, hogy visszaküldik őket Szibériába.

– Dzson, Dzson – suttogja halkán és óvatosan. De az őrnagy így is meghallja.

– Ne is mondd! Miféle név ez a Dzson? John? Valami amerikai, polgári és imperialista találmány? Adhatunk ilyen nevet egy szovjet embernek, még ha lett is? Dzson? Ebből aztán elég! – Az őrnagy egy láthatatlan hadsereget vezényel.

– Ez csupán becenév, semmi több! – Anya elpityeredik.

– Becenév? Vagy inkább fedőnév, egy földalatti sejt tagjává. Lettek! Bennetek nem lehet megbízni, nem bizony. Ezzel lelepleztétek magatokat, rohadt nyugati lényeteket!

A nagy leleplezés után az őrnagy megnyugszik. Hisz arról volt szó, hogy isznak. De most már az őrnagy őket nem kínálja. Anya felé fordul.

– Anda! Árukl el az apai nevedet!

– Edmundovna – feleli anya zokogva.

– Anda Edmundovna! A stráfjaimtól félsz? Mert látom, hogy félsz. De nincs mitől tartanod! Szép vagy!

– Hagyd békén a feleségemet! – Apa ismét föláll.

– Ül le, tejfelesszájú! Anda Edmundovna! A kitüntetéseiteimtől félsz? Nem kitüntetések ezek, noha azoknak kellene lenniük, hanem szaros érmék! Látom, hogy félsz! Ezek alatt az érmék alatt, tudod-e, mi van? Nem is sejtetted? Szív! Érző szív! Igyunk! Koccintsunk Maimára! Maima volt az észet szeretőm. Tizenöt évvel ezelőtt. Ide hallgass, Anda Edmundovna! Mai-ma, Mai-ma! Így üvöltök még ma is utána, mint egy farkas – Mai-ma! De az apai nevét nem tudom, akkor sem tudtam, nem találtam a jegyzékben, nem tudtam kitörölni róla. Nem volt rá módom, ezt tanulságul mondom neked, miután te sem használod az apai neved. Ezért mondtam, hogy mennyire fontos az apai név. Talán Maima is most utazik hazafelé! Rehabilitálva?

Kérdezi az őrnagy anyát. Megragadja anya kezét. De hát honnan tudhatná anya? Laura sem tudja, ugyan honnan is tudhatná.

– Világos, hogy ő is így utazik haza, és mellette is ott ül egy fattyú, valami Dzson, fúj, a kutyámnak sem adnék ilyen nevet! És ilyen fattyukat, ilyen kölyköket csináltatott magának! Ha utazik, hát hadd utazzon a lotyója, utazzon csak! Mai-ma! Mai-ma! – Az őrnagy úgy üvölt, mint egy farkas, és veri a mellét, hogy csak úgy csörömpölnek a kitüntetései.

– Hé, te! – Az őrnagy most apa felé fordul. – Igyunk a szép nőkre! Igyál, Dzson Adolfovics, Fritz Hansovics, hahaha! Döntsd le! Anna Edmundovna, igyál te is, *davaj, davaj!*

– Addig szánts, ameddig tudsz! Eh! – Az őrnagy fölhajtja a nagy pohár vodkát.

Apa is kiüríti a poharát. Anya is megiszik egy egész pohárral. Fenéki! Mit kezd Laura három részeg felnőttel?

– Rehabilitálva, nyomorultak, rehabilitálva! Mind rehabilitálva! Ártatlanok, mint a ma született bárány! Boldogok, mint a malacok! Gondolj bele. Hazautaznak az ocsmány férgek! Hát igazságos ez? Én mikor utazom, én mikor utazhatok haza? Engem ki rehabilitál? Ki? Én mikor mehetek haza? Mikor? – Az őrnagy lehorgaszott fejjel beszél. Zokog, hörög, folyik a taknya, sivalkodik, megpróbál felállni, mondani akar valamit apának és anyának és Maimának, megpróbálja kihúzni tokjából a pisztolyát, de nem sikerül, és végül a küszöbön összecsuklik.

– Hála Istennek! Még leelőtt volna minket! – Anya még mindig remeg. – Nem, dehogy, hiszen bonbont adott – vonja vissza anya a szavait. Vajon hogyan lehet a szavakat visszavonni? – tűnődik Laura.

– Hogy lehettem ilyen balga, hogy nem tudtam a nyelvemet megfékezni, kellett nekem szóba hozni azt a tizenöt évet? A Cseka őrnagyja pontosan az a megfelelő személy, akinek kiönthetem a szívem! Anda, én teljesen idióta vagyok. Bocsáss meg! Az én hibám volt. Minek kellett egyáltalán megszólalnom? Hiszen pisztolya van. Nem kellene elvenni tőle?

– Ugyan dehogy! Megbolondultál? Hiszen holt részeg, nem tud magáról, tehetetlen, akár a herélt kandisznó. Dzson, Dzson, úgy alszik most, mint akit kiütöttek, se a reggelre, se az estére nem fog emlékezni. És az Urálban leszáll. Maradj nyugton.

Amikor Laura felébred, az Őrnagy eltűnt. Laurának fáj a hasa, miután az egész vonatút alatt nem tudott kiürülni. Szeretne kakilni, de akkor ki kellene mennie a mellékhelyiségbe. Majd csak kibírja. Ezen kívül ismét arról a bizonyos Kacagó Gyermekről álmodott.

– Túl vagyunk az Urálon! – Anya valósággal lelkendezik.

– Európába értünk, Laura – teszi hozzá apa büszkén.

Laurának ezek idegen és üres szavak! Mi az az Urál, mi az az Európa? Ahogy Moszkva sem

érdekli. Laura számára nagyon sok szó üres. Ezeknek a szavaknak csak héjuk van, de semmi tartalmuk. Az a szó, aminek magva van, az a szó, aminek íze és illata, színe és tartalma van, az a szó számára egyedül Lettország.

– Messze van még Lettország?

– Most már közelebb van.

– Mennyire közel?

– Sokkal közelebb.

– Mennyi az a sokkal? – Laura szokása szerint nyafog, bár már-már föladja.

Jól van, jól, Laurának van elfoglaltsága. Meg akarja enni az őrnagytól kapott bonbont, aztán pedig szépen összehajtogatni a papírját. Lassan, komótosan szopogatná, aztán pedig szépen összehajtogatná a papírt. De hová lett a bonbon? Lehet, hogy véletlenül megette, úgy, hogy nem is vette észre? A bonbon sehol. Laura hiába kutaskodik a gyűrött lepedők között, míg rettenetes, forró hullámként át nem csap rajta a szégyen. Úgy omlik rá, mint útra a kőzuhatag. A lepedőkön mindenütt barna foltok. Laura bekakilt! Undorító, jaj, de undorító! A lepedőkön barna foltok mindenütt, sötétebb és világosabb barnák. Laura bekakilt, egy ilyen nagylány, a szégyen a komornál is komorabb rémülettel tölti el. Mit szól majd a vonatkísérő? Úgy fog kiabálni, hogy az egész kocsi meghallja! Laura meghal szégyenében, meghal! A kétségbeesés sikolyként tör ki belőle.

– Anya! – Laura halálra rémülten zokog, és anya rögtön megérti, mi a baja.

– Kislányom, az csak a csokoládé volt! Csak a bonbon! Megolvadt a melegben, nézd, a papírja is apró darabkákra fozlott. Nyugodj meg, nincs semmi baj! Csak a bonbon! Aranyom! Kis pulyám! Az megolvadt bonbon, nem más! Szagold meg! Na, érzed-e már, megnyugodtál?

– Majd Lettországban veszünk újat. Sok-sok bonbont. Lettországban veszünk bonbont, ennél is finomabbat, ne sírj egy hitvány kis bon-

bon miatt! Attól a féregtől el se kellett volna fogadnod – vigasztalja apa Laurát.

Apa nem ért semmit! Amiatt a hitvány kis bonbon miatt? Laura nem amiatt sír! De jobb is így, hogy nem érti. A lepedőknek valóban nincs kaki szaguk, a lepedőknek bonbonillatuk van. Ez pedig nagy különbség.

Miután megnyugodott, Laura észreveszi, hogy a fogason felejtődött az őrnagy tányérsapkája. Most is ott lóg, ahová akasztotta. Elvihetnék Papusnak! Ilyen sapkája bizonyosan nincs! Szép kék színű. Papus örülne neki! Vagy talán apa akarja megtartani? Nem, kihajítja az ablakon. Miért?

A vonatkísérő érkezik gondterhelten. Már nincs ajakrúzs a száján, a szemöldöke is világosabb, a szeme félig be van dagadva.

– Itt maradt a fülkében az őrnagy elvtárs sapkája?

– Nem tudom, de megnézhetem – motyogja apa.

– Én sem tudom. Miféle sapka? – csodálkozik anya.

– Milyen volt az a sapka? – kérdezi Laura.

A vonatkísérő dühösen csukja be a kupé ajtaját.

– Nyura? – szólal meg anya.

– Pontosan – feleli apa.

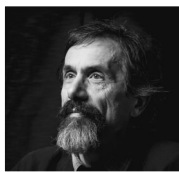
Jávorszky Béla fordítása

Jávorszky Béla

(1940, Budapest)

Író, műfordító, diplomata,
József Attila-díjas

Miklya Zsolt
(1960, Csorvás)
költő, író,
Kiskunfélegyházán él

Miklya Zsolt

Ha kútba néztem...

Ha kútba néztem, láttalak.
Az arcod cserzett volt, szelíd.
Nem mondta, ejnye, kisfiam.
Nem kérte számon hangomat.

Én kigomboltam ingemet,
fehér volt bőröm, hópehely.
Tükörbe szórtam szirmait
a nappalnak, hadd ússzanak.

Ma kútba láttam. Arcodon
árkok húzódtak, és a Nap
szemed tükrében csillogott,
magas a mélyel összeért.

És megnyugodtam. Hajnalok
fénye villant hajszáladon,
egy tincs az arcod árkait
súrolta, libbent hintaként.

Sosem voltam még ily nyugodt.
Legfeljebb ott, a kút fölött,
mikor a mély tükrébe lenn
magas csillogta szirmait.

Szeretettel köszöntjük szerzőnket, aki október 22-én ünnepli hatvanadik születésnapját!

Radnóti szónyomon

A kétszerkettő felülstilizál?
Vagy mindennél alávalóbb a végzet?
Főleg, ha megbízható munkát végzett,
és elkerülhetetlen a halál?

A kása hűl a tányérodban, érzed.
Tompán koccan mélyén a pléhkanál.
A lélek hossza már nem imponál.
Harangnyelvként verődik össze térded.

Könyökkel, lábbal méred napjaid,
s míg egyre hosszabbak lesznek a percek,
a szű nem fárad, metronómja perceg,

tetőbe rágja mintázatait.
Mondják, az éjjel erre járt a herceg.
Bíbort hozott. Őszül. Mi dolga itt?

Súrló

Re: Prédikátor 12,6

Az ezüstkötél végül elszakad.
A porcelán kicsúszik a kezedből.
Korsód a forrás mellett végleg eldől.
És durrdefekt. Elég egy pillanat.

A sor végén a rím még ottmarad.
De elmozdul a jelentés a jeltől.
Cseréptörés – kiáltottad –, s az erdőn
úgy futottál át, mint a nyúl szalad.

Az emlékezet, míg zuhan a kútba,
felvillant ezt-azt. Nem csodálkozik.
Nem kérdezi, hogy nézd csak, mi ez itt.

Nem improvizál. Csak lejátssza újra.
Hol itt, hol ott talál még valamit.
A Valakit hagyja a túlon túlra.

Cs. Varga István
(1946, Kapuvár) irodalom-
történész, Egerben él,
József Attila-díjas

Cs. Varga István

Az üldözött sorsválasza

Egy Pilinszky-kutató pap arcképe
– Kuklay Antal jubileumára

Kuklay Antal, a Sajó-menti Köröm hajdani plébánosa, egri kanonok, a Pilinszky-kutató, irodalom- és művészettörténész az idén, június 13-án töltötte be 88. életévét. Június 20-án, jelenlegi lakóhelyén, Mátramindszenten tartott vasmisét: pappá szentelésének 65. jubileuma sátoros ünnep lett. Az általa épített barakk-kápolna mellett celebrált hálaadó szentmisére az egész országból érkeztek papok, nővérek, hívek, köztük egy magyarul jól tudó lengyel domkos és három verbita szerzetes is.

Kuklay mélységesen ismeri a missziós papi hivatás és értelmiségi sors szabta szenvedés misztériumát. Életútját sorstükörként mutatják a tények. 1956-ban, Mindszenty bíboros jóváhagyásával, társaival együtt az Állami Egyháziügyi Hivatal Pasaréten őrzött iratait szeretne volna a Szent István Bazilikába átszállíttatni, de ez a terv a forradalom leverése miatt már nem valósulhatott meg. Majd a hatalom lecsapott rá: 1957-től kezdődően, hat évnél tovább tartó börtönbüntetést élt túl, az 1963-as amnesztia idején szabadult. A nyilvános papi tevékenységtől tíz évre eltiltva, 1963–66 között, Sátoraljaújhelyen gyári segédmunkásként: galvanizálóként kereste a kenyerét.

1967-ben alapította a Sárospataki Római Katolikus Gyűjteményt, ahova összehordta, „trabantozta” a zempléni térség egyházművészeti kincseit, könyveit. 1968-ban az OSZK-ban könyvtárosi képesítést, 1981-ben az ELTE-n művészettörténész diplomát szerzett. 1973-tól plébánosként Körömben szolgált. 1987-ben

A Kráter peremén címen pedig Pilinszkyról jelentetett meg könyvet, amely az ötödik, bővített kiadást is megérte. A számos lelki gyakorlat, kulturális rendezvény szervezőjéről, egyháztörténeti, művészettörténeti és irodalomtörténeti tanulmány, cikk szerzőjéről 1993-ban portréfilmet sugárzott a Magyar Televízió.

Egyházi és irodalomkutatói szolgálatát a szegényeket támogató gyakorlati tettek sorával teljesítette ki. A Conditio Humana Alapítványon keresztül szellemi fogyatékosokat támogatt, a Körömi Életminőség Alapítvány segítségével, a falu asszonyaival összefogva, igyekezett szocializálni a helyi cigányságot. Óvodát épített, cigány gyerekeknek napközit szervezett, miskolci, budapesti művészbarátait is bevonta a nevelő munkába. Körömben a Folia Selecta periodika és a Bölcsesség Hajléka rendezvénysorozat révén szellemi-lelki minőséget hozott létre, templomot épített Kiscsécsen, Kesznyétenben és Sajóhídvégen.

Kitüntetéseit megtiszteltetésként, illőn és emberül fogadta – 1997: Polgári Érdemrend Középkeresztje, 2008: Fraknoi Vilmos-díj, 2009: Parma Fidei (Hit Pajzsa) díj, 2011: a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje, 2014: Magyar Örökség Díjat, „a Magyarság Becsületrendjét” vehette át.

Laudációjában Hofher József „Világító torony”-nak nevezte, „aki a börtönévek és hosszú mellőzöttségek ellenére fel tudta emelni ezeknek a szegény embereknek a tekintetét az égre, [...] hogy utat mutasson és jövőt hirdessen az

itt élőknek olyan időszakban is, amikor a [...] az egyház és egyháziak csak megtűrtek voltak hazánkban.” Kuklay Antal szerint azonban az elnyomatás „évei sem nyújtottak kevesebbet, csak mi fiai, voltunk kevesebbek: – bőszy nagyravágyók: – lesve a csodákat: nem tettük azt, amiből csoda válhat.”

Pilinszkyt és Németh Lászlót egyaránt jellemzi a „mysterium passionis”, a „Latrokként idő és tér keresztjére vagyunk verve, mi emberek...” életérzés. Barátságuk gyémántpecsétje egy Pilinszky-vers: „Ama kései, tékozló remény / az utolsó, már nem a földet lakja / mint viharokra emelt nyárderű / felköltözik a halálos magasba.”

Vekerdi László ismerte fel: e miniatűr remekmű sugárzó központja, a „viharokra emelt nyárderű” egy Németh-esszéből származó, jellemtelen idézet: Bethlen Gábor korának Erdély-metáforája. Kuklay szerint: „Pilinszky szellemi őseiről négysoros portrékat készített. [...] Köztudott Németh Lászlóval való atyafiúi kapcsolata. Ő fedezte fel, védte meg, kísérte végig sze-

rető figyelemmel. [...] a vers és a galéria ezzel a dedikációval vált teljessé, befejezetté.”

Ted Hughes egy egész kötetre való Pilinszky-verset fordított angolra – tolmács segítségével, de maximális hitelességgel. Babus Antal mutatott rá, hogy Kuklay Antal az időrendet felbontva, gondolatok és témák szerint fejezetekbe csoportosítja Pilinszky műveit, így „az eddig különálló gyöngyszemeknek hitt versek és esszék között felismerhetővé válnak az összefüggések...” A Pilinszky-kutató analógiásan idéz, s tágas kontextusba helyezi a verseket, értelmező szemlélete a hajdani biblíamagyarázók áhítatával rokonítható.

Szerinte a „mintakövető” magyar költészet Pilinszky-nél „mintaadóvá” vált: a metaforától eljutott a metaformáig, s irányzatok, nemzedékek, csoportosulások fölött állt. Radnóti Sándor szerint Pilinszky „szenvadó misztikus”. Az „újholdas” Pilinszky szellemi „hídépítő” volt irodalmunk népi és urbánus irányzata között. Kuklay Antal Pilinszky és az Olvasó között közvetít, lételeme az áldás. „Áldás legyen Olvasóján is!”

Fecske Csaba

(1948, Szögliget)

költő, publicista, Arnóton él,
József Attila-díjas

Fecske Csaba

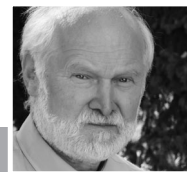
Neve a hiánynak

egykor mit se tudtam
 a világról a világ meg
 nem tudott rólam eltűntem
 mint hímpor a virágról
 nehéz verseny az élet
 kidőltek a napok alólam
 szüksége van-e rám a
 világnak ha nem tudok mást
 mint eldalolni örömét bánatát
 a mának ami holnap már csak
 ócska holmi szóba állna-e
 Petőfi velem aki nem maradt
 adósa a világnak Kiskőrös Segesvár
 szabadság szerelem de mi vagyok én
 csak neve a hiánynak kérdezem
 minek hullatnám véretem
 hogy felnyalogassák hitvány
 vén ebek ne vigyen el az ördög
 engemet hagyjon a kórházban
 párnák közt békében halni meg
 nem az a kérdés mit ad nekem
 a hazám hanem az hogy én
 mit adhatok neki mondotta volt
 (a számból vette ki)
 fennköltén is lazán egy snájdig úr J. F. K.

Kovács István

Megrendültség és bizalom

Juhász Péter köszöntése

Kovács István
(1945, Budapest) költő,
műfordító, történész,
Salföldön él,
Babérkoszorú díjas

Az élet az öröklétből az öröklét felé ívelő *átmenetiség* – vallja a hívő ember. A valóságos életben nyomasztó az átmenetiség állapota. Szerencsésnek mondhatom magam: voltaképpen egyszer volt benne részem, amikor 1971 nyarától Tóth Gábor igazgató úr támogatásának köszönhetően takarítói státuszban az Eötvös Kollégiumban dolgoztam. Ez ugyan biztosította a mindennapi kenyeret, de sugaras jövővel nem kecsegtetett. Különösen annak fényében, hogy 1971 nyaráig egy éven át Illyés Gyula Herder-ösztöndíjasaként a Bécsi Egyetem diákjaként egyre szaporodó tervekkel – a császárvárosban – tanulással töltöttem az időt. Hogy nagy terveim mégis megvalósulhattak, azt Juhász Péternek köszönhetem. 1972 fagyos januárjáig csak hallomásból ismertem őt. Szinte a magyar népmesék igazságtevő hőseként jelent meg előttem az újév kapujában. Megkérdezte, volna-e kedvem az MTA égisze alatt általa szervezett Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportjában dolgozni. Lengyel irodalommal kellene foglalkoznom – tette hozzá. Az ajánlat által felvillantott távlat felülmúlta legmerészebb álmaimat. Ez a mondat nem egy karrier-regényből vett idézet: valóban így éreztem.

Megrendített Juhász Péter bizalma. Annak tudatában is, hogy Nagy László, a költő és Kiss Ferenc, az irodalomtörténész jót álltak értem.

Ez a megrendültség lett mindennapi energiaforrásom. Nem okozhattam Juhász Péternek csalódást, mert az önnön személyiségem felszámolásának kezdetét jelentette volna. Nekiálltam dolgozni. Hozzá kell tennem, Juhász Péter „az organikus napi aprómunkához” – hogy a lengyel pozitívizmus korszakának meghatározó fogalmát használjam – luxuskörülményeket biztosított. 1974-ben fél évet töltöttem akadémiai ösztöndíjasként Varsóban, ahol befejezhettem doktori értekezésemet Cyprian Kamil Norwid költészetéről. Juhász Péter kellő tapintattal figyelmeztetett, hogy költői becsvágyamat ne adjam föl, s irodalmi téren aratott szerény sikereimet is beleszámította munkahelyi teljesítményembe.

A barátság anatómiája. Írások a magyar–lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról című kötetemben többek között négy esszé tanulmányt tettem közzé a 19. század nagy lengyel költőiről: Adam Mickiewiczről, Juliusz Słowackról, Zygmunt Krasińskiról és Cyprian Kamil Norwidről. Harminc évvel azelőtt a Kelet-európai Irodalmak Tanszéki Kutatócsoportjának munkatársaként írtam őket. 2008-as közzétételük Juhász Péternek mondott köszönet is. 2031-es újraközlésükkel is szeretném majd a százéves Juhász Pétert köszönteni, akit addig is az Isten éltesse.

Arató György
(1955, Veszprém)
tanár, kulturális diplomata,
kormánytisztviselő

Arató György

Két hazára ítélve

A 90 éves Juhász Péter köszöntése

Két hazát adott végzetem. Juhász Péter csaknem húsz éve ezzel a címmel közölte bestsellerré vált bolgár irodalmi visszaemlékezéseit és néhány jelentősebb esszéjét. Az ironizáló pátosz nem volt alaptalan: a szerzőnek nemcsak irodalmi munkássága, hanem életének több mint fél évszázada alakult a bolgár kultúra és Bulgária vonzásában.

Juhászt ugyanaz a hullám emelte fel, és röpítette tanulni Szófiába, mint Nagy Lászlót, s hozzá hasonlóan neki is meghatározó élménye volt a patriarchális jellegéből még ki nem forgatott ország. S ahogyan a dunántúli költő, Magyarországára visszatérve, rokonai arcán láthatta a „ruszki” rendszer nyomorító erejét, Juhászt előbb moszkvai és szófiai diplomataként csapta arcul a valóság, majd az 1956 utáni megtorlás szelétől meglegyintve kellett leszámolnia az erőszakos népboldogítás eszméivel. A bolgár nyelv és kultúra ismerete támaszt, kapaszkodót jelentett neki is: 1960-tól sorban jelentek meg az általa fordított, válogatott, elő- és utószavakkal, jegyzetekkel ellátott könyvek; egyetemi és akadémiai megbízásokhoz jutott, a bolgár irodalom befolyásos magyarországi közvetítőjévé vált. Fordítói-szerkesztői életművének korai szakaszát megterhelik ugyan egyes szerzők és ma már vállalhatatlan klisék, de e fölött csak az törjön könnyedén pálcát, akinek sejtelmé sincsen arról, hogy az irodalmi „tervgazdálkodásban”, különösen pedig ennek bolgár „relációjában” milyen játékszabályok uralkodtak. Juhász életműve a nevével fémjelzett több mint hatvan kötetet tekintve is figyelemre méltó, de a számoknál jóval fontosabb, hogy világirodalmi mércével mérve is jelentős alkotókat és kortárs

klasszikusokat közvetített a magyar olvasónak (Elin Pelin, Dimitar Talev, Dimitar Dimov, Emilijan Sztanev, Atanasz Dalcsev, Jordan Radicskov). Köztük olyanokat, akiknek írásaiban elevenen lüktetett Bulgária Erdélyének, a háborúkban, békediktátumokban elveszített Macedóniának a fájdalma. *Történelmi igazság és politikai realitás* című esszéje a hetvenes években a bolgár lelkiismeret pislákoló mécsese helyett lobbant bele tiszta lánggal a közöny és a megalkuvás félelemszagú homályába. A Balkán Erisz almájának nevezett országnyi területről és az ott élő bolgár nemzetrészeiről szóló írást és szerzőjét évtizedekkel később, Bulgária legeldugottabb zugaiban is emlegették, s ma is számon tartják. A bolgár-törökök és a magyarok kapcsolatáról írott akadémiai értekezésében (*Tjurko-balgari i madzsari*, 1985) fontos tudományos felismeréseket tett közzé, figyelmet, valódi jelentőséget azonban az szerzett e művének, hogy a magyar szemléletet és tapasztalatot szegezte szembe a pánszlávizmus által megszállt bolgár őstörténetírással. Két nyelv, két világ értékeit együtt látni, egymáson mérni, mégis józanon értékelni – erre csak szuverén szellemek képesek. Kitűnően mutatkozik ez képesség a *Nagy László bolgár népköltésfordításai* című, máig alapvető dolgozatában is (1976).

Egy bolgár közmondás szerint minden kőnek a maga helyén van meg a súlya. Juhász Péter a legtöbbet adta Bulgáriának, amit idegen adhat: csodás kincseit, búját-baját-nyomorúságát, egész valóját önmagán átszűrve, egy másik kultúra tükrében mutatta fel. Munkáját ott a legnagyobb kitüntetésekkel ismerték el. Magyarként pedig eltűnődhetünk, hogy mi kellőképpen becsüljük-e az övéhez hasonló tehetségeket.

Füzesi Magda

Zárszámadás

*Egy útitársam
megkérdezte egyszer,
Ukrajnában
hol tanultam meg magyarul.*

nagyon mélyről
szakadnak fel az igazságok
te nem tudhatod
hogy nekem mit jelent
a verdikt amely
gennyes góccokat teremtett
Európa szétszabdalt testén

legyen hát névsorolvasás
itt voltunk-vagyunk
magyar földön mindannyian
valaha a tatár elől bújtató
lápok közelében
magyarul döngicsélő
falvak mélyén
az elhurcolástól rettegő apák
a kevésből is
megéltető anyák
s az újabb kis jövevények
elátkozott hada
akik már beleszülettek
a reménytelenségbe

beleégett a génjeinkbe
a hontalanság
s ha nem így lenne
mindennap ránk szól
egy idegen
az anyaföldön
tudatlan a fajtánk
mindig is az volt
az élet így igazságos
így osztogatta igazságát
a pufajkások vigyorgó arcán

Füzesi Magda
(1952, Nagyberég)
költő, író, Súlysápon él,
József Attila-díjas

nagyapám riadt tekintetében
 amikor legelőször
 zavarták szavazni a mocskok
 és kiröhögték
 mert az orosz betűs villanyszámlát
 adta a bárisnya kezébe

nekem hozta haza apám
 malenykij robotban megrohadt lelkét
 ott voltam
 mikor megszámolta a híveket
 a templomkertben
 a városból kiküldött bőrkabátos
 nekem mondták naponta
 kinek a kenyerét eszed büdös magyar
 könnyel sózott sovány kenyeret ettem
 mert az utolsó tehenet
 a kiscsikós lovat is elhajtották
 semmi emberek keze alá adták
 én láttam a térden csúszó harangozót
 akinek a háborúban ellőtték a lábát
 de mindennap
 felkínlódta magát a templomtoronyba
 a hetvenöt lépcsőfokon
 mert négy éhes száját etetett
 és magyar hadfi segélyt mégse kaphat

nagyon mélyről
 szakadnak fel az igazságok
 a történelemkönyvek is
 tele vannak nagy igazságokkal
 mintha két
 magyar nemzetet
 szült volna Európa
 szegény testvértelen anyanyelvünk

legyen békesség a lélek templomában
 a hétköznapi taposómalmában tipródók
 a hegyek hátán
 egymás felé utakat keresnek
 mert lehetetlen
 újraélni újraszenvedni
 az arcul csapott nemzedékek kínját
 te nem tudhatod mondom
 hogy nekem mit jelent
 a verdikt amely
 gennyes góccokat teremtett
 Európa szétszabdalt testén
 de elmondom ha tényleg érdekel

D. Molnár István–Rácz Tibor

Márai Sándor és a lengyelek

D. Molnár István
(1941, Beregszász)
irodalom- és művelődéstörténész, műfordító

Rácz Tibor
(1967, Debrecen) tolmács,
a debreceni Lengyel Nemzeti Önkormányzat elnöke

120 éve született írónk csaknem húsz esztendeig az Osztrák–Magyar Monarchia állampolgára volt, amelyhez hozzátartozott az egykori és mai Lengyelország jelentős része. Az 1918-ban újjászületett lengyel állam is volt szomszédunk néhány évig a II. világháború előtt és alatt. 1900-ban szülővárosa, Kassa bő 40000 lakosából közel 26000 volt magyar, több mint 9200 szlovák és majdnem 3 és fél ezer német.¹ Családjá az ősi belvárosban élt, ezért nem tudott szlovákkul, „tótul”, tehát nem értette a közeli rokon lengyelt sem. „[...] a helybeli úri társaság társalgási nyelve hivatalosan a magyar volt, de otthon, a családban már a bevándorolt magyarok is inkább cipszertájszólású németet beszéltek. [...] A város hangulata magyar volt, de papucsban, ingujjban, vacsora után az urak is németre fordították a szót” – emlékezett gyermekkorára az *Egy polgár vallomásai* (1934–35) című alkotásában. Említ olyan nőt, aki „szlávós magyarsággal beszélt”, a cselédek pedig „bocinézésű, tizenöt–tizenhét éves szlovák lányok”, a közeli szegény falvakból jöttek.²

Márainak a lengyelekről kialakított véleménye gyakran rövid említésekben áll össze, de mikrofilológiai közelítésünk nem jelenti, hogy mindet leltárba vesszük: csak azokat vizsgáljuk, amelyek alaposabb figyelemről tanúskodnak.

Szász őseiről írja az *Egy polgár vallomásaiban*, hogy „A szabadságharc idejében találta meg a család magyar szívét, többen harcoltak Bem

hadseregében [...]” Gyermekkorában még voltak „lengyelbundás, fehér kamásnis megyei uracsok, mert a város aranyifjúságának öltözködésén érezni lehetett a közeli Sáros divatját”, amit az északi szomszédoktól vettek át. Budapesten is érte hasonló hatás: „Az iskolában és odahaza a »házi dolmányt« viseltük, ezt a »lengyelkét«, melyet éppen olyan kényelmetlen és katonás ruhadarabnak szabtak meg, mint a díszatillát, csak árnyalattal kevesebb sujtás villogott rajta...” Házukra visszaemlékezve felidézte ellentmondásos érzéseit: „A kertből a szomszédos »proliház« udvarára és zajos emeletére nyílt kilátás [...] Galíciából bevándorolt, szedett-vedett népség tanyázott az emeleten, kócos és hiányosan öltözött lányok jártak naphosszat az emeleti folyosón, zshivajogtak, [...] bájaikat mutogatták öltözés és vetkőzés közben, fesztelenül fogadták csapodár, sűrűn változó udvarlóiakat [...]. Úgy gondoltam szolidárisnak kell maradnom a családdal, nem állhatok le ezzel a »népséggel«; csak ne éltek volna olyan jókedvűen, olyan pancsikáló, önfeledt és szemmel láthatóan boldog lubickolással a »bűn«-ben! [...] Rejtegetett, képmutató s mégis leküzdhetetlen rokonszenvet éreztem szomszédaink iránt, oly vígan éltek, vagy talán nem is vígan, csak éppen éltek.”³ Az ízig-vérig polgárnak nevelt fiú nem gondolt arra, hogy a fejletlenebb Galíciából való lengyelek, köztük zsidók a jobb élet reményében jöttek Kassára.

1 hu.wikipedia.org>viki>Kassa

2 <https://adoc.tips/marai-sandor-egy-polgar-vallo-masai.html>, [I], 3., 6., 9.; [II], 1.

3 Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Regény. Első kötet. Budapest, 2011. 28., 69., 219., 233., 235.

A második kötet tanúsítja, hogy az 1920-as évektől, Nyugaton főleg az irodalom foglalkoztatja, de hazája – és egész régióink – Trianon utáni helyzete is töprengésre készíti. Íme, amit a cseh Otokar Březina verseinek német fordításából kiolvasott: „amolyan »európai hazafiságot« éreztem rajta, s ez vonzott [...] szerettem volna megtudni, él-e azon európai ember, valahol egy lengyel szalonban, vagy dán egyetemen szónokol-e már az a fajta európai, aki elsősorban az, s csak aztán dán vagy lengyel?” – írja. Ezzel kapcsolatos kétségeinek is hangot ad: „Koudenhove Kalergi és Hubermann Broniszláv akkoriban nem hirdették még meg Páneurópájukat, de a jelszóval sűrítve volt a levegő.”⁴ Richard von Coudenhove-Kalergi osztrák-japán gróf, filozófus és politikus volt, Bronisław Hubermann, a világhírű hegedűművész pedig zsidó származású lengyel, aki ezt az eszmeiséget *Vaterland Europa* (1932) című könyvével németül terjesztette.⁵

A *Zendülők* (1930), átdolgozva *A Garrenek műve* ciklus első része *Zálogüzlet* című fejezetének egy részlete anekdota lehetett. A Lembergől hazafelé vonatozó zálogos meséli, hogy már a híres levendulás kontusovka [kontuszóvka] vodkát is hamisítják. Árut szállított a katonaságnak, de mert „nagyevő és nagyivó, s minden szoknya után szalad”, hónapokra börtönbe kerül. Lányának azt írja, hogy üzleti ügyei tartják ott a városban. Útitársai fokhagyma- és vodkaszagú lengyel parasztok. Igen dühös, visszautazna, hogy bosszút álljon egy lembergi lányon. A zálogos által megfogalmazott tanulság: „Isten megbüntetett a cellában, lekötötte erődet, az atyák átka száll fejedre, ha arra gondolsz, amit a lembergi lány mondott.”⁶

A ciklus harmadik része, a *Sértődöttek* szövege végén a dátum: 1941–1946. A cselekmény

a háború előtt zajlik Franciaországban, de Márai gondolatai a háború körül forognak, ami a lengyelek számára 1939-ben kezdődött. A főszereplő Garren Péter író, európai, „tehát hős”, 36 évesen (Márai ugyanennyi volt) kezdett vészjósló hangot hallani. „A világ gyanútlan volt, az állatok már aludtak ebben az órában, aludtak a bölények a lengyel őserdőekben, [...] de a hang mindennek utánament, s mindennek sorsát megváltoztatta”. Munkaadója Berlinbe küldte Pétert, aki ezt mondja róla: „Ritkán látam fizetni; mert nem hordott pénzt magánál – ahogyan Madame Curie nem tesz kézitáskájába egy darabka rádiumot, mikor emberek közé megy ötórás teára [...]” Márai nyilván tudta, hogy a tudós eredeti neve Maria Skłodowska, és hallott a Varsóhoz közeli rezervátumról. Az 1947–48-ban megjelent mű befejezése természetesen nemcsak Lengyelországról, hanem Európa tragédiájáról is szól, ám a felsorolt fővárosok között csak a Moszkvától nyugatra fekvőket említi.⁷

A Felvidék Magyarországhoz való 1938-as visszacsatolása után lelkesen utazott szülővárosába. *Kassai őrzéskönyv* (1941) című könyvében újraélte gyermekkorát, és emlékeit szembesítette a jelenről papírra vetett és a jövőről szőtt gondolataival. A Dómot viszontlátva megjegyzi, hogy azt az „öslakók, magyarok, németek és szlovákok” építették, ahogy a Várost, annak házait, köztük a „lengyel reneszánsz” e remekeit. „Ez a mű igényes volt, az örökkévalóságnak készült”. Az öröm átélése nem feledtette el vele az európai polgárként megélt, a szomszédban már véget is ért háborút. „A lengyel tragédia a világ katonai szakértőinek szeme láttára történt meg. [...] A szakértők napnál világosabban megmagyarázták, mit kell majd tenni, ha Nyugaton megindul a háború. Mindenki tudta, mit kell tenni. Senki nem cselekedett [...]. A világ minden jelentős gyára, nyersanyaga a fran-

4 Uo., Második kötet, 262., 293–294.

5 *Encyklopedia PWN*, tom 1. Varsó, 1999. 400., 854.

6 Márai Sándor: *Zendülők. A Garrenek ciklus első része*. Bp., 2005. 215., 226., 230–232.

7 Márai Sándor: *Sértődöttek. A Garrenek műve* 3. Bp., 2015. 11., 57., 194.

ciák és angolok rendelkezésére állott [...]. A Maginot-vonal biztonsági legendája egy esztendő alatt – a lengyel hadjárat befejezése és a sedani áttörés között eltelt hónapokban – elernyesztette a francia hadsereg és az arcvonal mögötti polgárság lelkét [...], nem hitték, hogy a holland és a belga ellenállás idő előtt megtörhet, nem hitték, hogy a német repülőket úgy semmisíthetik meg a nyugati arcvonalat, mint ahogy megsemmisítették a lengyelt.” Kassát látva, ugyancsak európai összefüggésben, utal városa múltjára, „ahol a kereskedő volt évszázadokon át az alkotó, a művész”. Példáiban egykor ide szállított lengyel árukat említ, textilféléket, a vodkát, aranyport és gubacsot, „a krakkói singgel mért bársonyt”. Azt fejtegeti, hogyan kell felépíteni egy új Európát, és ekkor ismét szóba hozza Varsó bombázását.⁸

Ajándék a végzettől. A Felvidék és Erdély visszacsatolása címmel kiadott kötete az 1937–42 közötti újságcikkeit tartalmazza, amelyekben ismét találhatók a lengyelekre vonatkozó utalások. Bevezetőjében Szakály Sándor történész hangsúlyozza, hogy a Német Birodalom által Lengyelország ellen indított támadáskor a Teleki Pál vezette magyar kormány nemcsak semleges maradt, hanem el is utasította a németeknek azt a kérését, hogy csapataikat hazánkon átszállíthassák. A lengyel menekültek életfeltételeit biztosította, és Nyugatra való utazásukat elősegítve végig fenntartotta a diplomáciai kapcsolatokat. Az írónak itt is szülővárosa szerepéről volt a legtöbb mondanivalója. „Csehet utoljára Giskra idejében láttak Kassán, de Mátyás kapitányai akkor is könnyűszerrel kiverték a hívatlan vendégeket.” A szászok „itt vegyültek érzésben és életmódban legelőbb és legbiztosabban” a magyarsággal [...] eltűnt a Bocskai-sapkás magyar úr és a kerek főveges szász polgár, egyik deákul beszélt, másik magyar és lengyel szavakkal keverte a németet (...) nem a szász,

nem a lengyel, nem a szlovák hagyomány élt tovább [...]” – írta a Felvidék visszatérte előtt. *Magyar Grác* című cikkében a régi felvidéki, kárpátaljai és erdélyi kapcsolatok fontosságát említi, hiszen ezeken kívül „a szepesi városok, a lengyel határvárosok tartották a kereskedelmi és szellemi rokonságot e nagy várossal [...]” *Erdélyi adósság* című cikkében (1942) ifjúsága boldog évtizedében tett utazásait felidézve nem feledkezik meg azokról sem, amelyek során harmadosztályú kocsikban „tót kivándorlók és lengyel politikai menekültek” voltak útítársai.⁹

A gyertyák csonkig égnek (1942) témája két egykori katonaiskolás barátságának féltékenységgel történt megszűnése. Bár apja lengyel földön letelepedett francia volt, Fryderyk Chopin életének nagyobb részét ott, a kisebbet Franciaországban élte le. Nemzete sorsát, lelkületét kifejező zenéje a regény cselekményének visszavisszatérő, azt konstruáló eleme. Szegedy-Maszák Mihály *A kettős monarchia emléke a magyar irodalomban* című tanulmánya szerint „Márai Chopin op. 61. számot viselő Asz-dúr polonéz-fantáziáját társítja [...] egyik jelenetével [...], főszereplőjét, Henriket a zene iránti érzéketlenség választja el tulajdon anyjától, a francia grófnőtől és Konrád nevű lengyel barátjától”.¹⁰ A katonaiszti szolgálatról lemondó és a hazájától távoli életet választó Konrád anyja egy már szerényen élő báró becsvágyó felesége volt, „szomorú lengyel asszony”. Chopin távoli rokona. „– Az én hazám Lengyelország volt és Bécs, [...] Galícia és Chopin. Mi maradt mindebből? Ami összekötötte az egészet, az a titokzatos kötőanyag nem hat többé” – mondja Henriknek, a tábornoknak, amikor négy évtized után meglátogatja. Henrik emlékezteti rá, hogy anyjával is játszott a Chopin-fantáziát, és meg-

8 Márai Sándor: *Kassai őrjárat*. Bp., 2003. 59–60., 102–103., 124.

9 Márai Sándor: *Ajándék a végzettől. A Felvidék és Erdély visszacsatolása*. Bp., 2004. 11., 93–94., 160., 270.

10 Szegedy-Maszák Mihály–Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története, III. 1920-tól napjainkig*. Bp., 2007. 104.

kérdezi, játszotta-e a trópusokon is. A válasz nemleges. A tábornok mondja ki a legfontosabbat: „Tudok-e a szemedbe nézni, vagy színészkedjünk mi hárman, Krisztina, te és én [...]? Talán a zene, gondolom [...] az ember nem lehet büntetlenül zenész és Chopin rokona.” Megtudjuk tőle, hogy felesége „Kevert fajta volt, igaz, kissé német, kissé olasz s a többi magyar. Talán egy csepp lengyel vér is volt benne [...]”. Végül kijelenti: „Anyám, Krisztina és közötted volt a zene, mint kötőanyag. [...] Gyűlölöm a zenét [...]. Úgy látszik, szemérem és tapintat visszatartották Krisztinát attól, hogy jelenlétben hallgasson zenét veled. S minthogy a zenének semmiféle szavakkal kifejezhető értelme nincsen, van egy másik, veszélyesebb értelme, ha ennyire meg tudja érinteni az embereket, akik nemcsak a zenei hallás, hanem vér és sors szerint is összetartoznak.” A szövegben arról is találunk egy részletet, annak bizonyítékát, hogy az író – a II. világháború éveiben – a Monarchia múltját nosztalgikus iróniával idézve is gondolkodott a lengyel sorsról: „[...] Esterházy herceg palotájának pincéjében titkos találkára gyűltek össze a tüzes borok kedvelői [...] s lengyel urak. Izgatottan és bánatosan itták a tömény pálinkákat a Szent István templomának szomszédjában megnyitott apátsági pince füstös és fülledt termeiben, mert Lengyelország nem volt boldog.”¹¹

Chopin zenéje és a lengyel sors *A nővér* (1946) című kisregényben is összefonódik. Márai egy francia szerző Chopinről szóló könyve és egy hangverseny hatására fogott megírásához.¹² A híres magyar zongoraművész főhős naplójának első fejezetéből megtudjuk, hogy többé nem játszhat, mert – három éve, a lengyel háború kitörésekor – ujjai megbénultak, majd egyre betegbb lett. Irodalmunkban kivételes nem-

zetjellemezés: „Varsó elesett. Milyen közel voltak ők is lelkemhez, a lengyelek – egy nép, melynek végzete van, makacs és engesztelhetetlen végzete! Az a végzetük, hogy időnként elpusztulnak. S ez sorsuk igazi értelme is: miféle vad erővel [...] támadnak fel a balsors mélységeiből! Talán csakugyan elpusztultak volna már, ha békésebb sors módot ad nekik a kényelmesebb és veszélytelenebb létezéshez, talán belülről semmisültek volna meg, átadták volna magukat mindannak, ami lényükben lengyeles, kötetlen, pongyola. De így megtartotta őket [...] a szigorú történelmi sors, nagy, martalóc népek között mindig elbukva, mindig feltápáskodva s mindig lengyelesen, kissé hangosan, túlzottan, de ugyanakkor emberi iparkodással, rokonszenvenesen – egy nép, melynek belülről, közvetlenül köze van a zenéhez! [...] Mit tehetek a lengyelekért? [...] Én csak a zene nyelvén tudok szólni a világhoz, s most, mikor egy halálra sebzett nemzet hörgése visszhangzik az emberi világban, nem tehetek mást, mint megszólaltatom egy európai hangversenyteremben a legnemesebb hangot, mellyel ez a nép valaha üzent az embereknek: életre keltem Chopin hangját! [...] Mert valamit tennem kell; a művész sem maradhat néma, amikor két nép, a lengyel és a német, halálos ölelésben fonódik össze.” Firenzébe utazva tervezi, hogy Chopin után Beethoven, ráadásként pedig Csajkovszkijt fog játszani. Gondolataitól nem szabadul: „[...] mély nyugalom áradt el bennem, mert tudtam, hogy ujjaim [...] néhány órán át nem hagynak még cserben: Beethoven és Chopin fogom játszani, mert ez a kötelességem”. A napló a tervezett nagy koncert, a lengyel művész zenei szavaival folytatódik: „Most még nyugodt, szenvedélymentes erők emelnek; de kezem már érzi a *presto*, az *allegro*, az *agitato* lassan lendülő indulatait, már hallom messziről a *Vihar-etűd* mély, titkos mennydörgését. *Allegro con brio*”. A jelen csak a betegség, minden egyéb elmúlt: „Valahol volt a háború. Valaha voltak hangversenytermek, ahol a zene viharzik.” Magától kérdi, tud-e még egyszer

11 Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*. Bp., 2018. 35., 71–72., 122–123., 138., 140–141., 46..

12 Fried István: „Ne az író történjen meg, hanem a műve”. *Apolitikus és irodalmi Márai Sándor*. Bp., 2002. 15–174.

Chopint játszani. Csak kábítószerekkel tudják enyhíteni fájdalmait: „Az oltás a zene emlékét idézte most: [...] – hosszú idő multán először – Chopin hangját hallottam...” – gondolja megbékélve a közeli véggel. „Vagy beszélgethetünk közömbös kérdésekről. Például a háborúról” – mondja orvosa. Felépülésében bízva még egyszer hallani akarja a zenét: szeretne, de már nem tud elutazni a régóta reménytelenül szeretett asszonyhoz.¹³

Márai 1943-tól haláláig írta *Naplóját*, amelynek első kötetei 1948-as emigrálásáig itthon jelentek meg. *A teljes napló* 18 kötetét 2006–2018 között adták ki Budapesten. A nagy terjedelmű szövegből csak válogathattunk. Elsősorban kommentárt nem igénylő idézeteket vettünk figyelembe, amelyek a szovjet blokkba kényszerített Lengyelországról, a lengyelekről és kultúrájukról szólnak.

Lengyelországról 1956. június 29-én így írt: „Ez most a mi forradalmunk!« – kiáltották tegnap a lázadó lengyel munkások a rendőrtanokok felé, amikor tüzelni kezdetek a lázadókra. A reggeli jelentések szerint harmincnolcan meghaltak, több százan megsebesültek [...] az ilyen lázadásokat »rendezhetik« is a kommunisták [...]”. A Szabad Európa mondta be: „A vasfüggönyön át különös híreket jelentett a rádió, Poznańból, máshonnan is jele érkezett, hogy egy kísértet járja körbe Európát, de nem az a kísértet, amelyről Marx regélt száz év előtt a Kommunista Manifesztumban, hanem a szabadság kísértete”. Október 22.: „Varsóban – talán – megmozdult a föld, és Moszkvában a kommunisták egymás nyakát markolásszák. Mi marad meg mindebből, ha egyszer a Kolosszus megrendül és összedől?” 1981-ben: „Az oroszok kerülgetik a nyugtalan Lengyelországot, kezdik megérteni, hogy amit erőszakkal összetákoltak – a Baltikumtól az Adriáig –, nem védelmi övezet számukra, hanem veszélyzóna”. 1982-

ből: „Lengyelországban a csődbe jutott kommunista garnitúrát felváltja a katonai diktatúra, amely bevezeti a szükségállapotot, és azt ígéri, hogy pellengérré állítja és megbünteti a csőd felelőseit, a kommunista privilegizáltakat”.¹⁴

A lengyelekről a legkülönbözőbb naplórészek szólnak. A 19. században, főleg annak második felében a hazájukat és gyakran talajt vesztett lengyelekről nálunk nem mindig vélekedtek a legkedvezőbben. Márai ennek ismeretében 1946-ban vetette papírra a következő mondatot: „A svéd kiadó ajánlata és hívása megindító, de nem kezdhetek vele semmit; nem mehetek el lengyeleskedni Stockholmba, akár milyen komolyan invitál is az északi vendéglátó”. Három évvel később is használta a rég elfelejtett ígét: „És reggel H. levele Németországból, ahol fogcsikorgatva lengyeleskedik esztendőök óta valamelyik bajor barátjánál: az amerikai kivándorló bizottság elutasította kérését, nem vándorolhat ki”. 1961-ben egészen más vélemény egy elolvasott újságcikk nyomán: „egy lengyel kommunista felveti a kérdést: mi célja az életnek a marxista szocialista rendszeren belül? Az egyénnek van-e még egyéni életcélja egy rendszerben, amely azt hirdeti, a rendszer életcéljai tökéletesen megfelelnek minden problémára.” 1967-ben beszámol arról, hogy olvasta Jókai Mór *A mi lengyelünk* (1903) című regényét, amelynek cselekménye az 1848–49-es szabadságharc egyik utolsó csatáját idézi fel. Ennek lengyel, mint kiderül, zsidó hőse rendbe hozza könnyelmű magyar társának birtokát, de a sors megakadályozza, hogy a magyar volt felesége legyen további életének társa.

1973-ban felfigyelt az USA-ban született, későbbi befolyásos lengyel politikusra: „A F. A.-ben egy Brzezinski [Brzeziński] nevű kremlinológus a »hidegháború« különböző fázisait

13 Márai Sándor: *Bébi vagy az első szerelem. A nővér.* Bp., 2002. 293–294., 309., 313–314., 336., 398.

14 *A forradalom előérzete.* 1956 Márai Sándor írásainak tükrében. Bp., 2006. 166., 210. (*ANapló, 1956* részletei), Márai Sándor: *A teljes napló. 1954–1956.* Bp., 2010. 421., Uő.: *Napló, 1976–1983.* Bp., 2001. 138., 152.

elemzi [...]”. A következő évben kiderül, igen fontosnak tartja véleményét, de nem tudja, hogy lengyel: „Brzezinski nevű történelemkutató (oroszl vagy ukrán, Washingtonban tanít) nemrégén egy tanulmányában ezt írta: »A korszak, amelyben élünk, konvencionális értelemben már nem forradalmi: a történelmi változás új metamorfózisát éljük. A világ olyan drámai átalakulás küszöbére érkezett, amelynek emberi következményeit nem lehet a francia vagy a bolsevik forradalom következményeihez hasonlítani.«”¹⁵

Chopint 1946-tól kezdve is többször szóba hozza, de művészetéről csupán egyszer, 1957-ben nyilvánít a tárgyalt regényekhez képest meglepő véleményt: „Van valami alattomos ebben a zenében. Feminin, érzéki alattomoság... Megértem Tolsztojt, aki sírt és dührohamot kapott, amikor Chopint játszották előtte. Van valami szemérmetlen ebben a zenében, valami leszbozsi.”

A lengyel irodalomról is olvashatunk naplójában, köztük olyan alkotókról, akik régi lengyel területen látták meg a napvilágot, de nem lengyel írók lettek. Joseph Conrad, eredetileg Teodor Józef Konrad Korzeniowski (1857–1924) a mai Ukrajna területén született, lengyel nemesi családból. 1874–94 között tengerészként bejárta a világot, majd angol író lett. Márai 1943-ban *The Rover* (1923, *A kalóz*) című regényét olvassa, és megállapítja: „A világirodalomban ritka példa ez az író: egy ember, aki nem lengyel anyanyelvén, hanem idegen nyelven, angolul lett igazi és nagy író.” Utána mindjárt Konradnak nevezi: „Konrad, mint hősei, örökké kalózkodnak kissé a nagyvilágban”. Valószínűnek tartjuk, hogy *A gyertyák csonkig égnek* Konrádjá, aki Londonból érkezik barátját meg-

látogatni, s aki előtte évtizedeket töltött Délkelet-Ázsiában, nem véletlenül kapta keresztnevét. Márai 1955-ben egy francia szerző könyve nyomán még bővebben foglalkozott az angol íróval, akinek „szüleit éppúgy »kiteleptették« az oroszok, mint ma a magyar, a lengyel s a többi rabszíjra fogott nemzet értelmiségét”. Mint írja, »Conrad Korzeniovsky« 21 évesen úgy ment Angliába, hogy semmit sem tudott angolul. Őt felnevelő nagybátyja, Tadeusz Bobrowski óvta attól, hogy orosz állampolgárságot vegyen fel. Márai kommentárja nemzetjellemezés is: „Az oroszgyűlölet ezekben a lengyelekben tragikusan mély. Pontosan azok az erők morzsolták a szláv népeket is a cári Oroszország idejében, mint ma a kis kelet-európai népeket. A múlt század közepén, mint ma, a lengyel értelmiségiek menekülése az irodalom volt és a nosztalgikus akarat, fenntartani a zsarnokság idejében a kapcsolatot a nyugati műveltséggel.” Visszatér Conrad méltatására: „Amit ír, kitűnő [...] Álmatag, franciáktól tanult, van benne valamilyen szláv lágyság, merengés, de ugyanakkor víziója van a világról, emberekről, s ezt a látomást erősen megrajzolt történelemben, írói erővel tudja megvalósítani. [...] Nincs mása a világirodalomban. 65 éves, amikor, 40 esztendő távollét után, hazalátogat Krakóba, ahol »fantomok és sírhantok« várják. Egyformán gyűlölte a németeket és az oroszokat.” 1970-ben olvasta el Conrad *Lord Jim* című művét: „Romantikus írás, titokzatos erővel, érzékiséggel telített regény. [...] Egy lengyel matróz egyik napról a másikra megjelenik a világirodalomban, és a világ megtudja, hogy egy nagy író jelentkezett.” Utoljára 1984-ben Conrad *The Golden Arrow* (*Az arany nyíl*) című regényéről nyilvánított másféle véleményt: „Régen nem olvastam szépirodalmat, Conradról jó emlékem maradt. A könyv elkedvetlenít, unalmas. Nagyön angolos akar lenni, de lengyelesen az.”¹⁶

15 Márai Sándor: *Ami a Naplóból kimaradt*, 1949. 127., *A teljes napló*, 1961–1963. Bp., 2012. 53., *A teljes napló*, 1954–1956. Bp., 2010. 305–307., 309–310., *A teljes napló*, 1970–1973. Bp., 2015. 353., *Napló*, 1968–1975. Bp., 2011. 188.

16 Márai Sándor: *A teljes napló*, 1957–1958. Bp., 2010. november 12., *A teljes napló*, 1943–1944. Bp., 2006.

Valóban lengyel alkotóként Jan Lechoń (1899–1956) költőt említi, aki 1940 óta emigránsként élt New Yorkban. Lengyel hetilapot szerkesztett, lengyel tudományos intézetet szervezett, előadásokat tartott, és londoni emigráns folyóiratban publikált. Angolul 1958-ban kiadott *American Transformations* című tanulmánya Márai számára „Lelkes védőirat Amerika mellett, ahol [...] a nagy motor ma is a *Függetlenségi Nyilatkozat* biztatása, a *boldogságkeresés*. Ez igaz, csak az a kérdés, mi a »boldogság«? Az amerikaiak minden pillanatban »eladják« a boldogság külföle lehetőségeit [...]»¹⁷ (Márai az angol szavakat használja.)

1956-ban felfigyelt az USA-ban élő Isaac Bashevis Singer (1904–1991) jiddis–lengyel íróra. „Tanulságos, amit a »realitásról« mond. Arról, hogy a »misztikus« csak akkor meggyőző az irodalomban, ha az író előbb felmutatta a valóságot és aztán mondja el, mi a valóságban a misztikus” – olvassuk róla. Egy rokona segítségével köszönhetően angolul jelentek meg regényei. Több nyelvre lefordított műveinek cselekménye gyakran lengyel szülőföldjén játszódik, ahol több mint 30 évet leélt. 1978-ban Nobel-díjat kapott.

Márai egy folyóiratban rátalált Tadeusz Borowski (1922–1950) visszaemlékezéseire, ami terjedelmes méltatásra készítette. Az egykor

Lengyelországhoz tartozó, 1920 óta szovjet-ukrajnai városban született, szüleit a Távolságra száműzték, majd sikerült Varsóba költözniük. A menyasszonyát menteni akaró húszéves költőt a németek Auschwitzba internálták. Leírja a vonatszállítmányból kitámolygó férfiak, nők és gyermekek állapotát. Elmondja, látott fiatal nőt, aki tudta, hogy gázkamrába kerül, ha a kisgyermekét magával viszi, ezért elfutott a gyermek elől. De a nőt a náci nem engedték menekülni, a gyereket az

anya után dobták a gázkamrába. Borowski számadása meghalad mindent, amit eddig Auschwitzról közzé adtak, plasztikusabb, mint Szolzenyicin „Gulag”-jának realista részletei. A háború után nyugati városokban élt, de nem bírta a „frivol” világot. Visszatért Lengyelországba, és a kommunisták szolgálatában valamilyen „special mission”-t vállalt. 1950-ben öngyilkos lett. „A számadás emléke nem múló. A lidércálm visszatér; a tanulság, hogy az ember mindenre képes.”¹⁸

Márai *Írók, költők, irodalom* című esszégyűjteményében (Bp., 2003) sok külföldi szerzőről olvashatunk. Lengyelekről nem, pedig két Nobel-díjas írójuk, Henryk Sienkiewicz (1905) és Władysław Stanisław Reymont (1924) alkotásainak már a 20. század első, illetve harmadik évtizedében voltak magyar fordításai is. Czesław Miłosz az 1950-es évek végétől emigránsként az USA-ban élt. 1980-ban lett Nobel-díjas. Márait felesleges mentegetni: nem ismerhetett minden európai irodalmat alaposan. A lengyel nemzeti sorsról és jellemről így is sokat tudott.

91–92., *A teljes napló, 1954–1956*. Bp., 2010. 305–307., 309–310., *A teljes napló, 1970–1973*. Bp., 2015. 68., *Napló, 1984–1989*. Bp., 1999. 51.

17 Márai Sándor: *A teljes napló, 1959–1960*. Bp., 2012. 284., *Współczesni pisarze i badacze literatury*. t. 5. Varsó, 1997. 26–27., *Világirodalmi kisenciklopédia*, I. kötet. Bp., 1984. 687.

18 Márai Sándor: *Napló, 1976–1978*. Bp., 2001. 11., 15–16., *Világirodalmi kisenciklopédia*, II. kötet. Bp., 1984. 356., I. kötet. Bp., 1984. 167.

Wisława Szymborska
(1923, Prowent – 2012,
Krakkó) lengyel költő,
1996 irodalmi Nobel-díjasa

Wisława Szymborska

Lehetőségek

Szeretem a mozit.
A macskákat.
A tölgyeket a Warta folyónál.
Jobban szeretem Dickenst, mint Dosztojevszkijt.
A magukat szerető embereket
az önmagát szerető emberiségnél.
Szeretem, ha van készenlétben tűm és cérnám.
Szeretem a zöld színt.
Jobban szeretem azt állítani,
hogy nem az ész bűnös mindenben.
Szeretem a kivételeket.
Szeretek korábban elmenni hazulról.
Másról beszélgetni az orvosokkal.
Szeretem a régi, csíkos illusztrációkat.
Jobb szeretem a versírás nevetséges időtöltését
a verset nem írás nevetséges időtöltésénél.
A szerelemben a nem kerek évfordulókat
a mindennapos ünneplésnél.
Szeretem a moralistákat,
akik nekem semmit sem ígérnek.
Ha jóság, jobban szeretem a furfangost a túl hiszékenynél.
Jobban a földet civilben, mint katonásan.
Jobban a legyőzöttet a legyőzőnél.
Szeretek fenntartásokkal élni.
Jobb szeretem a káosz poklát a rend poklánál.
Grimm meséit az újságok címodalánál.
Jobban szeretem a levelet virágtalan, mint a virágot levél nélkül.
A kutyákat, ha nincs levágva a farkuk.

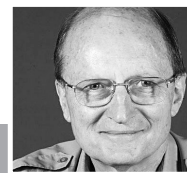
A világos szemeket, mert az enyém sötét.
Szeretem a fiókokat.
Jobb szeretek számos dolgot, amiről itt nem szóltam,
sok másnál, amiket szintén nem említettem.
Jobban szeretem a szabad nullákat
a sorba állított számjegyeknél.
A rovaridőt a csillagok idejénél.
Szeretek lekopogni dolgokat.
Jobb szeretem nem kérdezni: még meddig és mikor.
És meggondolni azt a lehetőséget is,
hogy még van értelme a létnek.

Gömöri György fordítása

Alföldy Jenő

Létköltészet a nemzet szolgálatában

Konrad Sutarski két új könyve

Alföldy Jenő
(1939, Budapest) irodalom-
történész, Kecskeméten él,
József Attila-díjas

„Ezt hívják sorsnak: mindig szemben, és
más semmi, szemben állani örökké!”
Rilke: Nyolcadik duinói elégia
(Keresztury Dezső fordítása)

A lengyel–magyar kulturális és társadalmi kapcsolatok ápolásáért és irodalmi munkásságáért többszörösen kitüntetett költőt, író, művelődés-történészt és diplomatát nem kell bemutatnom a magyar olvasóközönségnek. Ki ne hallott volna az olvasók közül az 1965 óta Magyarországon élő Konrad Sutarskiról, számos, magyarul is megjelent verseskönyv, irodalmi esszékötet, politikai és történelmi tanulmány szerzőjéről? Ám a pusztán tények ezúttal különösen fontosak: a hazánkban családot alapító, fővárosunkban élő, nyolcvanötödik születésnapját tavaly szeptemberben ünneplő lengyel írásművészlőről és közíróról illik tudni, hogy milyen személyes indítást hozott magával, amikor sorsát második hazájához, Magyarországhoz kötötte.

A második világháború kitörésének és hazájának kétfelőli legázolása idejére esik életútjának első, sorsdöntő „stációja”. Katonatisztként mozgósított édesapját 1940 tavaszán, az Andrzej Wayda-filmből ismert katyni vérengzéshez hasonló, Harkov környéki szovjet népiroktató akcióban végezték ki; holttestét máig sem találták meg. Ez a csapás mélyen meghatározta a költő szellemi és lelki elkötelezettségét, s alapvetően

motiválta őt irodalmi és történelmi műveinek témavilágában, erélyes humanizmusában, a történelmi tények tiszteletében, verseinek és esszéinek morális igényességében. Egyenletesen magas színvonalú költészetéből kiemelkednek azok a művek, amelyekben megfogadja, hogy a személyét ért, a lengyeliség nemzeti tragédiáját és az emberiség egyetemes sérelmét jelképező merényletért elégtételt vesz a szellem és a kis nemzeteknek is otthont adó, újraélesztendő európai humanizmus szolgálatával. *Emlékművet emeltem...* kezdetű versében írta 2018-ban, apja emlékének ajánlva: „még egyszer utoljára / dúlt álmok s a fölszabadító erők megidézésének lidérces órájában [...] / új versben hirdetem ki a világnak / nem kutatom többé a tetteseket / és azt se kívánom már hogy dögvész csókolja őket szájon / hadd lélegezzék be ugyanazt a levegőt amit én is [...] madárijesztőként táncolok végig vetett és újra letarolt vidékeken / az agyalágyult időt így talán fölingerlem / hogy évszakaival együtt minél előbb robbanjon szét / és szörnyeteg titkai is hulljanak darabokra” (Csoóri Sándor fordítása). Dsida Jenő *Psalms Hungaricus*-át és Radnóti profetikus eklogáit hozzák emlékezetembe ezek a fájdalmas és kétségbeesett, emlékezetet felrázó sorok.

Magyarország barátja a mi 1956-os forradalmunk hatására lett Sutarski. Több is ő, mint barátunk. Ha Lengyelország az örökölt, akkor honunk a választott hona. Jellemző a magyarsággal való azonosulására például az is, hogy szociográfiát írt arról a néhány száz négyzetkilométernyi területről, amelyet a „békecsinálók” a trianoni diktátum szellemében lecsíptek a

Lengyelország és Magyarország Európa védelmében. Esszék, válogatott versek 1956–2018. Magyar Napló Kiadó, Bp. 2019.; *Az emberi ellenállás stációi. Esszék és versek,* János Zoltán utószavával. Magyar Napló Kiadó, Bp. 2018.

Nagy-Magyarország északi betüremkedésénél fekvő Árva és Szepes megyéből, és Lengyelországhoz csatoltak. Ez nem annyira dühítő, mint Burgenland lefaragása a háború fő érdekeltje, Ausztria javára; ez inkább nevetséges. Clemenceau-ék, Benešék aljasságát illetően látványosan leleplező. De a Szlovákiához került torta tetejét díszítő meggyszemen sosem veszünk össze lengyel barátainkkal, inkább örömmel vesszük észre, hogy azon a földdarabkán szabad magyarnak lenni, zászlónkat kitenni, nyelvünkön beszélni, s az ott élő lengyelek nem tartják a magyarokat egy „bűnös nemzet” tagjainak. Lásd Sutarski (és Domonkos László) beszédes című könyvét: *Megőrzésre átvéve – Barangolás a lengyel Szepesben és Árvában* (2010). Ő tudja, amit nagyjaink tudtak: magyar az, akinek fáj Trianon. (Nota bene: a lengyelek, bár a győztesek közé tartoztak, a döntéseken nem voltak jelen az „Isten testén való osztozásnál”.)

Módszeresen kutatja a költő a történelemnek azokat a pontjait és szakaszait, ahol legalább Szent László óta érintkezik a lengyel és a magyar história, s évszázadok óta nyílegyenesen mutat utat napjainkba, amikor nyugat-európai viszonylatban is jelentőséget nyert a szovjet fennhatóság alól felszabadult népek összefogása. Régóta megalapozott szövetségünk kiterjesztésének értelméről megvilágosodtak a közép-európai térség más országaiban, a V4-be tömörült Csehországban és Szlovákiában is. A nemzeteink közti összefogás nemcsak előnyös, hanem *létkérdés*: a tudatosodó érdekközösségben végre feloldódhatnak a régi és újabb sérelmek. Minden tagország nyerhet ezzel. A vonzerő kihat Horvátországra, Szerbiára, Szlovéniára és más balkáni országokra, s reményeink szerint előbb-utóbb Ukrajnára és a legnagyobb magyar lélekszámot magában foglaló Romániára is. Sutarski nemcsak rokonszenvez és azonosul a magyar néppel és kultúrával, hanem hivatottan és hatékonyan tesz érte, amennyit csak tehet.

A továbbiakban nem annyira a társadalomtudományi esszék és tanulmányok szerzőjéről,

hanem a költőről szeretnék bővebben szólni, noha e két alkotói terület ritkán alkot oly szoros egységet, mint nála. De úgy vélem, itt az ideje, hogy Sutarski verseiről több szó essék, mint eddig; ez pedig kevesellhető. A kitűnő hazai műfordítógárdának köszönhetjük, hogy a mostani két könyvben olvasható, nemzeti érzést is kifejező létkölteményeiből kirajzolódik ugyanaz a férfias arcél, ugyanaz a válságokkal szabdalta korszellem és ugyanaz a hittel, életerővel és érvelő értelemmel megerősített remény, amely Sutarskit minden műfajában jellemzi. A legnemesebb anyagot önti formába verseiben: a közösségért érzett felelősséget, a függetlenség és az összefogás eszméjét, a keresztény és ógörög hagyományokon nyugvó európaiság védelmét, a sokat szenvedett, szabadságszerető Lengyelország és Magyarország összetartását az aggasztó világtendenciák közepette. Erős kritikai érzéssel fölverteztett, kulturáltan szókimondó, s ha kell, „diplomatikusan” ironikus poétának látom, az etikai és az esztétikai értékek szoros egységében. „Az értelemig és tovább” ható költemények (József Attila) a világos gondolat szabadságával, a poétikai érzék sejtető képeivel és filozófiai mélységükkel győznek meg arról, hogy az igazmondás szenvedélye vezet Sutarski tollát. Illyés Gyula kedvelt szavával mondva *közügy*, hogy minél többen s minél mélyebben ismerjük meg a költőnek anyanyelvén született, méltóképpen magyarra átültetett verseit. Ezek – nem kell hozzá elfogultság, hogy azt állítsam – világirodalmi viszonylatban is helytállnak magukért, ha szélesebb körben ismertté válnak. Lengyel nyelvű műalkotások, a lengyel nemzeti irodalom részei, de – a kisajtítás szándéka nélkül mondom: nem csekély mértékben a magyar irodaloméi is. A költő, egyik régebbi könyvének címével szólva, „kettős hazában” él, de nem megosztva, hanem megkétszerezve. Rólunk és értünk éppúgy szólnak versei, mint a lengyelekről, illetve a lengyelekért. Rendelkezésére áll az a komparatiztikai érzék, amely két különböző kultúra értékeinek

összevetésével duplázza meg szempontjait, s vonja le az egész Európának érdekében álló, szintézisszerű tanulságait. A versekben ez az adottság fokozott érzékenységet jelent. Az EU-hoz, az emberiséghez és Istenhez intézett fellebbezései, szatirikus képi formába öntött bírálati és elrettentő, *sciencefiction*-szerű jövendölései az általános *emberi kondícióról*, a 21. századi közállapotokról és várható fejleményeikről szólnak.

Modern költőként is nélkülözhetetlen hagyományként kezeli a 19. század romantikáját. Hivatkozásaiban, eszmetörténeti megemlékezéseiben nem felejtkezik meg a szabadságeszme megszállottaiként föllépő nagy romantikusok forradalmi képzelőerejéről. De versbeszéde és gondolatai hamisítatlanul 20. és 21. századi formát öltenek. A poétikai értelemben felfogott romantika – mint stílus – egyáltalán nem jellemzi. A nemzeti hagyományt a fölismert kor-eszme s a költői személyiség képére gyúrja. Klasszicizálódó, lényegre összpontosított költői stílusa a moderneken csiszolódott. Szabad formájú verseiben magasan szárnyal a képzelet, melyet az érzelem emel, s az intellektus egyensúlyoz. Példaképei között megtaláljuk a diktatúrának ellenálló nagy franciákat, a bolsevizmus ellen is tiltakozó elődeit és kortársait, s az utóbbiak közül egy-két, nála idősebb magyar sem hiányzik. A létköltészet őnála nem pusztán a szorongást, rettegést kifejező kierkegaard-i élményből fakad (noha ő is érzékeli és megszenvede a lelki traumák hatását önmagán és másokon), hanem Európa és az emberiség kollektív veszélyeztetettségének értelmezéséből születik. A mi nagy „fájvirágainkhoz” képest szinte szokatlan jelenség az ő megfontolt nyugalma és a választott ügyek szolgálatához szükséges energiája, reménytartaléka. Sutarski is harcos humanista, mint Illyés, és követői közül például Csoóri és Tornai. Intellektualitása, iróniája és meglett korára kialakult harmóniaigénye azonban annyira az egyéniségéből fakad, hogy nehezen találom megfelelőjét a magyar lírában.

Egy részletesebb hatástörténeti vizsgálatnak majd ki kell terjednie a *Wierzbak* nevű írói kör alkotóira. E csoportosulás egyik alapító tagja volt Sutarski 1956-ban, a költő huszonkét éves korában, a poznańi munkásfölkelés és a magyar forradalom együttes hatására. Költői pályáíve éppen ekkor kezdett meredeken fölmagasodni. Ebből az évből legalább négy verse szól mély lelki részvétellel a magyar forradalomról, a hősokról és áldozatokról. Bágyoni Szabó István, Csoóri Sándor, Fodor András, Döbrentei Kornél, Kiss Benedek, Kovács István, Tandori Dezső, Tornai József, Weöres Sándor és ifjabbak műfordításai rendre közvetítik a magyarok szándékaival és szenvedéseivel azonosuló költő tisztelgését. (A *Katalin* című vers címadója, úgy vélem, a forradalom egyik mártírja, Magyar Katalin, akinek emlékét egy Ágh István-vers is őrzi.) 1956 éppúgy forradalmi év a lengyelek és magyarok számára, mint 1848; lényegében 1989 is. Sutarski már '56-ban jelt adott a két nemzet lelki rokonságáról, a szabadságszeretet közös erényéről és a sok száz éve megalapozott történelmi kapcsolatáról. Mítoszba illő történetek szólnak a kölcsönös szeretetről, segítségnyújtásról, például a lengyel veradók jelképpé átlényegült küldeményéről. Emitt is, amott is szárnyra kaptak a jó hírek a világháború lengyel menekültjeinek Magyarországra és onnan Nyugatra szöktetéséről, vagy az erejükkel visszaélő nagyhatalmakkal való konfrontálódás példameberekiről s a megtorló intézkedések áldozatairól. Az együteműség nem mindig volt meg, ez igaz. A világháborús lengyel ellenállásnak vagy az 1981-es, szükségállapotba torkolló Szolidaritás mozgalmanak nálunk nem volt megfelelője, bár a lakitelki találkozók már 1979 óta megmutatták az ígéretes utat, az értelmiség képességét a közös nemzeti fellépésre. Ezt ma, sajnos, nehéz újraéleszteni. De a mi '56-os forradalmunk páratlan volt, az 1989-es határnyitás, a „kelet-európai piknik” is; és hazánk 1989 nyarán az élére hágott a közép-európai szabadságmozgalomnak a szovjet csapatok kiutasítá-

sával. Ma pedig az európai határ őrzésével. Ha egy-egy időre látenszen is, közös volt mindig az a nemzeti akarat, amelyet a történelemben több világrendszer el akart pusztítani: a hatalmat kisajátító Habsburgok és a cárok monarchista érdeke, a bűnben egyesült, metternichi „három erőszak”, a horogkeresztes náciizmus és a lengyeleket a keleti irányból hátba támadó, nem kevésbé végzetes bolsevizmus képében.

Ma új erővel folytatódik köztünk az együttműködés. A 21. század elején egy harmadik, végveszélyt rejtő, totalitárius világhatalom, a globalizmus árnyéka vetült országainkra, nemcsak a közép-európai és a tágabb európai térségre, hanem az egész világra. Az egykori gyarmatbirodalmak utódai, a tőkésvilág hatalmasságai, amelyek évtizedekig az olajért igaztak le népeket, most lázas tempóban ássák sírját a keresztény Európának. Ezek régi elődei nyolcszáz éve kereszties hadjáratot folytattak az iszlám világ ellen, s a 18–19. században rab-szolgák tömegét hurcolták Amerikába. E rab-szolgák mai utánpótlását arra biztatják a tőkés világ gátlástalan hatalmai, hogy lepjék el egész Európát, s a fanatizált iszlám ideológia terjesztésével nemzetek és kultúrák nélkülivé változtassák földrészünk arcukat. A lengyel pápa, II. János Pál volt az első, aki ezt a veszélyt is érzékelte, és tett is ellene.

Legszívesebben *új európaiságnak* nevezném el azt a költői áramlást, amelynek ereje Sutarski verseiben magával ragad, és kiköveteli kritikus állásfoglalásomat: igen, közügy, hogy minél többen olvassák, ismerjék, értelmezzék és vitassák munkáit, csak közönyösek ne maradjanak iránta, mint a könyvtár egere a könyvek tartalma iránt, amelyeknek gerincét rágja.

Fiatalkori verseiben már látható a gondolatnak az a kitartó izzása, mely Sutarski egész poézisét áthatja. A szabadságért, a nemzeti függetlenségért s a testi-lelki boldogulásáért küzdő ember érzelmekkel megalapozott észjárásáról beszélek. Ezt a gondolkodást fejezte ki a modernség tágas eszköztára. Érdekesnek tartom,

hogy a pálya első érett szakaszában mennyire ironikus. Úgy vélem, ez a tulajdonság vagy lelki magatartás jellegzetesen azé a szellemi emberé, aki egyelőre nem ütközhet közvetlenül a nemzetelnyomó hatalommal, de kortársai értik szavát. A nemegetszer abszurdba forduló, sci-fibe illő látélellettel a dühös elnyomó nem tud mit kezdeni, mert önmagát leplezi le, ha a torzképet magára veszi. A szatíra és a gúny mar, mint az erős paprika, de nem illik hangosan prűszkölni tőle. És a szokatlan, groteszk költői kép egy „másik valóságot” állít szembe azzal, amelyben él a költő, és élünk mindnyájan. Ez a másik valóság, amelyet a költői képzelet teremtett, nem cenzúrázható úgy, mint a röpiratok és a nyílt leleplezések. Megszületik viszont egy új nyelv, amelyen a hasonló észjárású és igazságérzetű egyének megértik egymást, és kedvüket lelik az újszerűben, az eredetiben, a nem sablonosban, az újjászületett esztétikumban, amely egyszerre látomásos és fogalmilag félre nem érthető. Ezt a tartalmat izzítja fel a versekben az irónián egyre jobban fölülkerekedő patos.

Nagy szükség volt s van erre, s nemcsak a sokszor titkolt és tiltott gyümölcsök élvezetéért, hanem az eredendő emberi adottság, a szépség iránti vonzalom kedvéért is. Ezt kiegészíthetjük Baudelaire igazával, azzal, hogy a művészet legfőbb ellensége az unalom. A mostani nyolcvanévesek közül sokan emlékszünk vissza azokra az időkre, amikor mindent megült az utcán, az újságban, a szocreál filmekben és a kötelező összeroffenéseken az unalom szürke pora. Nemritkán gyötrőbb volt a felső utasításra jött büntető intézkedéseknél, a képletes és a valódi pofonoknál. A hazugság először felháborít, majd fásulttá válunk hallatán.

Hazájában Sutarski a magyar sorstársainál is jobban megszenvedte a katolikus meggyőződése elleni merényleteket. A lengyelek többnyire vallásosabbak nálunk. A mi nagy költőinknek külön meg kellett küzdeniük azért, hogy ne veszítsék el hitüket a mindent átfogó, értelemmel föl nem fogható Istenben. Az értelem persze egy

lengyel szellemi emberben is hajlik a kételkedésre, s nem lesz a vakhit szolgái követője. Nagy hittevők sem tagadják, hogy az igaz hitért meg kell birkóznia az értelemre ráutalt embernek. A hit nem elég meggyőződés nélkül, belátás, érzés, gondolat, sőt kétegy nélkül. Sutarskinak is alá kellett szállnia a poklokra, hogy eretnek gondolatait egyeztesse a könnyen dogmává laposítható kinyilatkozások tartalmával. Mint számos más költő a Föld különböző pontjain, ő is másféle világot szeretne látni maga körül, mint amely megadatott, olvashatjuk *Hit* című versében (Bágyoni Szabó István fordítása). Istennek mintegy szemére veti: miért van annyi háború, erőszak, gyűlölet és nyomor. *Ha a világ-mindenség bármely zugában* című verse pedig (Döbrentei Kornél fordítása) a józan ész és érzélem „eretnokségével” fordul az Úrhoz: „Vajon szükség volt-e az Édenkertre – csak azért, hogy az első emberpárt legyen alkalom rögvést kiűzni onnan?” Mintha így módosítaná az adógaras történetéből Jézus szavait: „Adjátok meg Istennek, ami az Istent megilleti, és adjátok meg az embernek, ami őt illeti meg”. (Császárról pedig szó se essék.) Kételkedése a tudásvágytól hajtott, fausti értelemben vett európai emberé, akárcsak a kreativitás, *a szabad gondolat és az együttélés* tisztelete – ez egyike számos, frappánsan összefoglalt filozófiai alapvetéseinek (lásd *A felhők és a szél* című, példázatszerű versét, Cséby Géza fordításában). A hit, mint az erős valóság közösség emberének, számára mégis inkább kész megoldás, mint megoldandó probléma.

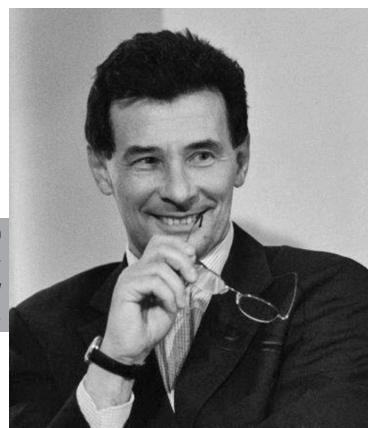
Legizgalmasabb versei – az időszerep ki-védhetetlen hatása alatt – a mai Európa és a nagyvilág nagy kérdéseit vésik az olvasó tudatába. Például: a *Napjaink apokalipszise*, a *Mire valahol valakinek...* (Bágyoni Szabó István), a *Mint aggodalom és remény* (Tornai József), vagy az *Újvilág* (Zsille Gábor). Az utóbbi vers szorosán összefügg egy másik, szintén újabb keletű költeményével, a *Hová rohansz, Európa?* cíművel (Bágyoni Szabó István). Az *Újvilágban* (2017) fölött kérdésével ismét a Teremtőhöz folyamo-

dik: „Hányszor lesz hajlandó Isten újratemetni a világot / a bűnt, és a hazugságokat betemetni földdel / [...] hogy [...] ismét kikeljen a búza megcsillanjon a mák”. És fölteszi azt a kérdést, amely fél évtizede éget minket: az iszlám hódítását, Európa újabb elrablását. Konzstantinosz Kavafisz görög költő *A barbárokra várva* című versében – és az őt idéző író, a dél-afrikai J. M. Coetzee *A barbárokra várva* című regényében – már korábban fölvetette ezt. Igaz, ők még az ironia tónusában tartották megérzéseiket. Sutarski túljutott ezen, klasszikus letisztultsággal, lényegretörően írja a Teremtőt faggató versében: „Mégis még hajnalhasadta előtt / vajon eltűnik-e a régi világ / bár közeledik lihegve a barbár tömeg / velük a terror a merényletek / és a lefejezések / hogy elegendő helye legyen az újabb hitnek és kultúrának”. A Dél és Dél-Kelet felől áramló migráció első hullámain már több évtizede érzékelték az éber szemek, de látványosan fenyegető áradattá 2015 óta vált ez az áramlás. S nehéz megmondani, melyik a nagyobb veszedelem: maga az alig feltartóztatható tömeg, vagy azok, akik felbiztatják, és bűnös eszközökkel vezetik – vezetik meg – ezt a gyarmatosítás óta kiéheztetett sokaságot? Mert tegyük föl merészen, hogy a migránsöszön – és a környezetrombolás, amely szintén Sutarski visszatérő „témáinak” egyike – meggátolható. Akkor is léteznek majd azok a „jótékony” kufárok, akik a civilizált Európát és a világot romba döntenék a várható haszonért. S kiderül, hogy más „tervek” is vannak a tarsolyukban, mert már saját nemi identitásától is el akarják választani az embert. S nem tudjuk, még mit kotyvasztanak ott, ahol a szív és az ész végső kiapasztására alkalmas drogokat is főzik.

Nem lehet, hogy az emberiség, a nemzetek és az egyén létkérdéseiben ma éppen a költők, írók ne szólaljanak meg, úgy, ahogy a náci időkben Thomas Mann emelte föl szavát: „Európa, vigyázz”. Nem lehet, hogy a még ép lelkű szellemi elit ne úgy fogadja Sutarski műveit, mint fényt az áthatolhatatlannak vélt éjszakában.

Száműzetésben, kétségeknek kitéve

Dušan Šimko
(1945 Kassa) szlovák író, publicista, a földrajztudomány docense. 1968 óta Svájcban él.

A karantén-hónapok szülötte Dušan Šimko *Márvány és gránit* című regényének magyar nyelvű kiadása. A szerzővel a regényt ihlető körülményekről, írói cselekről és a kívülálló perspektívájáról beszélgettünk.

– Márton László a kötethez írt utószavában a Márvány és gránitot az ön 2002-ben magyarul is megjelent Esterházy lakája című regényével állítja párhuzamba, mondván, hogy mindkettő művészeti regény, amely a mecénatúra és a művészeti szabadság kérdéseit feszegeti. Korábbi regényei köréből egyéb párhuzam is kínálkozik: a Gubbio, besúgók könyve (2011) történetfüzére az árulás témáját járja körül különböző történelmi korokban, ahogy a Márvány és gránitban is párhuzamos – egymástól több évszázados távolságra lévő – történetek bontakoznak ki az olvasó előtt. Mikor merült fel önben a regény párhuzamos történetekre, életpályákra való felépítésének ötlete, honnan merített, elsősorban milyen céllal használja írásaiban?

– Az ember bukásának témája már gimnazista koromban érdekelt. A mi nemzedékünk aránylag korán megtanult különbséget tenni az uralkodó párt hazugságai, koholmányai, propagandája és aközött, amit helyesnek és igaznak tartott. A művész és a művészet mint irodalmi téma, sokszínűsége és kimeríthetlensége miatt vonzó számomra. Főhőseim párhuzamos történetei lehetővé teszik, hogy átfogóbb képet nyújtsak egy-egy történelmi korszakról. És úgy érzem, hogy e módszerrel az emberi sorsok is plasztikusabban ábrázolhatóak. Regényhőseim, a két szobrász, Braun és Švec a 250 évnyi

időeltolódás ellenére egymásnak szinte tükörképei.

– Melyik szál volt a mű eredeti ihletője, Sporck gróf birtokának homokkőszobrai, vagy a prágai Letná óriás Sztálinja?

– Sztálin szobrát a Letnán csak egyszer láttam, 1955-ben, tízéves koromban, amikor édesapám magával vitt Prágába, ahol egy sebészkonferencon vett részt. De nem a Sztálin-szobor volt az, ami ihletet adott kisregényem megírásához, hanem inkább első látogatásom Kuksban, ahol magával ragadott Braun szobrainak barokk csodája. Kuks akkoriban bájosan csendes volt és elhagyatott, összességében azonban nagyon rossz állapotban volt.

– Igen nagy érzékenységgel, változatos személyábrázolással, beavatottan ír a csehszlovákiai életről a kommunista diktatúra idején. Ön azonban 1968-ban, mindössze 23 éves diákként, elhagyni kényszerült hazáját, és azóta Svájcban él. A minden bizonnyal mélyen bevésődött ifjúkori emlékeken kívül mi az, aminek köszönhetően ilyen hitelesen tud írni erről az időszakról?

– Megboldogult barátommal, Danilo Kiš íróval párizsi önkéntes száműzetése idején többször beszélgettünk a történelmi emlékezet fontosságáról. A száműzetésben élő író gyakrabban van kétségeknek kitéve a nyilvános események

helyes értelmezésével kapcsolatban. A svájci emigrációban megvolt az az előnyöm, hogy azok a könyvek és anyagok, amelyek Csehszlovákiában nehezen voltak hozzáférhetőek, esetleg be voltak tiltva, ott rendelkezésemre álltak. Bázélbe magammal vittem családomnak a sok fordulatot és katasztrófát megélt, háború utáni szlovák–magyar Kassa városi társadalmában szerzett tapasztalatait. Az úgynevezett prágai tavaszt megelőző társadalmi forrongás során résznyire nyílt a kapu a szabad gondolkodás számára, ám az 1968. augusztusi szovjet megszállás hosszan tartó társadalmi tespedést váltott ki, amelyet „normalizálásként” emlegettek, és amely többek közt a szlovák irodalomra és alkotóira is hatással volt. Az emigrációban töltött hosszú évek alatt figyelemmel követtem, mi történik odahaza. Sok érdekes személyiséget volt alkalmam megismerni, például Rolf Hochhuth német drámaíró, Lev Kopelev orosz prózaíró, Slawomir Mrożek lengyel drámaíró, vagy Jiří Gruša cseh költőt, aki jó barátom és kritikusom volt. A velük való találkozásokból és beszélgetésekből sokat merítettem, segítettek kritikus véleményt alkotni aktuális kérdésekről és történelmi problémákról egyaránt.

– A kötet végén – regényeknél kissé szokatlan módon – irodalomjegyzéket is találunk. Egy művészi tematikájú műírásakor elkerülhetetlen, hogy a szerző alapos tudással rendelkezzen az általa ábrázolt korról, művészetről, alkotóról. De a Márvány és gránitról – csakúgy, mint korábbi műveiről – lerí, hogy a konkrét alkotómunkát az ön esetében mindig mélyreható kutatás előzi meg, egészíti ki.

– Ha egy prózaíró történelmi témával foglalkozik, többé-kevésbé rákényszerül, hogy folyamatosan foglalkozzon a történelmi kutatás eredményeivel, könyvekkel, cikkekkel és archív anyagokkal. Ez a hosszú előkészületi szakasz számomra a legfontosabb és a legvonzóbb. Maga a mű megírása nehezebb bár, de sokkal kevesebb időt vesz igénybe. Én mindig is egyetemi munkám mellett írtam. Ez a kettősség megfelelt nekem, valamiféle kettős lét érzését

keltette bennem. A *Márvány és gránit* esetében a felhasznált irodalom jegyzékét elhelyeztem a kötetben is. Lehet, hogy nálam ez egy „déformation professionnelle”, ha már valamilyen magyarázatot akarunk fűzni hozzá...

Ma az úgynevezett „cancel culture”, eltörlés-kultúra megnyilvánulásainak és túlkapásainak korát éljük. Ide tartozik többek közt az Egyesült Államokban és Európában zajló emlékműrombolás is. A prágai gigantikus Sztálin-szobrot 1962-ben a Csehszlovák Kommunista Párt kezdeményezéséből repítették a levegőbe. Természetesen a prágaiak többsége ezt úgy értelmezte, mintha véget ért volna a diktatúra.

Az a benyomásom, hogy a mai képrombolók olyan aktivisták, akik csak feketén-fehéren képesek értelmezni a történelmet, és úgy gondolják, hogy valami újfajta osztályharcot folytatnak. A munkásosztály „progresszív” szerepét szerintük ma az afroamerikaiak, az illegális bevándorlók vagy az erőszaknak kitett nők és mások töltik be. Ezek a különféle – gyakran rövid életű – mozgalmak ideológiailag nagyon képlekenyek. De ennél sokkal rosszabb, hogy az Egyesült Államok és Európa médiáiban és egyetemeken megjelenik a cenzúra és az öncenzúra. A politikai korrektség gyakorlata ugyanennek a régebbi megnyilvánulása, és akaratlanul is a megboldogult Herbert Marcuse jut eszembe, aki nekünk, diákoknak a hetvenes években az úgynevezett „represszív toleranciáról” prédikált. Azok a közép-európaiak, akik átélték a fasiszta vagy a kommunista diktatúrát, általában az efféle tendenciákkal szemben kritikusak, és ennek megfelelően szkeptikusak.

Forgács Ildikó

Forgács Ildikó
(1971 Párkány)
műfordító, Budapesten él

Petőcz András

(1959, Budapest)

költő, író, szerkesztő, tanár,

Babérkoszorú-díjas

Petőcz András

Vissza az időben

Valeriu Stancunak küldöm Iași-ba

Visszalépni az időben, ez volna jó.
Párizsban sétálni, te magyarázol,
ahogy szoktál, ahogy mindig,
te magyarázol, s én hallgatlak téged.

Visszatérni régi helyszínekre, igen.
Valami méregerős pálinkát itatsz
velem, megölellek, és arra gondolok,
valami ilyesmiért érdemes élni.

Visszalépek az időben, fiatal vagyok,
és költő akarok lenni, és nem is sejtem,
hogy egyszer valóban költő lehetek,
verset írok, hogy elmondjak valamit

arról a költőről, aki itt, aki te, aki most.

*

Visszatérek olyan városokba, ahol
olyanokkal találkozom, mint én magam.
Saját magamat pillantom meg, örök
gyerek, jön velem szembe, és verset mond.

Párizsba, vissza, időben, térben, jön
egy román költő, verset mond, és magához
ölel, és minden olyan egyszerű, jó,
nyugodt és perspektivikus.

A költő felépít magának valamit
szavakból, mondatokból, gesztusokból.
Felépít egy világot, amiben kedve telik,
és fényességet varázsol azok köré,

akik megérdemlik a fényességet.

*

Visszalépni az időben, igen, ez volna jó.
Párizsban sétálni, Valeriu magyaráz, ahogy
szokott, ahogy mindig, én meg csak
hallgatom, végtelen nyugalomban.

Zalán Tibor

Nagyherceg-dal

Álmodt hoztam, álmokat,
 álmodj most új álmokat!
 Álmodd azt, hogy boldog vagy,
 álmodd azt, hogy szabad vagy!
 Álmodd azt, hogy réten vagy,
 álmodd azt, hogy ébren vagy!
 Álmodd azt, hogy gyermek vagy,
 álmodd azt, hogy ismét vagy!
 Álmodd azt, hogy kék az ég,
 álmodd, vár a messzeség!
 Álmodd, nap süt, hull a hó,
 álmodd, ébren élni jó!
 Álmodd, játszol fiaddal,
 álmodd, táncolsz lányoddal –
 álmodd, álmodsz az álmoddal...
 Álmodj, álmodj,
 álmodj, álmodj!
 És szállj, ha szállnod kell,
 és várj, ha várnod kell,
 és lépj, ha lépned kell,
 és élj, mert élned kell...
 És nézz szét,
 lásd a világot,
 és nézd a hajnalt,
 és nézd az alkonyi lángot,
 és nézd lenn a téren a fákat,
 és lásd, hogy nőnek az árnyak,
 és halld, hogy a villamos csenget,
 és figyelj, és halld meg a csendet,
 és várd, hogy egy hang majd szólít,
 és tudd, hogy jó lesz, jó lesz, jó lesz majd így...!

Zalán Tibor
 (1954, Szolnok) költő, író,
 dramaturg, Budapesten él,
 Babérkoszorú-díjas

Angyalok dala

Éjszaka, ha árnyak járnak,
 s eget karistolnak madárszárnyak,
 éjszaka, ha sötét honol,
 és a Hold dobján úri szél dobol,
 akkor jön majd el az időnk,

álmodt hozunk ismét, s a föld
 lakói majd mind álmodnak – újra...
 Zengése lesz álmodnak,
 éjszakádba fehér hattyúk
 hófehér zenéket hoznak...

”...én lettem nemzedékem és az irányzatok árulója”

Beszélgetés Zalán Tiborral

Azt már megtanulhattuk Zalán Tibortól, hogy „a költő mackónadrágban is költő”, és ha a teljes életművet átfogó irodalmi munkásságáról vagy költői irányzatairól kérdezem, kiderül, hogy mi minden más még Zalán ugyanabban a mackónadrágjában.

– Többféle irodalmi irányzatot is képviseltél – avantgárd, aztán a tárgyi költészet –, ezeket mennyire érezted sajátodnak? Izgalmas kaland vagy feladat volt megtanulni a formanyelvet, amit ezek kínálnak? Mennyire lehet ezt saját lírai nyelvként felfogni?

– Iliá Mihály, a Tiszatáj egykori főszerkesztője, mára atyai jóbarátom és mindétig mestere azt mondta nekem egyszer, épp csak kezdő voltam: maga sokféle dolgot ír sokféleképpen, nem lesz ennek jó vége, írjon kevesebb kitérővel, a költő mindig egyfélélt ír, mármint a jó költő, mondta. Én akkor némi méltatlankodással azt válaszoltam, tanár úr, én úgy leszek jó költő, hogy mindenfélét írok, mindent, amihez kedvem van, és úgy, ahogy a kedvem tartja. Majd meglátjuk, mondta. Azóta sem szoktam le a műfajtalankodásról. Amikor megjelent az első kötetem – hosszadalmas cenzurális tortúra után –, és adtak rá két díjat (az adott év legjobb elsőkötetének kijáró díjat, illetve Győrben egy Radnóti-díjat), akkor boldog voltam; de valahol sejtetem, hogy most nagyon el fogok tévedni, ha komolyan veszem ezeket a kitüntetések – meg

magamat. Jelesen, életem végéig követhetem azt a leginkább népi szürrealista versképzésre emlékeztető vonalat, amelyet Nagy László képviselt akkor nagyon magas színvonalon a költészetben, és mindig csak negyedik-ötödik epigon lehetek majd, aki minden hónapban rutinból megír és elküld a szerkesztőségeknek két-három „ilyen” verset, jelen lesz ugyan, de egy idő után magamagát sem veszi komolyan, vagy... meg untam is már, amit csináltam, amiért díjakkal elismertek. Akkor mi legyen? Egyetlen hirtelen hátra bukfencsel átmentem avantgárdba. A népi szürrealisták, akik addig kitüntettek a bizalmukkal is, azonnal árulót kiáltottak, én lettem a nemzedékem és az irányzat árulója.

A párizsi magyar avantgárdok nagy szeretettel öleltek magukhoz, majd az amerikaiak is, amit kezdetben élveztem. De eljött az idő, amikor észre kellett vennem, hogy a megszólalás-hoz való viszonyomban ugyanott tartok, mint előzőleg, csak most máshogy ugyanott. Bármikor szétdobálhatok mindent, jelöltet és jelentést, linearitást és kétdimenziós térbeliséget,

Apa, anya fiatalon

meztelen nőket pakolhatok ide és rakhatok oda, rá kellett jöjjenek, megint bajban vagyok, ismét rossz úton poroszkálok, előbb-utóbb önmagam magamat unó epigonjává válok. Ismét kiderült, nem vagyok hűséges alkat, de azt szerencsére mindig tudom, hogy hol tartok. Úgy mentegetem magamat: a személyiségem s az abból fakadó megszólalási erő az állandóság a munkáimban. (Azóta is így mentegetem...) Mármint, hogy én írom a verset, a bármilyet, és ez a fontos! Meg az, hogy akármit is írok, az olvasónak az első sorok után derüljön ki, legyen nyilvánvaló, ha nincs is ott a meló fölött a nevem, hogy ezt nem írhatta más. Ha meg tudom csinálni, nem lehetek szar költő.

Amikor szakítottam az avantgárdokkal, már javában romantikus elégiákat írtam, mert akkor ezek izgattak. Az avantgárdok is menten árulót kiáltottak, kétszívűnek minősítettek. Amikor az elégiaköltészetet abbahagytam, és a tárgyias költészet magam által kialakított formája felé fordultam, ami annyit tesz, hogy a személyiséget igyekszem – a megszólalás-

megszólítás szintjén – kizárni a szövegből, már mindenki átkozott. Akkorra már sok követője-epigonja akadt az elhagyott elégiahangnak, folytatást vártak tőlem, s lám, erre én írom ezeket a szálkás vackokat! Valahogy így telt az írói életem. Amikorra elfogadtak, akkorra mindenhol továbbálltam. Mit tegyek, ha megérezem a szagát annak, hogy a magam számára unalmas, amit csinálok, illetve, hogy rutinból csinálok valamit, egyszerűen meglépek. A költészetet nem lehet rutinból csinálni, vagyis lehet, persze hogy lehet, csak nem érdemes. A szakmát meg kell tanulni, de aki csak a szakmát tanulta meg, és „szakmailag” tud csak írni, az költőileg halott. Ezen meg lehet ütközni, ezzel lehet vitatkozni, csak nem érdemes.

Ma sem izgat, hogy mit várnak el tőlem, ahogy az sem, hogy tegnap mit vártam el én magamtól. Megszoktam, amikor rímeseket írok, akkor a szabadversesek hörögnek, amikor szabadverset, akkor a rímesekek, amikor időmértékest, akkor a szószabadságosak... szóval, valaki mindig hörög...

Szabad vagy kötött? Mitől szabad, és mitől kötött valami? Volt egy verseskötetem, amelyben 27 verset szerepeltettem, 27 huszonhét soros verset, akkoriban fontos volt számomra ez, mert a 27 a tökéletes szám, $3 \times 3 \times 3$ az éppen ennyi. A kutya se vette észre ezt, de nekem fontos volt. Az ilyesmit azért elég nagy kötöttségnek lehet tekinteni. Most valamiért, az utolsó egy-két évben, 9 soros 9 szótagos strófákat írok, kilenc versszakból áll össze a vers, ráadásul a 9×9 az 81, $8 + 1$ az, akárhogy is számoljuk, megint csak 9. Erre mondhatják, hogy szimpla számmisztika, spekuláció, de nekem nem az, olyan a feladat, mint kötött formával dolgozni, csak ha lehet, sokkal nehezebb. Nincsenek szótaghatárok a sorok végén, olykor szabálytalanul választom el a kilencedik szótag után a szavakat, így játszhatok a rossz elválasztás okozta szemantikai helyzettel is; most ezt élvezem, most ez izgat nagyon, és füttyülök arra, hogy ki mit mond, mit vár, követel ilyen divat vagy

olyan kánon (e kettő sokszor esik egybe – és össze) nevében.

– *Pályád legelején Arctalan nemzedék címmel írtál egy esszét nemzedéked problémáiról, elég komoly rendszerkritikát fogalmaztál meg benne társadalomról, könyvkiadásról, lapszerkesztésről... Akkor a botrányt kavart, hogy az egész szakma és közélet felkapta a fejét, hogy ki ez a fiatal költő? Milyen következményekkel járt ez a szakmai életben, pályád alakulásában?*

– Mára ellentmondásos érzésekkel gondolok vissza az esszé megjelenésére, illetve az akkori, majd azt követő időkre. Kétségkívül meghatározta az indulásomat, már ami az intézményi kereteket illeti. Botrányt kavarni az irodalomban akkor nem volt nagyon divat, és nem is nagyon volt tanácsos – de a történet bizonyossága szerint mégis lehetett. Ma meg, szerintem, irodalmi művel egyenesen lehetetlenség. Az, hogy a szakma és a közélet felkapta a fejét rá, azt is jelentette, hogy a szakma és a közélet még odafigyelt az irodalomra, ezt megfordítva, az irodalom és a szakma számára is fontos volt még, mit állít valaki, adott esetben, egy esszében. Trambulin-hatáshoz tudnám hasonlítani az *Arctalan nemzedék* szerepét az indulásomban. Anélkül, hogy tudtam volna, mi lesz a hatása, ráugrottam egy deszkára, ami feldobott, és beejtett a nagymedence közepébe, amit irodalomnak, irodalompolitikának stb. hívnak. Mindenki kíváncsi volt rám, mindenki ismerőseként kezelt egyszerre, vagy meg akart ismerni, ma celebségnek hívnánk ezt, a celebség kötelező stallumai és média-megcsináltsága nélkül. Ez jó volt, tagadhatatlanul élveztem is a népszerűséget, bár még nem nagyon tudtam úszni! Nem kellett megküzdenem a nevem bevezetéséért a költészetbe; bár a témám az arctalanság volt, egyszerre ott volt az arcom az összes kirakatban; nem vettem észre, magam váltam az esszém cáfolatává. Pályám alakulását azért külön kell választani a szakmai életemtől. Indulásom első évtizedei meredek ívelést hoztak, díjak, elismerések, népszerűség,

szerkesztőségi munka, írószövetségi választmányi tagság, költőszakosztály-vezetőség – ki tudja, mi még!

Nem vettem észre, hogy volt ennek a diadalmenetnek egy borúsabb oldala is. Rengeteg irigyem támadt a szakmán belül, mi több, ellenségem is, akik könyörtelen aknamunkát folytattak ellenem, és amikor a nyolcvanas évek végén önként „kivonultam az irodalom díszletei közül”, odáig vetemedtek, hogy összefogtak, és vehemensen, szinte (karakter)gyilkos szándékkal hátba is támadtak. (Ők ismert – és sokak által elismert – figurái ma is az irodalomnak.) Én akkor is, most is, kis belezőknek hívom őket. Lényegiségük, hogy mosolyognak rád, amikor elhaladnak melletted, és te észre sem veszed,

Kis dagiból lesz a nagy dagi – gyermekkor Abonyban

hogy közben felhasítják az oldaladat. Ők továbbállnak, te pedig állva maradsz, és megpróbálsz összenyalábolni a kibomló beleidet. A piszkos háború máig tart, pedig én nem vagyok már bent, hogy valakinek a pozícióját veszélyeztetném. Akár elbizakodottá is tehetne, hogy még így sem tudnak kikerülni. Akkoriban nyilván az volt a baj, hogy túl gyorsan és öntörvényűen emelkedtem, váltam ki az arctalanok közül, miközben nem csapódtam oda senkikhez, beleért-

ve az akkori két ellenzéki csoportosulást is. Mint később megtudtam, ez utóbbi fejtörést és bajokat okozott, egyszóval problémássá lettem. Most is az a gond velem, hogy nem csatlakoztam sehova a nagy lángososztás idején, és azóta sem; legkevesebb, hogy így gyanús, mert kiszámíthatatlan vagyok. Engem tehát nem kell támogatni egyik oldalról sem, de feltétlenül ügyelni kell arra, nehogy valakinek a prédate-rületét veszélyeztessenem, valami érdekkörbe, megállapodásba belezavarjak! Néha arra gondolok, most lenne igazán jó megint arctalannak lenni – még az esszé előtti időkből. De ez már nem megy. Ha másoknak nem sikerül minden igyekezetük ellenére kitörölni az arcomat az irodalomból, akkor miért erőlködjem ezen én helyettük?

Feleségem, Szentpétery Csilla, még diákként

– *Hogyan talált rád a meseírás? Vagy te találtál rá?*
 – Ahogy a próza vagy a dráma felé is elsősorban megrendelésre mozdulok, úgy az első papírra vetett mesémet is megrendelésre írtam. (Egyébként rengeteg mesét találtam ki a gyerekeimnek altatás előtt kicsi korukban, de ezeket kizárólag nekik találtam ki, így az ő tulajdonuk

– ha egyszer közléteszik azt, amire ezekből emlékeznek, az ő nevüket kell majd a szövegek fölé írni!) Az először megrendelt törpés mesét, a *Bongócot* olvasni tanuló gyerekeknek írtam. Sajnos, csak két rész készült el belőle. Közben a gyermekeim folyamatosan arra unszoltak, írjak olyan mesét, amelyiknek olyan főhőse van, amilyen egyetlen más mesében sem lehet. Akkor kitaláltam Hi-szent, a guruló madarat, aki-nek nincsen szárnya, nincsen lába, maréknyi gombóc, jelentéktelen szürke tollazata van, egyetlen piros, kiálló toll a dísz. A gyermekeim-mel közösen találtuk ki, hogy régen ez a madár gurult, de aztán a futóműve eltörött egy bal-eset során, amelyet a jégpacsirta okozott, mert beleesett miatta egy szakadékba. Azt is együtt agyaltuk ki, hogy a pacsirta a büntudata miatt térjen vissza a „tett helyszínére”, ott kezdjen el énekelni, és dallamára a guruló madár emelkedjék föl, járja be így a világot, sőt, az űrt se hagyja ki, ezzel elértük, hogy történjék meg ve-le sok minden. A könyv több kiadásban is megje-lent. Egy másik irány. A gyermekeimnek nagyon sokat kellett meséljek esténként, jóformán min-den valamire való gyermekkönyvet együtt ki-végeztünk. Valami feltűnt nekem, ami nemcsak feltűnt, de fel is háborított a legtöbb mesében: nagyon nőelleneseknek találtam őket, a nők vagy lányok szinte mindig passzív, ha nem ne-gatív szereplői a történeteknek. Elhatároztam, igazságot szolgáltatok, és *Királylányok könyve* címmel írok egy mesegyűjteményt, amelyben negyven talpraesett királylány küzd, harcol, és nyeri el bátorságával, leleményességével és áll-hatatosságával a boldogulását. Két részletben ki is adták a meséket, azok is több kiadást értek meg, remélhetőleg egyszer együtt is meg fog jelenni a negyven királylányos történet. A kö-zelmúltban látott napvilágot két meseköny-vem, *A rettentő görög vitéz* és a *Háry – A rettentő magyar vitéz*. Meglehetősen régen adtam ki vi-szont gyermekvers-gyűjteményt, *Mi kerül a vászonra?* volt a címe. Most egy újabb vár kiadás-ra, *Bobózások és Zizizések* címmel. Több tucatnyi

báb- és gyermekdarabomat, illetve meseátiratokat játszották és játsszák különféle színházak. Legutolsó ilyen munkám Fodor Tamás rendező felkérésére készült, *100+1 holdaspagony* a címe, és a Stúdió K színház mutatja be, ha a vírus engedi.

– *A születés és halál hogyan manifesztálódik a könyveidben?*

– Születés – az már elmúlt, azzal nem foglalkozom. Engem íróként mindig a halál izgatott. Már fiatalkoromban is, pedig olyankor az embert még az élet érdekli. Nekem a halál akkoriban elsősorban téma volt, és nem feltétlenül az élet ellentételezéseként fogtam föl vagy használtam, sokkal inkább annak részeként, az élet értelmezhetőségének feltételeként. A halál nem a rossz vagy a félelmetes, vagy akár a jó megtestesítője volt már akkor sem a számomra, mert a halál nem tekinthető etikai kérdésnek, sokkal inkább a létezés mellérendeléses tartozéka. Kora huszonéves koromban leírtam egy versemben, hogy huszonnyolc évesen akarok meghalni. Homályosan sem emlékszem arra, miért éppen ennyi idős koromban, de ma már mindenképpen badarságnak, finomítva költői túlzásnak tartom ezt. Ahogy azt is, mennyire meg voltam sértődve, amikor betöltöttem a huszonnyolcadik évemet, és nem haltam meg – csak úgy, magamtól. Mert a halált nem az élet eldobásaként terveltem ki a magam számára. Inkább azt gondoltam, ennyi idő elég lesz mindenhez és mindenből. Ma már, amikor pár nap választ el a hatvanhatodik év áthaladásától, úgy gondolom, még ennyi sem elég ahhoz, hogy nyugodt szívvel menjek el. Sok dolgom van, sok mindent nem éltem meg, és még sok minden éltet ezen a földön. Kezdem egyre jobban magamévá tenni azt a bárgyú elképzelést, miszerint az ember annyi idős, amennyinek érzi magát. Belátom, ez inkább az érettebb, de szigorítsunk, az idősebb kor filozófiája, mégis vizsgáló – egyben rámutat arra is, hogy nekem nem a halállal van bajom, hanem az idővel, ami mostanában a legintenzívebben foglalkoztat.

Az idő. Ahogy mások is, „civilben” nem a haláltól félek, hanem az odáig vezető út megpróbáltatásaitól, esetleges kiszolgáltatottságától. Íróként ma már nemcsak forma, kifejezési eszköz, hanem létezési mód számomra a halál. Együtt élem meg az élettel, minőség és megjelenés, szín és jelenlét; a létezést éppúgy lefedi a munkáimban, mint a semmit, természetesen metafizikus értelemben.

– *Színdarabírásakor mennyire befolyásol a „megrendelő” kérése, milyen kompromisszumokra vagy hajlandó mint szerző a rendezőkkel?*

Hordónégyes: bátyám, apám, anyám és én – úgy harminc évvel ezelőtt

– A megrendelést inkább hívjuk felkérésnek, és akkor pontosabbak is vagyunk, meg a kérdés is jobban körüljárható. Amikor tehát a „megrendelő” bejelentkezik, ritkán teszi úgy, hogy azt mondja, írjal már valamit, mi pedig majd előadjuk. Általában valamit szeretne valahogyan és valakikkel megvalósítani a színpadon, amiről van elképzelése, de a megírás eszközeit nálam képzeli el meglévőknél. A felkérés tehát önmagában még nem befolyásolás, rám van bízva a döntés, akarok-e darabot írni – vagy bármit átírni, adaptálni vagy átvezetni – a (fel)

kérésnek megfelelően, vagy sem. A megrendelőnek annyi lehetősége van, hogy elfogadja vagy visszautasítja, amit írok. A változtatások általában nem az ő terepasztalán történnek meg, ha megtörténnek. Legutóbb a Zentai Magyar Kamaraszínházról érkezett felkérés, hogy írjak a negyvennégyes magyar népiertés témakörét érintő darabot. Vállaltam. A felkérés elfogadását általában egyeztető megbeszélés követi. Wisner Johann igazgató arról tájékoztattott, hány hadra fogható színésze van, milyen korúak, milyen a színpada, amelyre a darabot írni kell, milyen technikai lehetőségeik vannak, sőt, még a nézőtérrel is beszéltünk. Én elmondtam neki, hogy történelmi darabot egyet írtam életemben (Gyulán, a Várszínházban be is mutatták), és többet nem is szándékozom már írni, mert nem az én alkotomnak való. De a történelem, az adott időszak meg fog jelenni a színpadon, nem nagy történelmi tablók formájában. A darabot elfogadta, decemberi bemutatót terveznek. Hátra van – még számomra is – a színpadra állítás kérdése a gyakorlatban. Igen, a rendező. Szerencsére színházban dolgozom – a Békéscsabai Jókai Színház dramaturgia vagyok jó évtizede –, így más a viszonyom a színpadra állításokhoz, mint annak, aki papíron tudja csak megálmodni darabja előadását. Sok időbe telt, míg megszoktam, de ma már természetesen tartom, hogy a szöveg csak része, és nem is feltétlenül mindig meghatározó eleme az előadásnak. A rendezőnek kell legyen elképzelése a szöveg alapján az előadásról, amit tiszteletben kell tartani, ahogy neki is az írói elképzeléseket és érzékenységet. Ezek összeegyeztetése nem mindig problémamentes. Itt van például a Wittgensteini mondat: „amit lehet mutatni, azt nem lehet mondani”, amelynek második egyisége a színpad világában, és az én nézeteim szerint, úgy hangzik: azt nem kell mondani. A szerző általában az utolsó névelőig ragaszkodik a szövegéhez, ami érthető, de nem szerencsés. Nagyon más a dráma és az előadás! Az arányokat a rendezőnek kell benne megtalálnia

a szöveg- és egyéb komponensek között. Nem kompromisszumról van tehát szó, hanem közös gondolkodásról, amelynek eredménye lehet változás, de lehet a szöveg változatlanul hagyása is. Ez a közös gondolkodás persze lehet késhegyig, anyázásig menő vita is, ami nem baj, ha az előadásért folyik, nem pedig presztízskérdések miatt robban ki. Előfordult, hogy a bemutató után nem fogtam kezét a rendezővel, de ez nem jellemző. (Nem volt rossz előadás!)

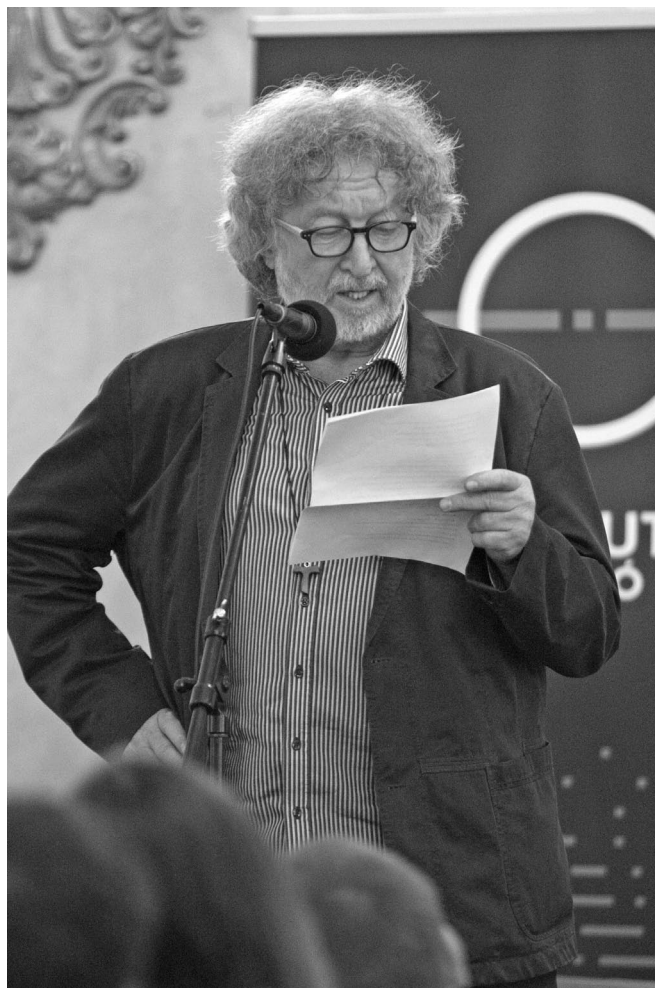
– *A színdarabírás is kísérleti terep számodra? Alkotóként milyen kihívásokat tudsz magad elé állítani még ebben a műfajban, ilyen életművel a hátad mögött?*

– Közhelyesen hangzik, de minden darab megírása kísérlet valamire. És azért hangzik közhelynek, mert minden mű megírása kísérlet valamire. A darabírás annyiban más, hogy a készenlétsége nem a papíron történik meg, hanem a színpadon, vagy bármilyen térben, ahol előadják, színészi közreműködéssel, színpadtechnikai rátétekkel, zenével, mindenfélével. Nekem mint drámaszerzőnek kötelességem ismerni a legújabb színházi törekvéseket, ha nem is kötelességem azokkal tartani, vagy azokhoz idomulni. Ebből a szempontból tartom szerencsésnek azt a szerencsétlen döntésemet, hogy a tavalyi POSZT-ra elvállaltam a válogatás mindenképpen hálátlan feladatát. Gulyás Gáborral, aki a társam volt a válogatásban, illetve Csikós Attilával és Mispál Attilával, akik a segítők voltak, kétszáznál több előadást láttunk szűk egy év leforgása alatt a magyar színpadokon. Nemcsak válogatói szemmel tudtam az előadásokat nézni, hanem a drámaíróval is, aki most visszafelé dolgozott. A látott sokféle színpad- és rendezéstechnikákat visszaidézve, újraképezve, azokból válogatva, akár azokat kontaminálva tudok most már struktúrákat, beszédformákat, jelenetkialakításokat stb. alkalmazni a darabjaimban. Nagyon rám fért ez az atmoszféra, atmoszféra. Hiába volt félszáznál több bemutató ideháza vagy külföldön – és a dramaturgiai közreműködések nem számítom ide –, min-

den újabb darab kötelező megújulást ír elő számomra, új és újabb elmozdulást a színházi megújulások irányába. Mert nem vagyok hivatásos drámaíró (sem), nem kell stílusegységre, konzekvens drámaírói oeuvre kialakítására törekednem. Kísérletezem tehát (egyik korai kötetem mottójaként ezt írtam, és tartom is hozzá magamat mindaddig, amíg írni leszek képes: „Kísérlet járja be Európát / én már csak kádban bálnák közt halni meg”), és örömmel tapasztalom, hogy ezeket a színház felé mutató irodalmi kísérleteimet (a dráma mégiscsak irodalmi műnem) jól és érdeklődéssel fogadják.

– *Mi számodra a költészet és színház viszonya? Több színdarabod alapján azt mondhatjuk, hogy a színpadot is a költészet helyszínévé alakítod.*

– Jó, hogy azt nem mondod, hogy helyszínévé zülleszttem! Komolyabbra fordítva, hosszabb kifejtést, akár könyvnyi elmélkedést igényelne a kérdésed első részének kifejtése. Ami megnehezíti a választ, hogy a költészet és a színház közé beszorult egy harmadik elem, ez pedig a dráma. Kétségtelen, hogy elindíthatom a darabban a költészet felé a színházi megvalósítás hangulatát, de nem feltétlenül határozhatom meg. Annyi bizonyos, hogy költőként elsősorban a nyelvre tudok koncentrálni, a szituációkat és a drámai kellékeket csak ez után tudom számításba venni. De ez sem igaz így! Negyedszázados dramaturg-tevékenységem és -tapasztalatom lehetővé teszi, hogy írás közben állandó rálátásom legyen a színházra, a színpadra, jó esetben a színészekre. Kétségtelen, hogy bár évekig tanítottam dramaturgiát, dráma- és színháztörténetet, illetve dráma- és színházelméletet, tehát valamennyire ismerem a színházi megszólalás nyelvét és szabályrendszerét, többet megengedek magamnak drámaíróként, mint azt az adott keretek lehetővé tennék. De hát, legyen már nekem is öröm és élvezet a drámaírás, ne csak a nézőknek a nézőtérén, jó esetben az előadás megtekintésekor. Fontos számomra, hogy a költészet azokban a darabjaimban is meghatározó szerephez jus-

Felolvasás közben a Versmaratonon (2019, fotó: Vadócz Dávid)

son, amelyek nyelvhasználatát, világát vagy történéseit brutálisan keménynek vagy közönségesnek ítéli meg a közönség, akár a szakmai visszhang is. A színpadon nyilván nem a valóság megörökítésére vagy leképezésére kell törekedni, hanem egy olyan más valóságot megképezni, ami a nézőt a sajátjával tudja szembeállítani, szembeállítani vagy megerősíteni. Ha belegondolunk, az életünk sem más, mint költészet, dráma és próza folyamatos keveredése. Miért jelenne ez meg másként a színpadon?! Amikor eltűnök a kérdéseden, egy szintén közelgő bemutató jár az eszemben. Egy hajdani rádiós munkámból – *Dani a nagy családerdő-*

A Kertész Imre Intézetben 2020 szeptemberében (fotó: Vadócz Dávid)

ben – előbb gyermek-ifjúsági regényt írtam, most pedig színpadra állítjuk Merő Bélával. Miért épp ez jár az eszemben? Egy gyermekotthonos – egyáltalán, vannak még gyermekotthonok? – kisfiú története a hangjáték-regénydarab. Akit eldobott magától az édesanyja, és aki hiába reménykedik abban, hogy legalább ünnepnapokon meglátogatja őt. Eddig ez ke-

mény valóság. Egy éjszaka megjelenik az ablakban egy különös lény, Holdhercegnek hívják, és felajánlja neki, elviszi az anyjához, hogy újra láthassa. Innentől mese. Kék holdsugarparipákon lovagolnak az úton a világ fölött az anyja felé – ez pedig tisztára költészet. Ennek a háromnak a kellő arányban fölhalált és fölkinált kevercse a darab. Felnőttnek, fiatalnak, gyerek-

nek. Valóság és illúzió, mese, sors és sorstalanság – ha jól írtam meg a művet, valamennyi réteg a magunkra ismerésről szól.

– *Önmagadat mindenekelőtt költőként határozod meg, és azt írod gyönyörűen a fenti válaszodban: „Ha belegondolunk, az életünk sem más, mint költészet, dráma és próza folyamatos keveredése!” Versekről, drámáról már esett szó, de a regényíró Zalán Tiborról még nem beszéltünk, márpedig az önmagát ötkötetes regényíróra „kalibrált” szerző, mára négy regénnyel elkészült. Mennyire esett nehezedre a költői lét izgágaságához képest a regényíráshoz szükséges önfegyvelmező munka? Mennyire szeretted meg útközben alkotóként a regény műfaját? Az elképesztő életművedben a Papírváros negyedik darabja nemrégiben jelent/jelenik meg, ugyan még egy kötettel adós vagy, de részarányosan mennyire vagy elégedett a regényíró Zalán Tiborral?*

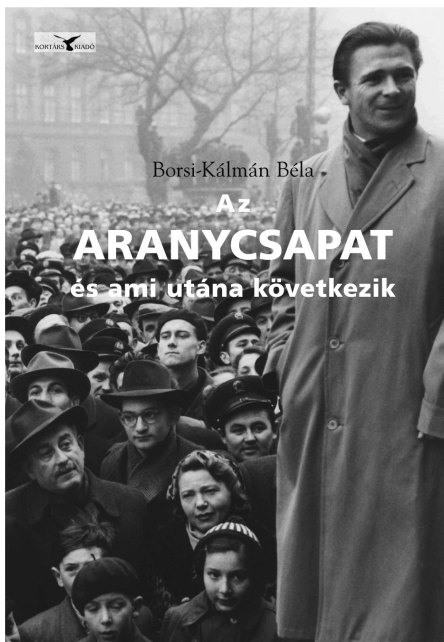
– A prózaírás számomra nem létforma, végző soron még csak nem is létkérdés. Leginkább létlehetőség. Most két egymásnak látszólag ellentmondó dolgot mondok: nehezen írok, ugyanakkor gyorsan írok. Ez némi magyarázatra szorul. Olykor hihetetlenül sokáig tart, míg ki tudom várni a pillanatot, amikor meg tudok szólalni. Emiatt gyakran kerülök zavarba a határidőket illetően. Az ilyesmit mások ihletnek hívják. Én inkább valami olyasmire gondolok, hogy írás közben az ember valaki/valami metafizikusan létezővel, létezőhöz, létezhetőhöz beszél. Amikor mintegy negyedszázaddal ez előtt hozzákezdtem a *Papírváros* megírásához, egyáltalán nem készültem ötkötetes szörnyetgre. A szörnyeteg részint a terjedelemre, részint annak a velem való bánásmódjára értendő. Nem vagyok seggelős típus, képtelen vagyok sokáig tartó önfegyvelmező munkára. Ezért is lehet, hogy átlagosan hatévenként jelenik meg a *Papírváros* egy-egy kötete. Esterházyval – főleg a közös focik után – sokat beszélgettünk a próza-, illetve versírás mikéntjéről. Ő a napi kötelező penzum híve volt – ez tükröződik a műve roppant terjedelmén is. Az én – általad

elképesztőként aposztrofált – életművem inkább a sokféleségével tüntet, vagy ér el kiterjedést. A regényírást csak így tudtam megszeretni, darabokban, olykor éveket kihagyva egy-egy rész elkészülte után és közben. (Csak remélni merem, hogy ez a műegészeken nem látszik meg.) Mivel a sokműfajúság azzal jár, hogy állandóan jelen vagy – ám változó időkből és intenzitással – a magad alkotói folyamataiban, nem tűnik fel, ha valami félbe- vagy darabokba szakad, időben évekké félcelődik össze. Amennyire én értek, érthetek a regényhez, a regényíró Zalánnal elégedett vagyok, ennél több „regényesség” nincs benne. Mivel a *Papírváros* nem önéletrajzi regény, több fikción nincs is annál, amit az utolsó kötetben el fogok löni. Ez persze azzal jár, hogy egy potenciális fiatalabb olvasó még megszületni sem kezdett, amikor én már elkezdtem írni a regényciklust, így lehetséges, hogy rajtam kívül kevesen emlékeznek az első könyvekben megírtakra. Az is lehet, hogy még én sem. Ha a legjobbat feltételezem, és újabb fél évtized múlva napvilágot lát az ötödik, lezáró kötet (ha megírom, és még élek), és a Kortárs Kiadó (ha még lesz, és egyáltalán, a könyvkiadás létezik még) méltatja majd a vállalkozást arra, hogy az öt kötetet egyetlen nagy könyvben adja ki, akkor nyilván elégedett leszek magammal. Hónom alatt a várhatóan vaskos könyvvel elvonulok őrsegi birtokunkra (ha lesz még, és lesz kedvem vonuláshoz), és elejétől a végéig elolvasom, mit írtam. Akkor talán az is ki fog derülni a számomra, ki voltam prózaíróként az elmúlt bő negyedszázadban!

Kürti László

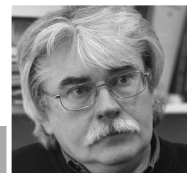

Kürti László
(1976, Vásárosnamény) költő,
szerkesztő, Mátészalkán él,
Bella István-díjas

Futball, politika, állambiztonság

Borsi-Kálmán Béla: *Az Aranycsapat és ami utána következik. Adalékok a Rákosi-korszak és a Kádár-rendszer történetéhez a futball tükrében*, Kortárs Kiadó, 2019.

Szakály Sándor
(1955, Törökoppány)
hadtörténész, egyetemi tanár,
az MTA doktora.

Borsi-Kálmán Béla kötetének már az alcíme is „árulkodó”. Biztos lehet abban az olvasó, ha kézbe veszi – nem könnyű, mivel az 507 oldalas kötet tömege 2,1 kilogramm, és csak íróasztalra, konyhaasztalra stb. helyezve olvasható – a kitűnő történész, műfordító, élete másfél évtizedét diplomáciai beosztásokban (Bukarest, Párizs) eltöltő szerző kötetét, nem akarja letenni.

De nemcsak azért nem, mert akkor ismét súlyzógyakorlatokat végezhet a kötetrel, hanem azért, mert szeretné megtudni, hogy miért is tart ott a magyar futball – értsd (szakszerűen): labdarúgás –, ahol most tart. Valójában, úgy vélem, erre keresi a választ Borsi-Kálmán Béla. Miért is nem teljesedhetett ki az 1950-es évek világverő magyar Aranycsapatának sikersorozata? Mi lehet az oka az 1954. július 4-én, Bernben elveszített világbajnoki döntőnek? (Németországi Szövetségi Köztársaság – Magyarország 3:2) Miért hagyták el magyar labdarúgók százai 1956–1957-ben Magyarországot? Milyen társadalmi közegben nőttek fel? Miért „néztek el” nekik sok mindent, és miként telepedett rá az

állambiztonság – PRO, ÁVÓ, ÁVH, BM III. főcsoportfőnökség – a sportra és a sportolókra is? Utóbbi szervezeteknek hogyan sikerült sportolókat, sportvezetőket a mindenkori szervezet „együttműködőivé tenni”, miként lehetséges, hogy a legvagányabbak között is akadt, aki... Ahogy a legfelkészültebbek között is.

Borsi-Kálmán Béla nemcsak a történész szemével és eszközeivel próbálja megadni a válaszokat – melyekről szinte minden esetben azt mondja: ő így véli, látja, gondolja –, hanem az egykori futballista emlékeinek felidézésével. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történelem-román szakán tanult, majd ott hamarosan egyetemi oktatói állást kapott, Borsi-Kálmán Béla ugyanis labdarúgónak is tehetséges volt. Egy időben befért a Fradi „fakóba” – tartalékcsoport – is, és számos alkalommal edzhetett együtt a „nagyokkal”. Olyanokkal, mint Albert, Novák, Rákosi, Juhász...

Az egykori focista emlékeinek felidézése pontos képet ad arról a már kádári Magyarországnak a viszonyairól, amelyek a sportban

is meghatározóak voltak. Számos esetben – a kiugró tehetségeket leszámítva – szükség volt „keresztapákra”, támogatókra. Ki és miként kerül be a csapatba, meddig marad ott, és az öltözői hierarchiában hol foglalhatja el a helyét.

Ezen utóbbi dolog nemcsak az 1960-as évekre volt jellemző, hanem a Rákosi-rendszerben – sajnálom, hogy a szerző „csak” korszaknak nevezi! – is élt, mi több, még meghatározóbban. Igaz, annak a rendszernek a futball, de a sport egésze is legitimációs eszköze volt. Az 1930-as évek magyar sikereit – 10 olimpiai bajnoki cím 1936-ban, Berlinben, a Nyári Olimpiai Játékokon, harmadik hely a nemzetek nem hivatalos pontversenyén, második hely 1938-ban a labdarúgó világbajnokságon, Európa- és világbajnoki győzelmek számos sportágban – felül kellett múlni, megmutatni a világnak, hogy az épülő új rendszer felsőbbrendű.

A sportolókat pedig nem a rendszer, hanem a saját teljesítményük és eredményeik ösztönözték. Látták ugyanakkor azokat a jelentős – számukra nem igazán kedvező – változásokat, amelyek a pályafutásukat befolyásolhatták. Nem véletlen, hogy 1947 után hány sportoló hagyta el Magyarországot, és hányan – főleg labdarúgók – próbáltak meg „Nyugatra” távozni. (Ezt akkor disszidálásnak, engedély nélküli távozásnak nevezték, és szigorúan büntették.) Ilyen csapatos próbálkozás után – amelyről Borsi-Kálmán Béla emlékezésekből, állambiz-

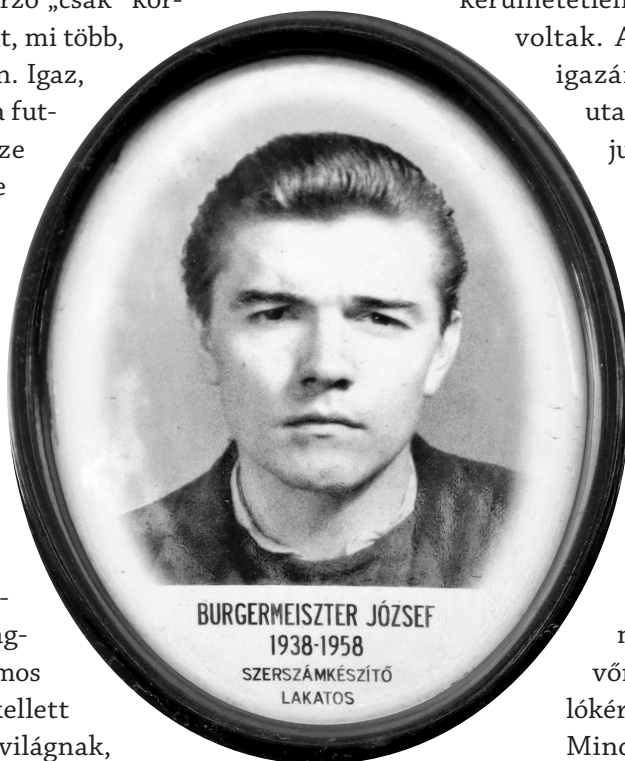
tonsági iratokból idézve ad képet – jöttek az eltiltások, az internálás...

Ugyanakkor a Rákosi-rendszer sportpolitikája a „húzd meg, ereszd meg” taktikát is alkalmazta azon sportvezetőkön – Hegyi Gyula, Kutas István, Sebes Gusztáv, Barcs Sándor – keresztül, illetve által, akik rendszereken átívelő pályájuk során a magyar sportélet megkerülhetetlen, nagyhatalmú vezetői voltak. Ajánlásuk nélkül nem igazán lehetett „Nyugatra” utazni, lakáshoz, autóhoz jutni, vámkihágásokat elintézni.

E nagyhatalmú sportvezetők közül voltak, akik a munkásmozgalomban szocializálódva, egy kicsit az „ávó”-nak nevezett szervezetet is megjárva – nem kihallgatottként! –, illetve azzal együttműködve döntöttek múltról, jelenről és jövőről. Már mint a sportolókéről.

Mind a két rendszerben a megtúrt sportklubok közé tartozott

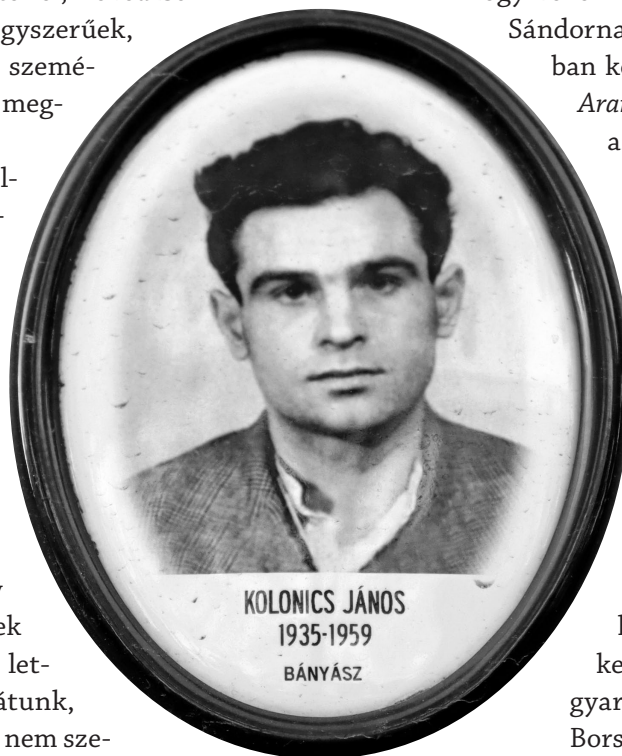
a Ferencvárosi Torna Club – Fradi, Ferencváros, FTC, „fradika” (egy időben ÉDFOSZ SE, Budapesti Kinizsi) –, amely történetéről és annak kiemelkedő tehetségű labdarúgóiról (is) szól ez a munka. A szerző a Puskás-Bozsik-Hiddegkuti-Kocsis – és még több tucat kiváló futballista – nevével fémjelzett korszak után az 1960-as évek történéseit is alapos kutatómunkával tárta fel, és fogalmazta meg véleményét, miszerint a magyar futball hanyatlásának okai a rendszernek, annak állambiztonsági szerveinek a sportba történt beépülésének is köszönhetőek. Borsi-Kálmán Béla mindezen állításait

– vagy inkább véleményét, mivel nem mondja ki/írja le egyszer sem, hogy ez csak így lehetett, ez pedig történelmi bölcsességre vagy kitűnő diplomáciai érzékre vall – különböző példákkal támasztja alá. Miniportréi a két rendszer időszakának sportvezetőiről, menedzsereiről, játékosairól nagyszerűek, egyben a különböző személyekkel kapcsolatban megengedők is.

Igyekezett megtalálni az állambiztonsággal való együttműködés „mozgatórugóit”, azokat az elemeket, amelyek valakit arra kényszerítettek, hogy... Másfelől annyira megengedő, amennyire valamilyen nyien azok vagyunk. Azoknak, akikről úgy véljük, hogy sokat tettek az országért, híresek lettek/voltak, megbocsátunk, akiket nem ismerünk, nem szeretünk – mert nem volt például kiismerhetetlen jobblábas balszélső –, azokat elítéljük. Ilyen gyarlók vagyunk mi, emberek. Azok is, akik csak szurkolunk, és azok is, akikért szurkolunk.

Borsi-Kálmán Béla – nyugalmazott egyetemi tanár – számos könyvéhez hasonlóan ismét kitűnő alkotást tett le az asztalra (az asztal fontosságáról fentebb már szoltam), amely a sporton keresztül mutat be két olyan rendszert, amelyeket számosan meg- és átéltek, és az emlékeik azokról ilyenek vagy olyanok, de a foci/futball/labdarúgás sikerei és kudarcai máig élnek bennük.

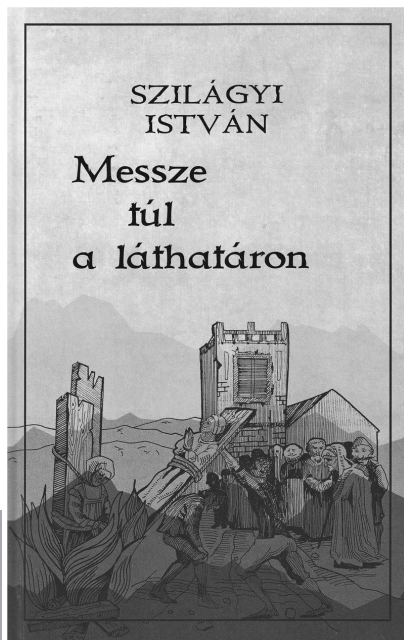

Végezetül egy kis kitérő, hogy ki honnan és mit is tudhatott a magyar futball/labdarúgás/foci történetéről, ha gyermek volt még a nevezetes időkben, falun nőtt fel, és a rádió mellett a televízió még kiváltságnak számított.

Ahogy nekem is. Többek között Barcs Sándornak anno a Képes Újságban közreadott írásából – *Az Aranycsapat és árnyai*, majd *az Új csapattal a nagyvilág porondján* (lehet, hogy a címek a kopó emlékezetem miatt nem pontosak) –, amelyek nem kevés érdekességet (is) tartalmaztak az 1956–1957-ben „Nyugatra” távozott sportolók esetében. Néha többet, mint kritikát is, de ahhoz elegek voltak, hogy az érdeklődést felkeltsék, fenntartsák a magyar labdarúgás iránt.

Borsi-Kálmán Béla munkája nemcsak felkelti az érdeklődést, hanem messze túlmutat azon. Elgondolkodtat valahányunkat, hogy miért is tart ott a magyar foci, ahol ma tart, hogy a múlt hiteles feltárása nélkül nem igazán érthető meg a jelen, és még kevésbé remélhető egy szebb, jobb, boldogabb jövő. Pedig az utóbbi ránk férne. Mindnyájunkra, függetlenül attól, hogy Honvéd vagy Fradi, Újpest vagy MTK, Vasas vagy „Vidi”, Puskás vagy Kocsis, Albert vagy Varga, mert mind magyarok voltak, és azok is maradtak itthon és külföldön erényeikkel, hibáikkal együtt is!

Szakály Sándor

Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*,
MMA Kiadó, Budapest,
2020.

A zajdulás és önvád ikonográfiája

Árkossy István
(1943, Kolozsvár) festő-
művész, grafikus, Budapesten
él, Szolnay Sándor-díjas

A szerző soha nem kényeztette az olvasót. Ám utóbb két kötete is világot látott, az önéletrajzi esszéket magába foglaló *Katlanváros* és a „rég várt meglepetés”, a félezer oldalas *Messze túl a láthatáron* nagyregény, amelyen alig száradt meg a nyomdafesték, máris reflexiók sora emeli egybehangzón a koronás életmű ékességként nemzeti irodalmunk mesterdarabjai közé. S ha arra gondolunk, hogy az elsőprő sikerű, árnyaltan szecessziós szövéssű *Kő hull apadó kútba* immár hány fordításban és minő parádés bibliográfiával kering több évtizede világirodalmi pályáján – ráadásul mindez a kálvinista történelmi regény remekműveként elkönyvelt *Hollóidő* berobbanó elismerésével tétzetten –, nem nehéz elképzelni, mennyi mélyenszántó gondolat forrása lesz még szakirodalmunkban ez az új, megváltozott történelmi díszlettérben mozgatott, az első részben elbeszélő formába, majd a másodikban dialógusokba öntött regény. Elmerülve a műremek ránctalan feszességgel lazúrozott dramaturgiájában, archaizálón pörgő zamatos nyelve-

zetében, a szövegből kibomló vizuális képek szuggesztív megjelenítésében, vagyis az egész teremtett időutazás vélt és valós, de mindenképpen önfeledten átélhető hitelességében, nyomban megérezzük a rendkívüli művekre jellemző kisugárzás átható erejét. És történik mindez a romlásnak induló nyelvi környezet értékmentő pillanataiban elbeszélve, ami valahogy úgy ölt számomra képi formát, mint a fényével borút áttörő, tisztán felvillanó fárosz. Emlékszem, már a *Hollóidő* olvasásakor is igen visszafogottan haladtam előre a sorokban, mivel elidőztem az apró szövegrészeknél, ráérősen ízlelgetve a mesteri illesztésű, már-már feledés homályából életre hívott fogalmak finomam patinázott rezdüléseit a korhangulatot érzéketlenül megelevenítő stílusrendszerben. Szilágyi ereiben az Idő lüktetése áramlik. Nem mindennapi energiaforrás ez, de hát személyisége sem az. Talán mondhatom ezt némi megilletődéssel azok után, ha felidézem a szerző környezetében még a kilencvenes évek előtti, a mai Helikon jogelődjeként tekintett Utunk folyó-

irat szerkesztőségében munkatársakként eltöltött legszebb és leglehangolóbb két évtizedet. Persze, felderengenek az egykor nagy hírű Kendeffy főnemesi család Kolozsvár Főtere sarkán magasodó lakosztályának homályos belterei, egyikben a főszerkesztői szobával (tán a regény első ötletszámai is ott vettek papírra), ahol két ívelt ablak között a kiváló zsögödi festő, Nagy Imre vérbő tusrajzáról Gaál Gábor, az Utunk első főszerkesztője tekintett le zöldposztóval bevont egykori íróasztalára. Szilágyit idézem: „Az irodalmi lap szerkesztősége, ha nem is fórum, de műhely, amelynek hátterében ott áll a szerkesztő keverőasztala”. Erődméretű munkaasztal az, szükség is volt rá heti rendszerességgel ismétlődő austerlitz-i csaták idején az írásokat sújtó cenzúra barbár csonkolásai ellen vívott küzdelmekben. Hányan álltak az évek során szellemi életünk kis lámpásai vagy nagy reflektoraiként az előtt a zöld posztóval bevont íróasztal előtt való igazat szólva, vagy csak éppen azt nem. A vészhelyzet nyomása összezárja a sorokat – netán szétválasztja. De ez már a múlté. Olykor a napi munka végeztével többször láttam Őt annál a főszerkesztői íróasztalnál, ahogy születő írásának sorbarázdáiba éppen apró gyöngybetűit elveti. Olyantájban úr lett a homály, bizonytalankodva hunyorgott a neonső, az ablakok, ajtók mögött falakba beépítve, sunnyogva fülelt a történelem. Események sodrásába merített tükörsima krétázott papírlapokon bontotta ki históriáit a számomra immár legendássá vált sárga Koh-I-Noor töltőceruzájának fekete golyóstoll betétjével, csak úgy, mintha rajzolna. (Ez sem állt távol tőle, a *Kő hull apadó kútba* első kiadásának címlapját maga állította össze). Sort sorra épített, feszesen, szemernyi üres sávot sem hagyva köztük, de nem is volt arra szükség, hisz nem javított, akkorra a mű kész volt már, csupán le kellett diktálnia önmagának. Talán a lap alján véltem észrevenni olykor egy-egy csillaggal jelölt kiegészítést,

ami később beleolvadt a szövegbe, ám a csillagok nem tűntek végleg el, időkapun túli történetei tágas égboltozatán máig fennmaradtak. Ritkán szólt, és az már irodalom volt. Hisz fontos gondolat is akkor hull az olvasó ölébe, ha már kellőképpen megért.

Szilágyi István régen várt regénye (előzménye, *A hóhér könnyei* című novella elsőként az *Utunk Évkönyv '80* lila borítójának pegazusa alatt látott napvilágot), a Rákóczi-szabadságharc reményteli „kuruczajdulásától” pörgeti két idősíkban a történeket Tompay Wajtha Mátyás fejedelmi szekretárius narrációja nyomán, amelynek számai a drámai szatmári békét követő időkig futnak el. Szerzőnk már a kötet elején jelzi: „Isten azért küldi ránk egyik megpróbáltatást a másik után, hogy vennénk észre végre: már rég nem kuruc veri a labancot, vagy oda-vissza osztrák a magyart; országok döglének bele a mindenféle háborúba, és ezt abbahagyni képtelenek valamennyien.” A fátum követeli így? Soha véget nem ér az erőszak önfenntartó kultusza? Az első részben (*Emlékirat*) harangkondulás és ágyúdörgés hangjainál diplomáciai megbízásokkal járja be a fejedelem kívánságára Wajtha Európát, kapcsolatba lépve főrendűekkel, királyokkal, Benderben török földig eljutva, hogy mindezt bevégezvén, Rákóczi sugalmára és a fölöslegesség nyomasztó érzésétől menekülvén emlékei írásába mentse át meglátásait.

Már-már külön kötet a kötet testében az a gazdagon kibontott történetszál, amelyben Wajtha feleségének, Orsolya asszonynak drámai végzetű eltűnését szerzőnk a hibernált idő panorámaképen bruegeli harmóniákban festi meg. Történelmi krimibe illő csellel csalják ki asszonyát a kúriából, hogy egy ismeretlen lovassal szellemképpé váljanak a ködben. A história számai rejtélyektől halmozottan, illúziók és tények sodrásában fonódnak egybe, végül jégbe fagyott jel segít nyomot fogni a már-már reménytelennek tűnő kutakodásban. Ámbár

a tó és a láp makacsul őrzi titkát. „Álmatlan éjszakákon olykor titkon megelevenedik a mélység: halak ébrednek, hatalmasok – és megpróbálják kimozdítani a tófenék iszapjából, majd lassan életre kelteni és szabadítani rabjait. A harang egyszer csak megpróbál fölemelkedni a tófenéken, mintha évszázados álmában zavarták volna meg, aztán letaszítja, levázza magáról a télben reá telepedett hínárt, hogy az iszapágytól végképp szabadulván fölfele törekedhessen. Aztán átüti óriás feje búbjával a jeget. A harang hajdan trónolt a magasban, győztest köszöntvén – magánosan... Aztán a gyarlók megcsúfolták, letaszították a mélybe, az iszapba. De hátha békésen elcsendesedve a mélység iszapjában, máig ott ül, és egyre várakozik.”

A történetészövés második fejezetében (*Amerre a világ*) – miközben sodor a nyelv parádéja – időben távolodunk; itt Tompay már főbíróként van jelen, és a bíraskodói pályán (boszorkányok, vajakosok, bűnözők koncepciók pereinek időszak ez) elkövetett kálváriás tetteit mérlegeli az önvizsgálat erkölcsfilozófiai megközelítésében. Végül a kiüttlanság elkerülhetetlen áramában, a vívódások fokozott kényszerében Tompay Wajtha önpusztító ítéletének is érvényt szerez (predesztináció vagy determináció?), amikor a lápvilág dermedt misztériumában keres végső feloldozást, ott, ahol „ezek a békés, szelíd vizek nem embert nyeltek el s lovat, de falvakat, várost, világokat. Viharos éjszakákon ezért harangoznak a nádasok, arra kint.”

Árkossy István

Védőoltás-humor

Deák-Sárosi László
(1969, Székelyudvarhely)
költő, szerkesztő

Fehér Béla: *Banánliget*,
Kortárs Könyvkiadó,
2020.

Ha létezik képtelen állapot, a létező szocializmus az. Aki nem tartozott a Kádár-kor szűk hasznélvezői rétegébe, annak meg kellett tanulnia a derűs érzelmi viszonyulást az életét megkeserítő jelenségekhez. Akit ez a kor nem ölt meg, azt közmondásosan megerősítette. Az így kialakult humor olyan, mint a védőoltás.

Ezt a védőoltás-humort alkalmazza Fehér Béla, és bár egy korábbi nyilatkozata szerint fiatal újságíróként, a hatvanas években semmit sem vett túl komolyan, a körülötte élőkre is úgy tekintett, mint egy soha véget nem érő dráma színészeire, mégis ott sodródott velük együtt, minden érzelmi helyzetet megtapasztalva a vélt vagy valós sérelmek alapján. Mind 1989 előtt, mind utána is összekeveredett a valóság és a látszat. A kádári vezetés élt a zavarkeltéssel, hamis valóságot festett az emberek a szemüvegére. Ha a mindennapi életben sok volt az abszurdítás, akkor az ügynökök életében még több volt, hiszen a fedőtevékenységül ezt a látzatvilágot is megcsavarta.

A regény két ügynök életéből mesél el két évtizedet. Ezt a két embert 1988-ban a Banánliget fedőnévvel megjelölt lakásba telepítették,

hogy megfigyeljenek a szemközti házban egy fontos ellenzéki személyt. A megbízásuk nem szűnt meg a rendszerváltással, bár főnökeik fokozatosan és rejtélyes módon eltűntek. A két megfigyelő úgy benne ragadt az ideiglenes megbízásban, hogy a barátainak 1998-ban szó szerint ki kellett füstölniük őket. A könyv itt ér véget, a korábban többször említett Kitorés Napjával, azonban a regény további tíz évből is felvillant mozaikokat. Ezek a mozaikok nem időrendi sorrendben követik egymást. Felállítható ugyan a kronológia, és kirajzolódik a történet, azonban a mozaiktechnika egy soha véget nem érő dráma eseményeire emlékeztet. Ritkán sikerül jól egy írónak az idő ilyen feldarabolása, de Fehérnek sikerült, és nem öncélú, mert joggal érzékelteti vele a folytonosságot, a kilencvenes és a kétezres évek nyomasztó poszt-szocializmusát.

Ez a történet érvényes parabola az ügynökkérdésről – és általában az életről. Első olvasásra vannak a műben hiányosságok, de az egészét végigolvasva jól átgondolt és érzékletes szatírárt kapunk. Fehér írói eszköztára nagyon tág és változatos a már említett időmozaik-

technikától a jellemábrázolásokon, a beszélő neveken át a nyelvi stílusig és a kitérésekig. Hogy az utóbbira említsek egy konkrét példát: Fehér leír részletesen egy színházi performanszt, amelyet magam is láttam egyszer a kilencvenes években. Megtapasztaltam a szétesett időt, az értelmetlenséget, a kilátástalanságot, a minden jó és rossz, szép és rút összekeveredését az „előadók” unalmas magamutogatásában. A leginkább meggyőző ebben a regényben a nyelvi stílus, és mint tudjuk, a stílus maga az ember. Fehér szinte soronként él valami furcsa szófordulattal, alapvetően a szereplőkkel kapcsolatban, ám sohasem öncélúan, hanem a jellemábrázolás eszközeként. E szerencsétlen emberek önmagukat és egymást jellemzik, de maga a mesélő is át-átvesz a szófordulatokból, és mindez az íróhoz mint mesélőhöz kötődik, még akkor is, ha a keretet a fikció szerint egy dokumentumfilmes hölgy visszaemlékezései adják, aki a „banánligetről” filmet forgatott.

Ebben a regényben nincs egyetlen normális életet élő, öntudatos szereplő sem. Az egyik ügyöknek, Piricskének az egyetlen komoly kritikája a pártállami rendszerről, hogy eltűnt a polcokról a korábban népszerű Figaró arcvíz. Mindenki lecsúszott, szétesett családból jön, és maga sem él rendes házasságban, senkinek nincsenek gyerekei, vagy felnőttek már stb. Az ügynökökön és a tartótiszteken kívül a következő karakterek tűnnek fel: kukásember, szélhámos, egyedül élő idős zongoratanárnő, elvált nő, kínai vállalkozó, annak a felnőtt lánya. Még a megfigyelt ellenzéki személy is furcsa életet él, magánügyeit tekintve is. Ez akkor is nyomasztó, ha a konspiráció miatt a megfigyelők zárt mikrovilágban élnek.

Minden és mindenki összekeveredett: megfigyelő és megfigyelt, agresszor és áldozat, akik ugyanilyen szétesett alakok lennének akkor is, ha nem ütött volna be a kommunizmus, és nem kerültek volna közülük egyesek a III/III-asok közé. Ugyanakkor mégis lehet fokozni a fokoz-

hatatlant, mert a pártállam és a III-as csoportfőnökség továbbmélyítette e nyomorultak nyomorultságát. Nincs a látókörben egyenes tartású és etikájú ember, akinek a szemszögén keresztül lehetne megragadni az értékítéletet, de mivel a félmúltról van szó, a kép csak összeáll. A tudatosság, az elviség nem érhető tetten egyik szereplő szavaiban és tetteiben sem, de mindenkinél van egy felvezető ív, amelyen keresztül követhető a tragikumuk. Valamiféle önismeretre való törekvés, és talán még büntudat is mocorog a szereplőkben. Egy női belügyi tiszt öngyilkos lesz, egyenruhában kiugrik a megfigyelt személy lakásából, a harmadik emeletről; a másik ügynök, Téli Pál pedig a Dunában végzi az életét, de hogy ő miképpen, az derüljön ki a könyvből.

Az író legnagyobb érdeme a lecsúszott, kriminalizálódott közeg kiváló ismerete és érzékelés bemutatása. Ezeket a furcsa helyzeteket, zavaros figurákat Fehér jó értelemben „megfigyelte” a környezetében az évtizedek során, és sűrített élményként, az írói lelemény minden eszközeivel átadja az olvasónak. A többi írása és regénye közül is azok a legjobbak, amelyek ezt, a számára ismerős közeget idézik meg. A *Kossuthkifli* (2012) című regénye, amelyben időben távolabbra merészkedik, kevésbé sikerült darabja az életműnek. A „banánliget” bestiáriumának humorát nem lehet szervesen átültetni a szabadságharc korába. Az valahol még Jókai-paródiának is esetlen, hogy 1849. május 6-án egy pozsonyi cukrásztól rendelnek harminc bejglit, de mire az áru Debrecenbe, a szabadságharc kormányának székhelyére ér, „a kossuthkifli ideje is lassan lejár”. Meglátásom szerint a *Banánliget* szavatossága nem fog lejárni, és ha mindent nem is mesél el a posztcucilizmusról és az ügynökkérdésről, amit elmesél, annak ott kell lennie az emlékezet tematikus polcán, az első művek között.

Deák-Sárosi László

Szendrey Júlia alakja gyerekszemmel

Bolla Eszter
(1995, Pápa)
szerkesztő,
Budapesten él

Gyimesi Emese: *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában*, MTA-Lendület Magyar Családtörténet kutatócsoport, 2019.

Gyimesi Emese 2009-től foglalkozik Szendrey Júlia életének és életművének kutatásával. Irodalomtudományi kutatásait hatékonyan ötvözi történelemtudományi ismereteivel: Szendrey Júliát és családját nem csupán irodalomtörténeti, hanem alapos kor- és helytörténeti szempontból közelíti meg. E kötetben mindehhez érdekes, eddig ritka nézőpont társul: gyermekei szemével láttatja a sokáig csak „a nemzet özvegye”-ként emlegetett nő alakját.

Életminőségünket nagyban befolyásolja a hely, ahol élünk – nem volt ez másképp Szendrey Júlia életében sem. A könyvet olvasva kirajzolódik előttünk a budapesti Tenczer-Lejtei Leánynevelő Intézet diákjának képe, a Szatmár megyében élő, Pestre vágyó fiatal lány, majd a Petőfivel közös, Dohány utcai, Lövész utcai, végül a Kerepesi úti otthonukban élő, többnyire hiánnyal küzdő feleség alakja. Részletes képet kapunk a második házasságának színterein – a Lipót utcában, majd Hársfa utcában – élő édesanyjáról, a család rózsashegyi nyaralójában üdülő vagy ünneplő Szendrey Júliáról, végül a Zerge utcai, válófélben lévő, haldokló asszonyról. A kamaszlány, a fiatalasszony,

a családanya és az író nő városélményei mind-mind eltérőek, de abban egyeznek, hogy Szendrey mindig Pestre vágyott. Erdődi levelei tanúskodnak arról, hogy a vidéki életet unalmasnak, néha nyomasztónak találja, ellenben Pestet polgári, értelmiségi életstílusa miatt közelebb érezte magához, kulturális térként és a média középpontjaként tekintett rá. A források igazolni látszanak a feltételezést, miszerint Szendrey Júliát nagyban befolyásolta a lakhatás kérdése második házasságának kötésekor.

Szendrey Júlia élettereinek bemutatásával párhuzamosan kapcsolathálója is kirajzolódik. Vachott Sándorné *Rajzok a múltból* című elmarasztaló és erős forráskritikát igénylő műve hatásának köszönhetően Csapó Mária – a későbbi Vachottné, Csapó Etelka testvére – neve főként mint iskolatárs szerepel a Szendrey-recepcióban. Viszont kevésbé ismert tény, hogy Wesselényi törvénytelen lányai is iskolatársai voltak. Emellett a leánynevelőben ismerte meg legjobb barátnőjét, Térey Marit is, aki erős hatással volt élete Szatmár megyében töltött időszakára, hiszen ő tette lehetővé aktív szerepét a vidéki társasági életben. Másik levelezőtársá-

ról, Tomasekné Lauka Terézről is olvashatunk, akinek két életszakaszában is írt leveleket Pest-Budához fűződő viszonyáról.

Ha Szendrey Júlia élettereit és kapcsolatait vizsgáljuk, legérdekesebb keresztmetszetként a Hársfa utcai lakását említhetjük. Attila, a legidősebb Horvát gyermek 12,5 évesen két alaprajzot készített akkori otthonukról. Egy alaprajz maradt fenn a család által használt privát térről, amely otthonuk elosztását és berendezését ábrázolja, egy pedig az azt határoló nyilvános térről, kertjükről, amely növényeiket örököltette meg. Horvát Attilát a családi emlékezet motiválhatta az alaprajzok elkészítésére, hiszen visszaemlékezésből rajzolta őket, keletkezésükkor szülei már külön éltek. A helyiségek elosztásából, berendezéséből világosan feltérképezhető a családon belüli viszonyrendszer. A szellemi munka végzésére Horvát Árpád és felesége két külön teret alakítottak ki, amely utalhat ekkorra már elhidegült viszonyukra. A Szendrey Júliáról fennálló excentrikus képet erősíti, hogy a korabeli normáknak megfelelően a férj privilégiumába tartozó bútorok (írásasztal, szék, könyvszekrény, dívány) mind megtalálhatóak voltak saját szobájában is. A könyv több ponton rávilágít arra, hogy Szendrey Júlia nem „kifelé”, a társadalom elvárásai szerint élt. Ezt mutatja a szalon hiánya a lakásban, amely a polgári társasélet legfontosabb színtere volt. Ugyanakkor a gyerekszoba jelenléte nem számított evidenciának a korban, Szendrey Júlia gyerekei mégis rendelkeztek vele. Külön figyelmet érdemel Horvát Árpád ötezer kötetes könyvtára, amely minden bizonnyal formálta gyermekeik ízlésvilágát. Szendrey Júliáról ismert tény, hogy

főként „Boz”-t (Dickens írói álneve) és George Sand műveit olvasta – most gyermekeinek ízlésvilágával is megismerkedhetünk, akik minden bizonnyal Kazinczy, Kisfaludy és Vörösmarty műveit forgatták.

Gyimesi Emese több érdekes ego-dokumentumot is feltárt az alaprajzokon túl, amelyek Horvát Attila és Árpád nevéhez köthetők. Ezek közül az egyik legizgalmasabb a *Tarka Művek* – a gyerekek által saját kézzel készített folyóirat-imitáció. Gyimesi Emese három fő kérdéskört jár körül a *Tarka Művek*eket illetően: a gyerekek mentális térképét és azon keresztül az épülő Budapest reprezentációját, a városi kószálás mindennapi gyakorlatát, valamint a gyermeki nézőpont és a korabeli újságírói stílus metszéspontját. A Horvát-fiúk flâneurként járnak be az épülő fővárost, lapszámaikban tudósítanak a Lánchíd, a Magyar Tudományos Akadémia és a Vigadó épüléséről is. Írói gyakorlatukra jellemző az utopisztikus jelleg, Pest fejlődését mitikusan, eltúlozva ábrázolják: „mire 2000et írunk Párizs nagyságait elérendi”.

A *Tarka Műveken* túl Szendrey Júlia gyermekeinek levelezése is izgalmas forrásnak bizonyul, ha közelebb szeretnénk kerülni a Horvát család mindennapjaihoz. Horvát Attila, Horvát Árpád és Petőfi Zoltán leveleiből értesülhetünk Petőfi Zoltán iskolai életéről, tanáraitól, teljesítményéről, vidéki élményeiről, jövőbeli terveiről, fantáziáiról. Tanulmányait Pesten, Csákon, Szarvason, Nagykőrösön és Szegeden végezte, mindeközben lakott Garayéknál és Petőfi Istvánnál is. Iskolai teljesítményét kettőség jellemezte: míg a nyilvános oktatás keretei között hanyag tanulónak bizonyult, magán-

tanulóként sikeresnek mutatkozott. Kapcsolathálójáról is átfogó képet kaphatunk: osztályfőnöke Kalmár Endre, majd Lányi Gusztáv volt, Hindy Mihálytól tanult magyar nyelvet, későbbi tanárai közt Petőfi egykori iskolatársai is szerepeltek, gróf Batthyány Elemérrel pedig osztálytársak voltak. Az 1860-as években Szendrey Júlia kiábrándult, kétségbeesett hangvételű levelezést folytat Petőfi Istvánnal fia jövőjéről, azonban a gyerekek ekkori leveleiből Petőfi Zoltán nézőpontját is megismerjük, aki humoros intelligenciával és játékos jókedvvel ír testvéreinek. A két levél különbsége rávilágít a gyermeki nézőpont létjogosultságára, hiszen a felnőtt családtagok valósága sokszor jelentősen eltért a gyerekekétől. A levelek Petőfi Zoltán személyét is egy más, eddig ismeretlen szemszögből rajzolják meg. A „méltatlan örökös” és a „magyar sasfiók” jelzőkön túllépve, Gyimesi Petőfi Zoltán levelein, tanárain, bizonyítványain és kapcsolathálóján keresztül láttatja Szendrey Júlia első gyermekét.

A források rendkívül pontosan világítanak rá arra, hogy az épülő főváros hogyan hatott a gyerekekre. Szendrey Júlia fiai izgalommal követték végig az új közlekedési eszközök megjelenését, Suhr cirkuszát, bűvészek előadásait és a színházi évadokat. A Horvát fiúk érdeklődését Giacomo Meyerbeer *Az Afrikai nő* című darabja keltette fel leginkább – egzotikus jellegének köszönhetően. Gyimesi Emese érdekes ellentétre hívja fel a figyelmet a gyerekek ego-dokumentumai és a korabeli sajtó között: míg a gyerekek üdvözlik a cirkuszt és a bűvészeket, a Vasárnapi Újság elmarasztalja a sok zajjal járó attrakciókat. Majális ünnepéről is eltérő leírásokat olvashatunk: a sajtó a rossz időjárásról tudósít, a gyerekek viszont csokizásról írnak élménybeszámolót.

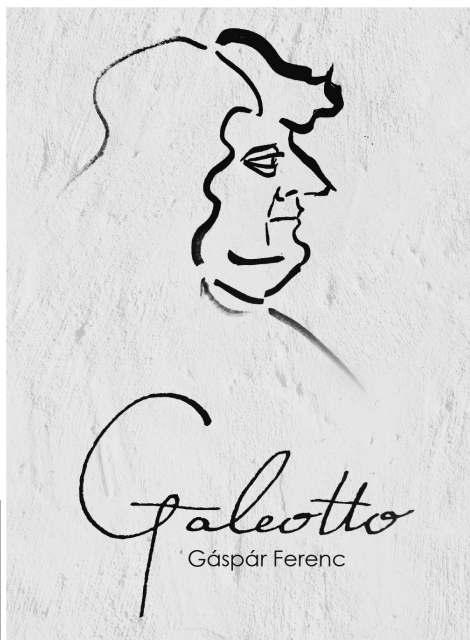
A mindennapi gyakorlatokon túllépve a könyv hiteles képet fest a korabeli ünnepekről is. Részletes leírásokat kapunk az 1800-as évek ünnepeiről és a család ajándékozási szokásai-

ról, amely a gyermekkortörténet és játéktörténet kutatásának szempontjából is izgalmas fejezet lehet. Bár akkoriban az ünnepnapok nem váltak el élesen a mindennapoktól, a Horvát család hagyományai ezen a téren is eltérőek voltak a társadalmi normáktól. Mindkét szülő aktívan, bár megromlott házastársi viszonyuk okán külön-külön vett részt a gyerekek nevelésében. Horvát Árpád az ünnepnapokat gyerekeivel töltötte, húsvét hétfőn a Dunaparra, május elsején és augusztus huszadikán a Városligetbe vitte gyermekeit, hogy közösen forrócsokizzanak, sétáljanak.

Meglepő módon a gyerekek figyelmét nemcsak a gyerekprogramok és látványosságok keltezték fel – politikai érzékenységük is tetten érhető az ego-dokumentumokban. Bár Szendrey Júliát oktatása során a német kultúra tiszteletére nevelték, gyermekeinek a magyar kultúra szeretetét, a nemzeti függetlenség eszméjét adta tovább. A Horvát fiúk azonosulni tudtak anyjuk politikai nézeteivel; a *Tarka Művekben* és leveleikben is Habsburg-ellenesen nyilvánulnak meg.

A *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában* mindenképp előremutató törekvés a Szendrey-kutatásban, hiszen új perspektívát ad Szendrey Júlia életének feltérképezéséhez, alakjának pontosabb körvonalazásához. Családtagokon és hiteles forrásokon keresztül láttatja Gyimesi Emese Szendrey alakját. Családtagjai érzelmi érintettségének kérdése természetesen nem hagyható figyelmen kívül a forrásokat olvasva, de a kapcsolódó tanulmányok és jegyzetek lehetőséget kínálnak az objektív nézőpontból való szemlélésre. Ezen az úton elindulva lehetőségünk nyílik túllépni a korábbi rágalmozó, moralizáló, forráskritikát igénylő műveken, és hitelesebb nézőpontot kialakítani Szendrey Júlia személyéről, valamint a Horvát család mindennapjairól.

Bolla Eszter

Egy trilógia második kötete

Gáspár Ferenc: *Galeotto*,
Coldwell Art Könyvkereskedelmi Bt.,
2019.

Bakonyi István
(1952, Székesfehérvár)
irodalomtörténész,
József Attila-díjas

Két esztendővel a *Janus* után megjelent a tervezett trilógia második kötete, a *Galeotto* is. Miként az előző könyv élén, itt is sajátos a borító: a regény főhősének neve van fölül, és alatta a szerzőé... Játshatunk a gondolattal: mint a versekkel kapcsolatban szokás megjegyezni, hogy „a vers írja a költőt”, talán itt is hasonló esetről lehet szó. Az biztos, hogy Gáspár Ferenc helyenként „belebújik főalakjának bőrébe”, anélkül azonban, hogy teljesen azonosulna vele. Ráadásul *Galeotto* mellett ezúttal is kiemelt szerepe van *Janus*nak, aki a történet tényleges idejében már nem él, hiszen az első oldalon látható évszám 1478, akkor a költő már hat éve halott. Mindez azonban gyakorlatilag mellékes, ugyanis a történetre jellemző az időbeli ugrálás, a gyakori idősíkváltás, a filmekre emlékeztető vágástechnika.

Hasonlóan a *Janushoz*, ezúttal is elmondhatjuk, hogy a valós történelmi háttér mellett igencsak fontos szerepet játszik az írói fantázia, és bizonyos értelemben a nimbuszdöntés is. Ez úgy mutatkozik meg, hogy valamennyi szereplő gyarlóságát, emberi-erkölcsi hiányosságait föl tárja Gáspár Ferenc. Teszi ezt úgy, hogy közben leleplezi a reneszánsz kor bonyolult viszonyait,

az egyház bűneit, az inkvizíció kegyetlenségét, az erőszak megnyilvánulásait, az erkölcsatlenséget. Ugyanakkor benne van a regényben a kor kultúrája, a valódi újjászületés igénye, a gondolat szabadságának oly sok megnyilvánulása.

Nehéz lenne elmondani a történetet, hiszen az előbb említett időprobléma következtében nagyon gyakran azt veszi észre az olvasó, hogy egy megkezdett epizód félbeszakad, valami egész más következik térben és időben, hogy aztán később az író visszavezessen korábbi pontokhoz, történésekhez. Az alkotó képzelet, a fantázia különös játékaival leszünk gazdagabbak. Üdvös lenne, ha a legifjabb nemzedék olvasmányélményévé válna ez a könyv, hiszen élményszerűen mesél egy olyan korról, amely egyébként tananyag az iskolában. Főként pedig azért, mert emberközölsbe hozza az irodalmi és történelmi alakokat, a maguk személyiségük teljességében.

Galeotto jelmondata: „...halandónak születünk és a vég már kezdettől fogva ott lebegett a fejünk felett.” Ennek tudatában él és kalandozik, szolgálja Mátyást, keveredik szerelmi kalandokba, teszi kockára életét, vagy éppen

raboskodik az inkvizíció velencei börtönében. És mindenekelőtt: ennek jegyében is barátja az első nagy magyar költőnek. Ennek jegyében száll szembe a pápai hatalommal is, és ily módon hirdet olyan tanokat, amelyek tulajdonképpen a reformációt előzik meg. „...azt írtam, hogy aki normálisan él, eljuthat az üdvösséghez. Nem kell Rómába zarándokolni, sem bünbocsátó cédulákat venni, mint ahogy én tettem ifjúkoromban...” – vallja a történet elején, és azt is hozzáteszi a hajdan még nem püspök Janus nyomán, hogy „hívó soha nem lehet poéta.” Mindez persze aligha nevezhető igaznak, de igencsak jellemzi ama kor felfogását. Más kérdés, hogy Gáspár Ferenc olvasatában a pécsi püspökre sem a mély hit volt a legjellemzőbb... És persze hozzátehetjük, hogy a reneszánsz kori pápák egynémelyikére sem. Így nyer a műben is más megvilágítást Galeotto tisztább és humánusabb képlete.

Érdeemes beszélni Gáspár Ferenc történelemfelfogásáról, illetve arról, hogy miképpen gondolkodik a történelmi regényről. Az ő gyakorlatában a múlt legfőképpen eszköz ahhoz, hogy vérbő, huszadik és huszonegyedik századra is vonatkoztatható, izgalmas cselekményű, fordulatossá, váratlan mozzanatokban gazdag történeteket meséljen el. Közben a líraiság sem hiányzik belőle. Megjelennek idézetek Janustól, az egyéb versbetéteket pedig – miként az előző regényben is – Diószegi Szabó Pál írta. Ám megfontolandó a könyv szerkesztőjének, Berka Attilának az a megállapítása, hogy ez a mű „Gáspár Ferenc lírai ars poeticája.” Valóban: a mélyben meghúzódik némi líraiság is, és ez nem a jelzett versekre, hanem az író szemléletmódjára vonatkozik.

Újdonság mindenképpen, hogy belép a történetbe Kampó, Mátyás táltosa, aki különféle varázslatokat végez. Gyakran általa mozgatja a cselekményt az író, ezzel is összefügg, hogy

sokszor a valóság és az álom határán mozog minden, és az is megesik, hogy az álmok az uralkodóak. Hasonlóképpen olyan fogalmak és minőségek is a középpontban állnak, mint a halál, az elmúlás, a hit és hitetlenség, a szerelem. És persze a kegyetlenség, a gyilkosság, a kínzás vagy éppen a török veszedelem.

Alapgondolat a szabadság és a rabság kérdése is mind Janus, mind Galeotto számára. A korlátok persze ellentmondanak a humanista felfogásnak és a két gondolkodó szellemiségének is. Mindezek főként azokból a dialógusokból derülnek ki, amelyek a különböző (múltbeli) időkben hangoznak el közöttük. Itt jegyzem meg, hogy ahogy a *Janusban*, itt is mai nyelven szólalnak meg a figurák, és ez a helyenként föllelhető stílusbeli durvaságokra is vonatkozik. Gáspár szóhasználatára tehát végképp nem jellemző az archaikus gyakorlat. A már említett időbeli „cikázás” nem zárja ki, hogy figyeljünk a belső történésekre, a jellemrajzra, és egyáltalán: a remek korfestésre, a milió élvezetes érzékeltetésére. A kalandos cselekmény, a 15. század levegője lenyűgözi az olvasót. És talán éppen ez a bonyolult és sokszálú történeteszés járul hozzá a mind teljesebb korrajz bemutatásához.

Megismerkedünk az emberi gyarlósággal és esendőséggel, még a király bemutatása közben is. Hiszen Mátyásra is jellemző a kegyetlenség és az igazságosság, az emberi vágyak és kétkedések összessége. Ez jellemzi a főhőst is. A történet végén így vall: „...Kampóval ellentétben én mindig tudtam, ki vagyok. (...) itáliai humanista, Janus Pannonius legjobb barátja, (...) a Mátyás királynak kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről szóló könyv és más jelentős művek bevezetőjének a szerzője...”

Őt állítja a középpontba Gáspár Ferenc regénye. Várjuk a Mátyásról szóló folytatást.

Bakonyi István